

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav českých dějin

**Spory týkající se manželství ve světle akt kutnohorské konzistoře ve
2. polovině 16. století do počátku 17. století (s přihlédnutím k týmž
sporům v pražské konzistoři)**

**Matrimonial causes at the Utraquist Consistory of Kutná Hora in
the second half of the 16th century till the beginning of the 17th
century (with the regard to the same disputes in the Utraquist
Consistory of Prague)**

Diplomová práce

Praha 2008

Vedoucí práce:

Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Vypracovala:

Hana Krupková

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci vypracovala samostatně
a použila pouze uvedených pramenů a literatury.

Chtěla bych poděkovat panu prof. PhDr. Jaroslavovi Čechurovi, DrSc. za cenné rady a trpělivost s vedením mé práce a také Mgr. Vojtěchu Vaňkovi za laskavé zapůjčení archivního materiálu.

OBSAH

1. Úvod.....	5
1.1. Akta konzistoře podobojí v Kutné Hoře.....	7
1.2. Nástin dějin kutnohorské konzistoře.....	12
2. Manželství.....	19
2.1. Vznik a vývoj manželství.....	19
2.2. Postavení muže a ženy- stručný náhled.....	27
2.3. Vývoj a úpravy manželství v Čechách.....	32
3. Konzistoř jako manželský soud.....	36
3.1. Soudní řízení.....	36
3.2. Druhy projednávaných rozepří.....	43
4. Manželské spory a krize ve světle akt kutnohorské konzistoře... 	56
4.1. Spory o slib manželský v témže světle.....	67
5. Závěr.....	79
6. Resumé.....	82
7. Seznam pramenů a literatury.....	84
8. Seznam obrazových příloh.....	89
8.1. Obrazové přílohy.....	90

1.Úvod

Hlavním tématem mé práce se stala problematika soužití muže a ženy v manželství, jejich vzájemné konflikty či otázka přístupu tehdejší společnosti k manželství. Podíváme se rovněž na otázku vzniku a vývoje manželského svazku během staletí, na snahu církve získat co největší vliv v této oblasti lidského života.

Základním pramenem této studie jsou Akta kutnohorské konzistoře podobojí (jejich popisu bude věnován samostatný oddíl). Co se týče časového vymezení práce, bude se jednat o druhou polovinu 16. století a počátek století následujícího (cca léta 1545-1619). Nejprve jsem vyšla především z akt konzistoře věnujících se létům 1564-1619, posléze jsem pohled rozšířila také o akta konzistoře z let 1530-1613, z nichž jsem zpracovala zápisy počínající druhou polovinou 16. století a dále. Domnívám se, že jde o dostatečný časový záběr (tím spíše, že zápisy z první poloviny 16. století především věnoval svou pozornost Jan J. Řehák).¹

Akta vznikla při činnosti konzistoře v Kutné Hoře, jejíž dějiny alespoň ve stručnosti nastíníme v jedné z následujících kapitol. Kutnohorské konzistoři byla věnována pozornost historiky a badateli 19. století. Jediným, kdo se ale zabýval v rámci konzistoře i manželskými spory řešenými její jurisdikcí, byl Jan J. Řehák ve svém obsáhlém článku ve Sborníku historickém.² Časově se zaměřil spíše na 1. polovinu, resp. třetinu 16. století. Rozebral též proces duchovního práva u této instituce. Mezi autory, kteří se zabývali horskou konzistoří, patřil Petr M. Veselovský, jenž na pokračování v Lumíru uveřejnil sérii článků popisujících především dějiny kutnohorské konzistoře.³ Tématu manželských rozepří se dotkl tím, že zde zveřejnil řady, kterými se konzistoriáni řídili při svém soudě. Zikmund Winter se ve svém Životě církevním⁴ zmiňuje též o kutnohorské konzistoři, spíše správnímu hledisku,

¹ Viz následující poznámka.

² Jan J. ŘEHÁK, *Zprotokollů konzistoře kutnohorské*, in: Sborník historický vydaný na oslavu desíletého trvání klubu historického v Praze, Praha, 1883, s. 38-61.

³ Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři kutnohorské v 16. století*, Lumír I-II, 1862, s. 15-18, 39-42, 62-67, 87-91, 111-114, 136-137, 160, 185-186, 207-211, 233-237, 304-305.

⁴ Zikmund WINTER, *Život církevní v Čechách II*, Praha, 1896.

poukazuje na některé manželské spory (hlavně ale z perspektivy pražské konzistoře podobojí), ale celkově jde o poněkud neucelený až roztržitý obraz. Josef Šimek se ve svých člancích věnuje kutnohorským arciděkanům, a to pro léta 1521-1582.⁵ Dalším z autorů zabývajících se náboženským vývojem u kutnohorské konzistoře byl František Trnka.⁶

Vzhledem k tomu, že jsem ve své práci přihlížela také ke konzistoři podobojí v Praze, patřily k podstatným rovněž edice vydané Juliem Pažoutem,⁷ Klementem Borovým,⁸ a Františkem Tischerem.⁹ Jmenujme i diplomovou práci Věry Smrčkové,¹⁰ ilustrující činnost a písemnosti konzistoře podobojí v Praze na přelomu 16. a 17. století, která zde mj. prezentuje průběh soudního řízení v případech manželských rozepří v pražské konzistoři.

K nejpodstatnějšímu z použité literatury rozhodně patří hodnotná práce (bohužel již zesnulého) Richarda van Dülmena *Kultura a každodenní život v raném novověku*.¹¹ Pro nás důležitá je především kapitola nazvaná *Sňatek a manželství*.

Tematikou manželských sporů a sexuální kriminalitou v raném novověku se zabýval ve své populárně naučné práci *Zločin a sex v českých dějinách* Jindřich Francek.¹²

Dodejme, že vzhledem k tématu práce byla použita rovněž česká literatura zabývajících se gender studies a dějinami žen. Okrajově bych se nyní

⁵ Josef ŠIMEK, *Poměry náboženské a arciděkanové v Kutné Hoře za Ferdinanda I.*, ČČM 79, 1905, s. 225-230, 358-365; ČČM 80, 1906, s. 1-20, 261-269.

TÝŽ, *Poměry náboženské a arciděkanové v Kutné Hoře za Maxmiliána II. a Rudolfa II. do roku 1582*, ČČM 81, 1907, s. 201-221.

⁶ František TRNKA, *Náboženské poměry při kutnohorské konzistoři v letech 1464- 1547*, VKČSN, 1931, 1933.

⁷ Julius PAŽOUT (ed.), *Jednání a dopisy konzistoře pod obojí způsobou přijímajících a jiné listiny téže strany se týkající z let 1562-1570*, Praha, 1906.

⁸ Klement BOROVIČ (ed.), *Jednání a dopisy konzistoře katolické i utrakvistické, I. díl, Akta konzistoře utrakvistické*, Praha, 1868.

⁹ František TISCHER (ed.), *Dopisy konzistoře podobojí 1610-1619, I, II, III*, Praha, 1917-1925.

¹⁰ Věra SMRČKOVÁ, *Konzistoř podobojí na přelomu 16. a 17. století a její písemnosti*, diplomní práce, FFUK, 1973.

¹¹ Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). I. Dům a jeho lidé*, Praha, 1999. Dále jen Richard van DÜLMEN, *Kultura*.

¹² Jindřich FRANCEK, *Zločin a sex v českých dějinách: manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*, Praha, 2000. Přes svůj pikantní název v knize autor zhodnocuje svůj dlouholetý výzkum, především ze studia písemností hrdebních soudů. Věnuje se sice hlavně nejčastějším mravnostním deliktům a jejich trestání, dále autentickým

zmínila právě o postavení gender history a dějin žen v české historiografii. Situace u nás je odlišná od situace v anglosaských zemích, Německu či Francii. A sice v tom směru, že koncept genderu u nás ještě příliš nezdomácněl. Často se používá jako synonymum pro dějiny žen, což ale není přesné. V tomto významu ho používá např. Milena Lenderová.¹³ Dějiny žen představují tematicky vymezenou oblast dějepisectví a neodlišují se žádnou novou metodologií. V Čechách se historici zajímali především o „velké ženy“ v dějinách, později také o každodennost života žen a první vlnu feministického hnutí. Cílem bylo ženy vytěsněné z dějin znovu zviditelnit. Tato oblast bádání zastávala v dějepisectví spíše okrajové postavení, protože nebyla součástí politických a hospodářských dějin. Např. již zmiňovaná Milena Lenderová zdůrazňuje, že téma ženy je vždy současně i tématem muže, že „nelze mluvit o ženách, abychom jedním dechem nemluvili o vztahu mezi ženou a mužem, o vztahu mezi matkou a dítětem, otcem a dcerou, o vztazích mezi sourozenci, vztazích sociálních i ekonomických.“¹⁴ Dějiny žen (které ale neustále zaměňuje s pojmem gender history) vidí jako součást dějin každodennosti, historické demografie a dějin mentalit.

O gender history obecně se dá mluvit až v souvislosti s bádáním v 70. a 80. letech v západní Evropě a Spojených státech. K nám se tento směr dostává teprve během 90. let. Gender history v pojetí anglosaské historiografie je analytická metoda zdůrazňující historičnost společenské definice toho, co má být bráno jako mužské chování a vlastnosti, a co naopak jako ženské. Pomocí genderu zkoumáme společenskou realitu. Gender history nechce zůstat okrajovou součástí historiografie, jako se to stalo v případě dějin žen. Snaží se o alternativní výklad dějin. Každá kultura podle ní má své genderové vzory, které nám ukazují, co je považováno za ženské a co za mužské prvky (vlastnosti). Něco z toho je vymezeno i právně nebo politicky či vědecky. Pojem genderu zdůrazňuje proměnlivost těchto definic v čase.

případům manželských sporů a již zmíněných deliktů, ale přibližuje také problematiku manželství, rodiny a manželských sporů v obecné rovině.

¹³ Milena LENDEROVÁ, *Gender history v českých zemích*, in: Česko-slovenská historická ročenka 2001, Brno, 2001, s. 139.

¹⁴ Tamtéž.

1.1. Akta konzistoře podobojí v Kutné Hoře

Nejdůležitějším materiálem mé práce se stala Akta konzistoře podobojí v Kutné Hoře. Jedná se o Akta kutnohorské konzistoře podobojí z let 1530-1613¹ a Akta kutnohorské konzistoře podobojí z let 1564-1619², jež jsou obě uložena ve Státním okresním archivu Kutná Hora.

Jde o pramen úřední povahy, který vznikl z činnosti kutnohorské konzistoře a který zaznamenává hlavně případy projednávané před konzistorním soudem. První ze zmiňovaných knih obsahuje 59 půlfoliových listů a druhá z knih pak 177 listů velkého folia. Plně mnou zpracována byla především druhá kniha. Zápisy v knihách nejsou řazeny přesně chronologicky, týká se to hlavně knihy s evidenčním číslem 13.

Najdeme zde soudní protokoly, sepsané při zasedáních konzistoře, různé koncepty listů, opisy i originály dopisů poslaných konzistoři či konzistoří, pravidla a řády, které se týkají církevní správy, nebo výtahy z církevního práva.

Jazykem je téměř výhradně čeština, objevuje se tu i jazyk latinský a pouze jeden jediný zápis v německém jazyce. Jedná se o poměrně zvláštní fakt, uvážíme-li, že obyvatelstvo německého původu tvořilo v Kutné Hoře té doby ne nepočetnou skupinu obyvatel města.³

Musíme rovněž říct, že obě knihy s největší pravděpodobností neobsahují všechny spory, které se u konzistoře projednávaly; když byly svázány, některá akta se již asi nedochovala.⁴

¹ Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Utrakvističtí biskupové a konzistoř podobojí Kutná Hora, Akta kutnohorské konzistoře 1530-1613, inv. č. 13. Dále jen SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13.

² Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Utrakvističtí biskupové a konzistoř podobojí Kutná Hora, Akta kutnohorské konzistoře 1564-1619, inv. č. 14. Dále jen SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14.

³ Jde o svědectví, které bylo ale přeloženo do češtiny. Německý zápis viz SOA Kutná Hora, *Akta*, ev. č. 14, fol. 129r, 131r. Jeho český překlad: tamtéž, fol. 131r.

⁴ Viz Jan J. ŘEHÁK, *Z protokollů konzistoře kutnohorské*, in: Sborník historický vydaný na oslavu desítiletého trvání klubu historického v Praze, Praha, 1883, s. 40. Dále jen Jan J. ŘEHÁK, *Z protokollů*. Např. v roce 1575 kutnohorští píší Staroměstským, že: „...žádající

Zdaleka největší část akt konzistoře tvoří rozepře týkající se manželství. Ty jsou rovněž ústředním tématem této studie a věnována jim bude samostatná kapitola.⁵

Nyní se ale stručně podíváme naopak na záležitosti, které se manželských sporů nedotýkají, a přesto se v knihách objevují. V aktech z let 1564-1619 jsou to minimálně tři spory. První, z roku 1569, mezi Jiříkem Kulem (někdy také jako Kulim) z Miskovic, poddaným pana Jana Voděradského z Hrušova a na Dobřeni, a knězem Janem Michlenem.⁶ V tomto sporu šlo o údajné fyzické napadnutí kněze.⁷ Další je rozepře z roku 1583, mezi Venclem Peyskarem a knězem Janem od kostela svatého Jiří. Kněz si stěžoval konzistoři na Vencla, že „s Kateřinou, pastorkyní svou, nenáležitě ji u sebe přechovávajíc...s ní sodomsky prebejval“. ⁸ Konzistoř věc předala šepmistrům, protože „jde o neřády...kterýž...světskému právu k rozsuzování náleží“. ⁹ Poté najdeme stížnost Venclovu na faráře Jana k arciděkanovi, již potom, co byla rozepře projednávána u šepmistrů. ¹⁰ Výsledek bohužel neznáme. Posledním z nich jsou svědecké výpovědi o osobě Václava Svobody, mincovního šafáře, z roku 1587. Jak vyplývá ze svědectví, jednalo

nás, abychom vám vejpis akt [pře]...mezi Esterou Lahvičkovou a jím, Jindřichem Juliánem...že jsme toho při právě našem duchovním s pilností hledali a nic jsme toho, což by se Jindřicha...a Estery...dotejkati mělo při právě našem duchovním za kněze Václava najíti nemohli...“. SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 32r. U celkem velkého množství případů se nezachovalo zdokumentování celého průběhu sporu a často chybí i konečné výpovědi, tj. rozsudky konzistoře.

⁵ Viz kapitola Konzistoř jako soud manželský.

⁶ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 22, 80-82, 112v-115r, 118r, 119-121r, 130r.

⁷ „...Jiřík...na silnici svobodné J.M. Císařské...kněze Jana jest zbil nenáležitě holí sukovatou a opálenou, že by jej i zamordoval...“ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 80r. Žalobu učinil pan Jan Popel z Vesce, protože prý „jest kolátor jeho, že podle kněze svýho státi jest povinen, a od sebe i od téhož kněze Jana žalobu jest na téhož Jiříka učinil a z vejtržnosti obvinil...“ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 81r. Konzistoř píše: „...poněvadž poručení Jejich Milosti pánů místodržících J.M. Císařské...na Vás p. Jene Popele se nevztahuje, než toliko na kněze Jana...a Jiříka Kuli, a protož abyste v té věci sobě pokoj dali a vy, knězi Jane, chcete-li a toho jistého Jiříka...jakou žalobu vložit...že se Vám toho přeje...“ . Tamtéž. Spor obsahuje značné množství výpovědí svědků. Nakonec byl „přátelsky porovnán“. Tamtéž, fol. 82v.

⁸ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 109r.

⁹ Tamtéž, fol. 108v.

¹⁰ Z listu děkanovi vyplývá, že se Vencl dozvěděl, že si na něj kněz Jan stěžoval a „ve zlou pověst dával“, že se též doslechl, že „dvacátého dne Juni o mne...v kostele sv. Jiří na kazatelnici jest mluvil, že já nešlechtně a rozpustile na tomto světě sodomársky jsem živ...kterýmžto mluvením mne velice na té poctivosti nařekl...poněvadž tím ničímž vinen nejsem a tomu...zřetelně odpírám, žádám...poníženě, že jeho k tomu mluvil-li jest táž slova...na ublížení mé poctivosti...čili nemluvil. A drží-li mne za takového nedrží [sic], skutečně přidržeti ráčíte, aby mi na to světlou...odpověď...dal“. Tamtéž, fol. 109.

se zde o urážky arciděkana a zřejmě i rouhání.¹¹ Svědkové např. tvrdí, že Václav pronesl, že „by radši slyšel mluvit sta čertů než děkana“¹² či že „když se mu někdy nelíbilo kázání, lajíc panu děkanovi...nadávajíc, že nám...lži káže“¹³, dále, že děkan „nekáže než klevety“ a „než pana děkana poslouchal a jeho klevet...raději čerta poslouchal“ nebo dokonce „aby jej hrom zabil“¹⁴ a také ještě měl hovořit o tom, že nevěří na zmrtvýchvstání.¹⁵

V aktech s evidenčním číslem 14 můžeme nalézt ještě pro rok 1596 stížnost kněžstva městské radě „s ohradou, že to z povinnosti činí a skrze to...k žádnému nelibosti nestrojí“.¹⁶ Stěžují si na: „pálení...zase se velice rozmáhá...trefilo se teď kterous neděli, že napilej páleným přišel do německýho kostela a tam padl co hovado, že ho zdvihati musili.“¹⁷ Dále na to, že „chodí vyslyši kázání, modliteb nevyčkají, bylo by lépe, aby...kázání nechodili, když se s jinými modliti nechť“, na nejružnější „hromování a lání“, na časté návštěvy hospod, na „domky...v nich se velicí neřádové drží“¹⁸ (zřejmě nevěstince) atd.

Pozornost teď zaměříme na knihu akt konzistoře podobojí z let 1530-1613.¹⁹ V ní nalezneme řadu důležitých záznamů. Jsou to např. řady, kterými se konzistoř řídila při svém manželském soudě. Podrobněji o nich bude pojednáno v kapitole Konzistoř jako manželský soud.²⁰

Kniha obsahuje také věci, netýkající se manželských rozepří a jejich projednávání. Najdeme tady např. pravidla, podle nichž konzistoř přijímala kaplany,²¹ artikule, podle kterých se měli titíž chovat,²² a od roku 1596 jsou

¹¹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 146-148r.

¹² Tamtéž, fol. 146r.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž, fol. 147v. Jedna ze svědeckých výpovědí patří Václavově matce, k níž se evidentně nechoval slušně, která se ho ale snaží omlouvat, např. že jen „když je opilej, tak jest nevážlivej“ a „že já jemu jednoho času, když domů přišel opilej: Milý Václave, však ty se neoženíš, pokud živ...praví, kdo ví, jaký jsi tý víry, on, co jest jim po mý víře, já věřím, jak jsem se učil. I jáť vím o tom dobře, že jest se pravý víře křesťanský od nás naučil“. Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž, fol. 146v.

¹⁶ Tamtéž, fol. 164v.

¹⁷ Tamtéž, fol. 165r.

¹⁸ Tamtéž. Objevujeme zde i list informující o „milostivém J.M. Císařské nařízení z strany...modliteb proti nepříteli Turku“. Tamtéž, fol. 164v.

¹⁹ Přes svůj název obsahuje též zápisy z let 1614-1619.

²⁰ Podkapitola Soudní řízení, s. 36an.

²¹ „Artykulové o přijímání kaplanů podle snešení panů šepmistrů a pánů, a kněžstva k děkanství a konzistoři na Horách Kutných příslušejícího...Před ordinací...Po ordinaci...“. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 51. Srov. Josef ŠIMEK, *Poměry náboženské a arciděkanové v Kutné Hoře za Ferdinanda I.*, ČČM 79, 1905, s. 227.

tu k vidění jejich podpisy, což zřejmě platilo jako jejich slib.²³ Že se na kázeň kaplanů a poslušání příkazů konzistoře zřejmě celkem dbalo, dosvědčují svědectví o vině, která sem kaplani museli vlastnoručně zapsat.²⁴ Zaznamenány jsou zde též kostely a fary kolátorů kutnohorského (arci)děkanátu.²⁵

Na závěr bych ráda učinila zmínku o svém způsobu transliterace pramene. Snažila jsem se ji ve většině případů přizpůsobit současnému jazyku. Neuvidíme tedy koncovky „-uov“, „-uv“, ale dnešní „ů“, nepíši také „sem“ (ve významu být), ale „jsem“. Stejně tak u křestních jmen uvádím např. Anežka, ne „Anyžka“ apod. V původní podobě jsou ponechána jména, resp. příjmení, u kterých není evidentní, jak by měla vypadat v dnešním jazyce.

²² „Artykulové, podle kterých se kaplanové chovati mají“. Tamtéž, fol. 55r. Srov. Josef ŠIMEK, *Poměry náboženské a arciděkanové v Kutné Hoře za Ferdinanda I.*, ČČM 79, 1905, s. 227-228.

²³ TÝŽ, *Poměry náboženské a arciděkanové v Kutné Hoře za Ferdinanda I.*, s. 227. Srov. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 55v, 56r.

²⁴ Např. kněz Vavřinec Poličský, kaplan u Vysokého. SOA, Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 53r. Podobné případy: tamtéž, fol. 11.

²⁵ „Registrum poznamenání kostelů, far a kolátorů arciděkanství horského“. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 57r, 58.

1.2. Nástin dějin kutnohorské konzistoře

Český sněm v roce 1478 zřídil krajská děkanství strany podobojí (decani rurales). Není míněno, že by předtím neexistovala, v usnesení se jen jeví snaha pevněji a obecněji zorganizovat církve strany podobojí.²⁶ Tito

²⁶ Zikmund WINTER, *Život církevní v Čechách II*, Praha, 1896, s. 347. Dále jen Zikmund WINTER, *Život církevní*. Zde by bylo asi dobré zmínit se několika slovy o pražské konzistoři podobojí. V následujících řádcích půjde o opravdu stručný a zjednodušující přehled dějinného vývoje této konzistoře. Ke složitosti tohoto tématu na závěr uvedu alespoň některé práce, které se dějinami konzistoře podrobněji zabývaly. Konzistoř jako správní středisko kališnické církve bylo vytvořeno r. 1448 při týnské faře na Starém městě pražském, s Janem Rokycanou jako administrátorem. V roce 1478 došlo její reorganizaci, kdy byla kromě administrátora tvořena dvanácti volenými osobami (osm kněží a čtyři univerzitní mistři), její činnost zabezpečoval výkonný orgán tří volených pánů, nazývaných později defenzory. Ustanovovala kněze k farám a měla na starost vrchní soudnictví v kališnické církvi. Odvolání od této „dolní“ konzistoře nemělo být od roku 1531 možné. K dalším změnám ve správě začalo docházet kolem poloviny 16. století. Do kališnické církve začal během 30. let pronikat vliv luterství, zatímco původní kališníci se začali sbližovat s katolíky. Luterství, stejně jako jednota bratrská, stálo mimo kompaktáta. Rovněž se začal Ferdinand I. snažit podřídit si správní orgány obou církví, jak kališnické, tak katolické. V roce 1554 byla zrušena volitelnost defenzorů, nadále je jmenoval (12 osob) král společně s královskou radou. Konzistoř se stále více sbližovala s katolickou církví, což vedlo mj. stavy, aby si vymohli r. 1567 zrušení kompaktát jako brzdy dalšího vývoje. Velkou změnu znamenalo obnovení pražského arcibiskupství r. 1561/62. Do roku 1567 vycházelo ještě z kompaktátních požadavků společné instituce pro katolíky i kališníky. Po tomto roce zůstalo pouze arcibiskupstvím pro katolíky. Maxmilián II. reakcí na Českou konfesi (1575) dovoloval existenci novoutrakvismu, ne ale jeho samostatnou organizaci. Zásadní změnu přinesl Rudolfův Majestát z r. 1609. Vracel do rukou stavů podobojí kališnickou konzistoř, spolu s univerzitou, kterou měli obsazovat stavové bez zásahů krále. Konzistoř byla reorganizována na společný správní orgán novoutrakvistů a jednoty bratrské. Novoutrakvisté měli zastoupení v administrátorovi a pěti kněžích, jednota bratrská v seniorovi, dvěma kněžími a třemi členy konzistoře se stávali profesori univerzity. Ve vedení postupovali administrátor a senior společně, ve věcech věrouky byla každá z církví podřízena jen svému představiteli. Závažnější záležitosti byly předkládány k rozhodnutí defenzorům. Jednalo se o 24-členný sbor závislý pouze na stavech. Porážka stavovského povstání znamenala samozřejmě zvrat i ve vývoji církevní správy. Roku 1621 byla konzistoř podobojí zrušena. Jan JANÁK- Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do r. 1945*, Praha, 1989, s. 221-224. K dějinám konzistoře blíže Ferdinand HREJSA, *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*, Praha, 1912; Kamil KROFTA, *Boj o konzistoř podobojí v letech 1562-1575 a jeho historický základ*, ČČH 17, 1911, s. 28-58, 178-199, 283-303; Jiří RAK, *Česká církev podobojí v době předbělohorské a historické předpoklady jejího vzniku*, rigorózní práce FFUK, 1975; TÝŽ, *Vývoj utrakvistické správní organizace v době předbělohorské*, SAP 31, 1981, s. 179-206; Věra SMRČKOVÁ, *Konzistoř podobojí na přelomu 16. a 17. století a její písemnosti*, diplomní práce FFUK, 1973.

děkané se měli stát článkem, který by spojoval nejvyšší úřad této církve-pražskou konzistoř, s venkovským duchovenstvem.²⁷

V Kutné Hoře byl ustanoven první děkan s titulem arciděkana až v roce 1490. Jednalo se o Svatomíra Zrůbka z Újezda (do té doby byl děkanem u sv. Apolináře v Praze).²⁸ Do doby jeho úřadování spadá pobyt dvou biskupů pod obojí, a to Augustina Sanctuarijského a Filipa de Villanuovy.²⁹ Augustin působil nejprve v Praze, pak v Kutné Hoře, až do své smrti v roce 1493. Od roku 1504 měl nástupce v již zmíněném biskupu Filipovi de Villanuova.³⁰ Jejich úkolem v Čechách byly světití funkce. Snahu stát se skutečnou hlavou církve kališníci odmítali a znamenala pokaždé roztržku a odchod biskupa z Prahy.³¹ I Filip zemřel v Kutné Hoře, v roce 1506.³² Právě během Filipova působení v Kutné Hoře tu vznikl několikačlenný duchovní úřad, konzistoř kutnohorská.³³ Její úřední titul zněl: My arciděkan a jiní k horské konzistoři přináležející assessorové.³⁴ Předsedou konzistoře byl arciděkan a členy původně horští faráři. Do konzistoře byli voláni i kaplanové.³⁵ Od začátku 16. století se ustálil zvyk, že se členy konzistoře stali šepmistři nebo osoby, které vyslali. Od 2. poloviny 16. století zde zasedali čtyři volení konšelové a často byli arciděkanem zvaní páni na pomoc ve věci některých žalob.³⁶ Přísežným konzistorním sluhou byl zvoník od kostela sv. Jakuba, jenž roznášel obsílky k soudu.³⁷ Působnost konzistoře se vztahovala na město

²⁷ K povinnostem děkanů Jan J. ŘEHÁK, *Z protokollů*, s. 38.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž, s. 39; Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři kutnohorské v 16. století*, Lumír I-II, 1862, s. 17 (dále jen Petr. M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři*). Jméno biskupa bylo uváděno též jako Sancturienský, viz Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři* nebo jako Sankturinský, viz např. Helena ŠTROBLOVÁ- Blanka ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, Praha, 2000.

³⁰ Jan JANÁK- Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha, 1989, s. 221.

³¹ Tamtéž.

³² Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři*, s. 18. Srov. Václav Vladivoj Tomek, *O církevní správě strany podobojí v Čechách od roku 1415-1622*, ČČM 22, 1848, s. 382. Tomek uvádí rok 1507.

³³ Věra SMRČKOVÁ, *Konzistoř podobojí na přelomu 16. a 17. století a její písemnosti*, diplomní práce FFUK, 1973, s. 48 (dále jen Věra SMRČKOVÁ, *Konzistoř*). Helena ŠTROBLOVÁ a Blanka ALTOVÁ kladou zřízení konzistoře k roku 1500, viz TYTÉŽ, *Kutná Hora*, Praha, 2000, s. 359.

³⁴ Zikmund WINTER, *Život církevní*, s. 353.

³⁵ Věra SMRČKOVÁ, *Konzistoř*, s. 48.

³⁶ Tamtéž. Řehák uvádí též přítomnost císařského rychtáře, od roku 1547. Viz TÝŽ, *Z protokollů*, s. 39.

³⁷ Zikmund WINTER, *Život církevní*, s. 353.

Kutnou Horu a 26 okolních kollatur.³⁸ V samotné Kutné Hoře existovaly tyto farní kostely: 1.) Arciděkanský kostel sv. Jakuba většího, ke kterému náležel arciděkan s kaplany (kostel byl zvaný též jako „Vysoký“)

2.) Kostel sv. Barbory, s farářem a kaplany 3.) Kostel Matky Boží na Náměti s farářem 4.) Kostel sv. Jiří s farářem, míval později německé kněze 5.) Kostel sv. Bartoloměje s farářem.³⁹ Připočíst ještě můžeme faru kaňkovskou a špitálskou.⁴⁰

Úkolem konzistoře bylo bdít nad mravností laiků i duchovních, pečovat o pravost víry, starat se o kněžský dorost.⁴¹ Neměla sice právo podávat kněze na uprázdněné fary, ale arciděkan měl poradní hlas při vybírání vhodných osob pro tuto funkci.⁴² Arciděkan měl právo a povinnost dohlížet na kutnohorské školy.⁴³ V neposlední řadě konzistoř fungovala jako manželský soud!

³⁸ Šlo o: V Janovičkách kostel sv. Martina, kolátorem fary Adam Budovec z Budova a na Janovičkách; ve Vilímovičkách kostel Matky Boží Nanebevzetí, kolátorem fary je pan Vít z Vilímoviček a na Vilímovičkách; v Braslavičkách kostel sv. Gotharda, kolátorem pan Pavel Malovec z Malovic; v Slavašově kostel sv. Petra, kolátor pan Smil Myška ze Žlunic a na Hrádku; v Častíně kostel založený sv. Petra a Pavla; v Petrovicích kostel sv. Martina; v Polipsech kostel sv. Mikuláše; v Malojovicích kostel sv. Jiří. U posledních čtyř jmenovaných byl kolátorem pan Zdislav Zvířetický z Vartenberka a na Častíně; v Hodkově kostel sv. Mikuláše, kolátorem paní Anna Starostová na Hodkově; v Krysovicích kostel sv. Jana, kolátorem pan Matouš na Králicích; v Solopiskách kostel sv. Bartoloměje, kolátorem pan Adam Mírek ze Solopisk a na Hošticích; v Dobřeni kostel sv. Václava, kolátor Jindřich Voděradský z Hrušova a na Dobřeni; v Sukdole kostel sv. Markéty, kolátorem pan Jan Popel z Vesce a na Sukdole; v Zišově kostel sv. Mikuláše, kolátorem Jan Zišovský a na Zišově; ve Vavřini kostel sv. Vavřince, kolátorem je Václav Malešický z Černošic a na Ratajích; v Škrňově kostel sv. Havla; v Beřicích kostel Navštívení Panny Marie, kolátor pan Zdislav Zvířetický etc.; v Malíně dva kostely, sv. Jana a sv. Štěpána, kolátor opat ze Sedleckého kláštera; v Křeseticích kostel sv. Markéty; v Bikáni kostel Narození Panny Marie; v Malešově Žižkův kostel; v Košicích kostel sv. Václava, posledních čtyř uvedených je kolátorem pan Jan Salava na Malešově; ve Vysoké kostel Nanebevzetí Panny Marie; ve Víticích kostel sv. Mikuláše, kolátorem pan Jan Popel etc.; v Gruntě kostel Nanebevzetí Panny Marie, kolátor pan Benedikt z Vrchovišť a na Libenicích; na Sionu kostel sv. Ondřeje, kolátor pan Jindřich Voděradský. Datováno k roku 1554. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 57r, 58. Navrch je psáno, že vše bylo „od starodávna vyhledáno“ a že ke kutnohorskému arciděkanství patří ještě Pečky. Rukou Jana J. Řeháka je pak doplněno, že celý zápis se seznamem kostelů, far a kollatur byl učiněn knězem Matoušem Hradeckým. Tamtéž, fol. 58v.

³⁹ Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři*, s. 64.

⁴⁰ Josef ŠIMEK, *Poměry náboženské a arciděkanové v Kutné Hoře z Ferdinanda I.*, ČČM 79, 1905, s. 227.

⁴¹ Kutnohorským šlo o to, aby byli „zásobeni“ počtem duchovních. Vychovávali je v kolejích u sv. Jakuba a sv. Barbory. Petr M. Veselovský, *O konzistoři*, s. 64.

⁴² Zikmund WINTER, *Život církevní*, s. 354.

⁴³ Tamtéž.

Konzistoř v Praze nejprve uznávala za oprávněné, že v Kutné Hoře „pěstují“ a vzdělávají kněze a že je dosazují po vysvěcení na „místa sobě podrobená“.⁴⁴

Pokud jde právě o vzájemné vztahy mezi Prahou a Kutnou Horou, nejdříve šlo o víceméně o přátelskou podřízenost, tak ještě v roce 1540 z Prahy do Kutné Hory píše, že „*nikdá jsme nebyli a nejsme, abychom v čem konzistoři vaší...ubližovati měli a panu děkanovi také jest oznámeno, jak se i se svou konzistoří vždy zachovávati má...*“⁴⁵ Dobré vztahy s pražskou konzistoří ale neměly dlouhé trvání, už od poloviny 16. století začínají neutuchající rozepře mezi oběma konzistořemi. Hlavní příčinou bylo uchýlení se kutnohorských od náboženských zásad. Kutná Hora se nechtěla podrobovat pražským rozkazům. Přišel ale čas, kdy se musela poddat a na pražskou konzistoř se obrátit. Šlo totiž o nedostatek kněží, který začala strana podobojí obecně pocítovat.⁴⁶ Musela tedy žádat pražskou konzistoř, jež se od té doby horskou konzistoř snažila podmanit. Od nynějška spory narůstaly. Kutná Hora teď posílala nové kněze pro posvěcení do Německa a ve městě se začalo usazovat hodně luteránů, především německých cizinců. Postupně se začali v Kutné Hoře klonit k luterství, a tím víc se oddalovali od učení, které hájila pražská konzistoř.

Zdá se, že speciálně v 60. letech autorita kutnohorské konzistoře poněkud poklesla. Můžeme tak mj. soudit z několika projednávaných rozepří o slib manželský.⁴⁷ Mezi příčiny tohoto jevu patřilo zřejmě neustálé popotahování s pražskou konzistoří a také např. proces mezi knězem Jiřím Mladečkou a arciděkanem Benediktem.⁴⁸ Benedikt byl konzistoří v Praze pro „*bludné učení z Čech, Moravy a jiných zemí rakouských vypovězen, slibuje, že*

⁴⁴ Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři*, s. 91. Kutnohorská konzistoř také měla vlastní pravidla, podle kterých kněze přijímala. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 51, 55r.

⁴⁵ Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři*, s. 91. Šlo o při mezi čáslavským děkanem Pavlem a horskou konzistoří. Pražská se staví na stranu kutnohorských. Tamtéž. Učíme zde ještě poznámku ke vztahu kutnohorské konzistoře a šepmistrů a rady. Zdá se, že měli na konzistoř velký vliv, bez nich většinou konzistoř sama nic nevyjednávala a neustanovovala. Tamtéž, s. 112.

⁴⁶ Tamtéž, s. 113.

⁴⁷ Viz kapitola Konzistoř jako manželský soud, podkapitola Druhy projednávaných rozepří, s. 51an. Dále též Jan J. ŘEHÁK, *Z protokolů*, s. 59.

⁴⁸ Viz Klement BOROVIČ (ed.), *Jednání a dopisy konzistoře katolické i utrakvistické*, I. díl, *Akta konzistoře utrakvistické*, Praha, 1868, s. 346, č. 532; s. 347-354, č. 533; s. 354an., č. 533. Dále jen Klement BOROVIČ, *Jednání*.

*nikdy v těchto zemích kázati a učiti nebude“.*⁴⁹ Konzistoř také často kárala horské arciděkany, především Jana Habarta, např. v roce 1564, aby zachovával církevní řády (rovněž mu „pro velký nedostatek kněžstva“ nemůže dát kaplana),⁵⁰ dále téhož napomíná pro bludné kázání o Panně Marii apod., Habart pak sliboval, že se bude „poslušně chovati“(rok 1565)⁵¹ a opět kárání pro porušení ceremonií nebo nekněžský oděv.⁵²

Náboženské rozmršky se množily více a více. Pražská konzistoř neustále napomínala horské kněze a předvolávala je. Kutnohorští se ohrazovali, že k tomu nemají právo. Z Prahy si stěžovali k České komoře, aby začala vyjednávat v této záležitosti. Komora do Kutné Hory v roce 1574 napsala mj. toto: „...děkan...váš...od konzistoře pražské...obeslán jest...co vy jim na takové obeslání za odpověď dáváte, kterážto odpověď a výmluva vaše...vidí se nám dostatečná býti a nepochybujem, že se o tom na ten čas konzistoř spokojí...ta věc, jsou-li vaši kněží pražské konzistoři poslouchati a jí se řídití a spravovati povinné...gruntovně vyhledána...protož máte-li na takovou konzistoř jaké obdarování, vejsady, majestát, budete nám hodnověrnými výpisy s dostatečnou zprávou, odkud jsou tyto váš děkan a jiní kněží vám obdrželi...“⁵³ Na toto vyzvání se kutnohorští museli vykázat svými právy, nato Česká komora zakázala pražské konzistoři obsílat před sebe kněze z Kutné Hory. K ochraně kutnohorské konzistoře dokonce císař Maxmilián vydal mandát (1574), kterým se administrátorovi pražské konzistoře zapovídá předvolávat a obsílat děkana a kněze kutnohorské.⁵⁴ Na určitou dobu nastal klid, i proto, že kutnohorské kněžstvo přistoupilo k České konfesi.⁵⁵

V aktech horské konzistoře nalezneme mj. tento list: „*Ecclesia in Montibus Cuttnis quae est ad divi Jacobi sive ad editionem cathedralis olim dicebatur propter duas causas...I. že na onen čas dva biskupové tu svou rezidenci měli II. že tu také konzistoř od mnoha let, akty, knihy a pečeti nařízena jest, a u ní causae matrimoniales deciduntur. Ta se konzistoři pražskou nikdá v ničemž neřídila, a k ní svého zření mimo samy toliko Provocationes neb Appellationes neměla, nýbrž když ji kdy pražská konzistoř*

⁴⁹ Julius PAŽOUT (ed.), *Jednání a dopisy konzistoře pod obojí způsobou přijímajících a jiné listiny téže strany se týkající z let 1562-1570*, Praha, 1906, s. 31, č. 27.

⁵⁰ Tamtéž, s. 127, č. 215.

⁵¹ Tamtéž, s. 148-150, č. 242.

⁵² Tamtéž, s. 244, č. 361.

⁵³ Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři*, s. 136.

⁵⁴ Zikmund WINTER, *Život církevní*, s. 351.

⁵⁵ Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři*, s. 136.

*potahovati chtěla, a zdejší kněží před sebe citovala, v tom se jí vždycky skrze J. M. Císařské poručení a dekrety inhibiti dala, a tak kněžstvo na Horách Kutných při pokoji zůstávalo“.*⁵⁶

Duchovenstvo v Kutné Hoře bylo tou dobou, co se týče věrouky, evangelické, v obřadech se ale mělo držet obyčejů strany pod obojí.⁵⁷ Konzistoři pražskou se řídilo jen v případech odvolání ve věcech týkajících se manželských sporů.⁵⁸ V roce 1582 se opět konzistoř v Praze snažila dostat tu kutnohorskou pod svou moc, ale opět neúspěšně.⁵⁹ V roce 1587 Rudolf II. svým majestátem „*administrátorovi i konzistoři pražské přísně...zapovídá kněží kutnohorské před sebe citovati a je podobným obsíláním proti jejich právům ztěžovati, a tak lidu horního k pozdvižení příčinu zavdávati*“.⁶⁰ Tady podotkněme, že právě obavy z „bouří horního lidu“ byly tou hlavní příčinou, díky které kutnohorští dosahovali svého! Jinak ale tato a jiná zařízení prospívala vždy jen na čas a pak opět pražská konzistoř začala brojit proti kutnohorské. Asi nejprudší boj nastal v roce 1595 za administrátorství Václava Dačického.⁶¹ Z Prahy např. napsali: „*...stížnosti docházejí...obzvláště strany...nesjednání těch nekněží, které při vašich kostelích...trpíte...protož...pana šepmistra...poháníme, aby ty nekněží...v konzistoři...osobně postavili...*“⁶² Proti tomu se šepmistři i rada rázně ohradili a zastali se svého kněžstva. Aby se pojistili proti dalšímu pronásledování, poprosili opět Rudolfa II., aby „při starých právech svých zůstaveni byli“. Opět nezapomněli na obvyklou a fungující výhrůžku o „vzbouření se horního lidu“. Pražská konzistoř se to dozvěděla a zaslala do Kutné Hory ostrý list, ve kterém citovala horské kněze ke svému úřadu. Věc se zase dostala před Českou komoru a pražští opět neuspěli.⁶³

⁵⁶ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 1r.

⁵⁷ Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři*, s. 185.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Chtěla využít moru, který tehdy silně zuřil. Tamtéž. Srov. Zikmund WINTER, *Život církevní*, s. 351.

⁶⁰ Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři*, s. 207.

⁶¹ K jednomu z těchto sporů blíže Zikmund WINTER, *Život církevní*, s. 351.

⁶² Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři*, s. 209.

⁶³ Tamtéž, s. 211. K dalším peripetiím sporů mezi oběma konzistořemi můžeme zmínit např. psaní pražských kutnohorským ve věci manželského sporu Jindřicha Čáslavského, rozsouzeného v Praze. Z Prahy napsali, že „*ten nekněz Bolebřich*“, [míněn nejspíš Václav Štefanides Teplický] svůdce lidu v Hoře, prý na ně naléhá; konzistoř pražská prý se naděje, že na takové kněží pohroma přijde taková, že se budou musiti za ušima drbat a nebudou věděti, kam kudy koz hnáti neb již sekera ke kořenu přiložena jest. „*Prohlásili jsme je za pravý, svatý a pořádný manžely!*“ Zikmund WINTER, *Život církevní*, s. 398.

Postupně přestávalo nejružnější obsílání a pronásledování horských kněží a strany se zřejmě „narovnaly“. ⁶⁴

Roku 1609, kdy byla pražská konzistoř reorganizována ve společnou konzistoř pro všechny evangelíky, byl tehdejší kutnohorský arciděkan Václav Štefanides Teplický zvolen za assessora. ⁶⁵ Ten pak ale požádal, aby mohl být ponechán ve své arciděkanské funkci a „*když by se co pilného a platného v plné konzistoři vážitia řídití mělo, do měst Pražských přijeti, a toho uvažovati...fedrovati pomáhati mohl.*“ ⁶⁶ Jeho žádost byla vyslyšena.

Od vydání Majestátu roku 1609 se už nenachází stopy, že by kutnohorská konzistoř byla pronásledována ohledně volení a obsazování kněží či jiných věcí. Tento stav trval až do roku 1620, kdy bylo po bitvě na Bílé hoře kutnohorské konzistoři rozkázáno, aby své kněze z far „*vybyli a pořádné kněze...jakž to milostivé poručení J.M. Císařské v sobě obsahuje a zavírá.*“ ⁶⁷ Kutnohorští doufali, že se tento rozkaz týká především kalvínských kněží, kteří v Kutné Hoře údajně nebyli, a proto doufali, že nařízení obejdou a budou si moci nechat „své“ kněze. ⁶⁸ Prosba z Kutné Hory byla splněna tak, že nejvyšší místodržící Karel z Lichtensteina povolil (listem daným 24. prosince 1621), aby arciděkan s kaplany obsadil katolickými knězi fary u sv. Barbory a v Náměti pak kněžími luteránskými. ⁶⁹ Tato situace neměla ale dlouhého trvání. Již v roce 1622 se většina evangelických kněží vystěhovala.

Tak byla ukončena veškerá další činnost kutnohorské konzistoře, která tu působila více než století. ⁷⁰

⁶⁴ Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři*, s. 211.

⁶⁵ Zikmund WINTER, *Život církevní*, s. 355.

⁶⁶ Petr M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři*, s. 233.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ V aktech konzistoře, která jsem sledovala, je poslední (z časového hlediska) zápis datován 18. července 1619 (výslech svědků ve při manželů Labuškových aj.). SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 48r, 50r.

2. Manželství

2.1. Manželství- vznik a vývoj

Manželství jako přirozená potřeba spojení muže a ženy existuje od pradávna.¹ Přináší řád, ukázněje a udržuje mír.² Evropské národy uzavíraly manželství každý podle svých zvyků ještě dlouhou dobu po přijetí křesťanství.³ Také v prvotní církvi neexistovaly žádné zvláštní podmínky pro uzavření sňatku, svatba byla rodinnou záležitostí. V Písmu nenajdeme předepsanou formu pro uzavření manželského svazku.⁴ Manželství vznikalo vzájemným vyslovením slova „ano“ (consensus), ať už uvnitř rodiny nebo před církevní instancí.⁵ Ke sňatku stačil prostý slib manželský, často dovršený sexuálním stykem, tehdy platilo manželství za uzavřené.⁶ Až do 16. století nebyl církevní sňatek nutnou podmínkou platnosti manželství.

Křesťanské učení o manželství vycházelo z antického myšlenkového světa, kdy Kristovy názory (v otázce manželství jak se zdá přirozené a blahovolné) byly modifikovány a doplňovány jeho následníky, odchovanými často pozdní řeckou filozofií.⁷ Sám Ježíš Kristus ovšem, co se týče manželství a sexuality (pokud nepočítáme vystoupení proti rozvodům), neposkytl téměř žádnou informaci.⁸ Pokud jde o zmíněné vystoupení proti rozvodům, jedná se o známý výrok „*A proto, co Bůh spojil, člověk*

¹ K teoriím vzniku manželství stručně např. Jean Claude BOLOGNE, *Svatby: Dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha, 1997, s. 12, 293-295.

² Georges DUBY, *Rytíř, žena a kněz: manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha, 2003, s. 53.

³ Jiří KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha, 1962, s. 59.

⁴ Georg DENZLER, *Zakázaná slast: dva tisíce let křesťanské sexuální morálky*, Brno, 1999, s. 65, 75. Dále jen Georg DENZLER, *Zakázaná slast*.

⁵ Tamtéž.

⁶ Christine KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Žena a rodina*, in: Jacques LE GOFF (edd.), *Středověký člověk a jeho svět*, Praha, 1999, s. 249. Též Georg DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 41.

⁷ Jiří KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha, 1962, s. 60-61.

⁸ Georg DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 17, 74. Je třeba upozornit, že Nový zákon se nesestává z jednotné knihy, ale z velkého počtu často dosti rozdílných spisů. Vlastní kategorii tvoří čtyři evangelia jako vzájemně se odchyloující zprávy o Ježíšově životě, jinou tvoří dopisy sv. Pavla, jež se musí odlišit od těch, které jsou mu pouze připisovány.

nerozlučuj“ (Mt 19,6). ⁹ Což mělo oproti Starému zákonu platit stejně pro ženu jako pro muže. Evangelista Matouš připojuje ještě další myšlenku, která je uvedena slavnostním Ježíšovým „Já pravím“: „*Pravím vám, kdo propustí svou manželku z jiného důvodu než pro smilstvo a vezme si jinou, cizoloží.*“ ¹⁰ V souvislosti se svrchu psaným výrokem připojuje Matouš dodatek, ve kterém učedníci uvádí manželství jako takové v pochybnost (že pokud je to s mužem a ženou tak, je lepší se neženit). Na to Ježíš odpovídá: „*Někteří nežijí v manželství, protože jsou k tomu od narození nezpůsobilí, jiní nežijí v manželství, protože je nezpůsobilými učinili lidé, a někteří nežijí v manželství, protože se ho zřekli pro království nebeské.*“ ¹¹ Takže v této odpovědi Ježíš nepřistupuje na vývody svých učedníků, nechává jednotlivcům svobodu rozhodování.

Jinak je tomu u (s nejvyšší pravděpodobností) neženatého Pavla, který svobodný stav hodnotil výše. Na manželství pohlížel jako na instituci pro lidi, kteří nejsou schopni žít v sexuální zdrženlivosti. Ve svém 1. listu Korintským píše: „...*svobodným a vdovám pravím, že je pro ně lépe, když zůstanou tak jako já. Je-li jim zatěžko žít zdrženlivě, ať vstoupí v manželství, neboť je lepší žít v manželství než se trápit.*“ ¹² Je patrné, že tedy bezmanželský život pro něj představoval mnohem vyšší morální kvalitu než život v manželství. Při tomto hodnocení se ale nemohl odvolat na žádný konkrétní Ježíšův výrok. ¹³ Dále píše: „...*je pro muže lépe, když žije bez ženy. Abyste se však uvarovali smilstva, ať každý má svou ženu a každá žena svého muže. Muž ať prokazuje ženě, čím je jí povinen, a podobně i žena muži. Žena nemá své tělo pro sebe, ale pro svého muže. Podobně však ani muž nemá své tělo pro sebe, ale pro svou ženu. Neodpírejte se jeden druhému...aby vás satan nepokoušel, když byste se nemohli ovládnout. To ovšem říkám jako ústupek, ne jako příkaz. Přál bych si totiž, aby všichni lidé byli jako já...*“ ¹⁴ Zcela jinak je nauka o manželství orientovaná v Listu Efezským, za jehož autora byl dlouho

⁹ Tamtéž, s. 80. Srov. Bernhard BELLINGER, *Sexualita v náboženstvích světa*, Praha, 1998, s. 290.

¹⁰ Bernhard BELLINGER, *Sexualita v náboženstvích světa*, Praha, 1998, s. 290. Matouš, na rozdíl od Lukáše, Marka a Pavla oslabil absolutní zákaz rozluky manželství „výhradou smilstva“. Tamtéž. Ke klauzuli smilstva blíže Georg DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 80.

¹¹ Bernhard BELLINGER, *Sexualita v náboženstvích světa*, s. 290.

¹² Georg DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 19.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Bernhard, BELLINGER, *Sexualita v náboženstvích světa*, s. 291.

považován Pavel, ale dopis zřejmě sepsal jeden z jeho žáků.¹⁵ Spojení muže a ženy, až se stanou jedním tělem, tu je vyloženo jako obraz vztahu mezi Kristem a církví: „*Je to veliké tajemství, které vztahují na Krista a na církev.*“¹⁶

Největší vliv na teologii manželství, která vznikla ve vrcholném středověku, měl vedle Pavlových listů Aurelius Augustinus († 430). Základem jeho pojetí manželství a sexuality je jeho interpretace prvotního pádu v ráji a následného dědičného hříchu.¹⁷ Podle něj Adam a Eva tak, jak je stvořil Bůh, neznali zlou žádostivost. Tento stav se změnil v důsledku prvotního hříchu, jehož podstatu vidí Augustin především ve vzepření se prvního lidského páru proti Boží vůli. Trestem potom bylo probuzení sexuální touhy u Adama a Evy, kterou posléze přenesli na své potomky (dědičný hřích). Každý člověk již na základě aktu zplození přichází na tento svět s chťíčem, kterého se nezbaví. Augustin vyzdvihoval panenský a panický způsob života.¹⁸ Stojí vysoko nad manželstvím. Sexualitu v manželství považoval za povolenou ze dvou důvodů, k plození dětí a vykonávání manželské povinnosti. Na základě těchto úvah dospěl k názoru, že manželství, na jehož Božím ustavení trval, jsou tři dobra (bona). Ve svém traktátu O dobru manželství je shrnuje v těchto třech slovech: potomstvo (proles), věrnost (fides) a svátost (sacramentum).¹⁹ Tato tři dobra ospravedlňují zlo rozkoše spojené s pohlavním stykem.²⁰

Mezi další osobnosti, které významně ovlivnily pohled na manželství, v tomto případě především právní stav a kanonické právo vůbec, byl mnich kláštera sv. Felixe a profesor v Bononii, Gratián. Kolem roku 1140 vydal na základě předchozích systematických sbírek „*Concordia discordantium canonum*“, v níž se snaží odstranit rozpory v kanonických pramenech. Dílo

¹⁵ Georg DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 19.

¹⁶ Tamtéž, s. 20.

¹⁷ Tamtéž, s. 25.

¹⁸ Tamtéž, s. 26.

¹⁹ Jean Claude BOLOGNE, *Svatby: dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha, 1997, s. 67.

²⁰ První kladnou stránkou je plození potomstva, o jehož prvořadosti tehdy snad nikdo nepochyboval. Vedle toho klade Augustin věrnost, „vzájemnou pomoc, kdy jeden druhému napomáhá vést jeho vlastní slabost, odvraceje tak nebezpečí nezdrženlivosti“. Třetím dobrem je sacramentum, jež ale neznamená totéž, co dnešní pojem svátost. Je překladem řeckého slova „mysterion“, tajemství. Muž a žena v manželství poměřují svou láskou Kristovu lásku ke křesťanskému společenství. Zde se vysvětluje neústupnost církve v otázkách rozvodu, rozdělení tohoto pouta, které je obrazem pout mezi Kristem a lidmi, znamená vlastně odpadnutí od víry. Tamtéž.

bylo nazváno také Corpus Decretorum, později hlavně Decretum.²¹ Gratián se snažil vytvořit soudržnou a logickou teorii manželství. Spojení muže a ženy v manželství je součástí přirozeného zákona, stanoveného Bohem a společného všem lidem na světě. Vznik manželství považoval za výsledek dvoustupňového procesu. Rozlišoval mezi iniciací manželství, kdy si strany vyměnily souhlas k sňatku, a uskutečněním sňatku prostřednictvím sexuálního styku - konzumace.²² Obě fáze považoval za nutné pro vytvoření závazného manželství. Tím byl ve sporu pařížské a boloňské teologické školy nalezen kompromis,²³ ačkoli přece jen Gratián zdůraznil primární formativní funkci konzumace manželství. Pokud manželství nemohlo být konzumováno pro nemožnost jednoho z partnerů uskutečnit pohlavní styk, svazek mohl být rozloučen a partneři (nebo alespoň ten schopný styku) se mohli znovu oženit nebo vdát.²⁴ Důležitý byl pro manželství souhlas, svobodný a nevynucený. V otázce rozvodu a nového sňatku Gratián zastával názor, že nekonzumované manželství je nedokonalé a na základě oboustranného souhlasu může být rozloučeno. I v již konzumovaném manželství toleroval rozvod v případech, kdy jedna strana byla sexuálně impotentní. V případě cizoložství byl Gratián proti rozvodu! Lidé, kteří se rozvedli pro cizoložství (čímž byl míněn styk sezdané osoby s jinou, než s vlastním manželem/kou), museli zůstat nesezdáni po dobu života svého bývalého partnera!²⁵

²¹ Antonín HOBZA- Josef TUREČEK, *Úvod do církevního práva*, Praha, 1936, s. 28. Gratiánovi se poněkud podrobněji věnujeme i proto, že především podle něj a jeho Dekretu se řídila kutnohorská konzistoř při svém souzení manželských rozepří. Viz kapitola Konzistoř jako manželský soud, podkapitola Druhy projednávaných rozepří, s. 43an.

²² Dita SAMLEROVÁ, *Manželství v českém měšťanském prostředí v pozdním středověku*, diplomová práce, FFUK, 2004, s. 47.

²³ Georg DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 33. Podle italského modelu se manželství uskutečnilo obapolným souhlasem stran a nerozdělitelným se stalo až tělesným spojením. Byla tu zdůrazněna formativní funkce pohlavního styku pro vznik manželství. Oproti tomu podle názoru pařížské školy, především Petra Lombardského, se i nekonzumované manželství stává závazným. Hlavním formativním prvkem manželství je konsensus. Tamtéž. Srov. Dita SAMLEROVÁ, *Manželství v českém měšťanském prostředí v pozdním středověku*, s. 47. Od 12. století se začaly rozlišovat dva druhy zaslíbení (sponsalia). Jednak aktuální prohlášení o vzájemném zaslíbení (per verba de praesenti), které se rovnalo sňatku a dále pak zaslíbení se k manželství v budoucnosti (per verba de futuro), což můžeme chápat jako zasnuby. Pokud ale následoval pohlavní styk, Lombardský tvrdí, že znamená taktéž manželství. Božena KOPIČKOVÁ, *Tajné zasnuby a sňatky ve středověkých Čechách*, Dějiny a současnost 18, 1996, s. 9.

²⁴ Dita SAMLEROVÁ, *Manželství v českém měšťanském prostředí v pozdním středověku*, s. 47. V případě konzumovaného manželství mohlo také dojít k rozvodu, když existovaly těžké defekty při souhlasu, např. když bylo uzavřeno s osobou nedosahující předepsaného věku pro manželství nebo s duševně chorou osobou. Tamtéž, s. 49.

²⁵ Tamtéž.

Po Gratiánově Dekretu došlo k narůstání kanonického práva. Mezi nejvýznamnější dekretisty (před Liber Extra) patřili papežové Alexandr III. (1159- 1181) a Innocenc III. (1198-1216). První zmíněný dal manželství formu, kterou si uchovalo po další čtyři století.²⁶ Základním výsledkem jeho snah bylo usnadnění uzavírání manželství a ztížení rozluky. Podle Alexandra se platné manželství stávalo buď svobodnou a dobrovolnou výměnou přítomného souhlasu svobodných zletilých osob nebo výměnou souhlasu do budoucnosti, následovaný pohlavním stykem. Tato manželství byla závazná až do smrti jednoho z manželů. Rozvedeno mohlo být manželství pro impotenci, příbuzenský vztah vzniklý souloží jednoho manžela s rodičem druhého před konzumováním manželství, pro rozhodnutí obou stran vstoupit do řehole (když nebylo manželství konzumováno) a v situaci, kdy byl jeden z partnerů dlouhodobě nepřítomný a existovalo důvodné podezření, že zemřel.²⁷

Nejčastější formou, kterou byly církevní zákony vydávány, byly (jak jsme viděli) papežské dekretály, nazývané *decretales extra vagantes*, protože platily vedle Gratiánova dekretu.²⁸ Významným byl zákoník papeže Řehoře IX. z roku 1234, nazvaný Liber Extra.²⁹ Výlučnost tohoto zákoníku znamenala, že právní prameny, které nebyly pojaty do Řehořovy kodifikace, pozbyly platnosti - mimo materiál obsažený v *Decretum Gratiani* (Dekretu). Papežské dekretály vydané po tomto zákoníku do něj byly zařazovány pod příslušnými tituly (*sub dubitis titulis*). Za papeže Bonifáce VIII. byla z takových dekretálů pořízena sbírka nazvaná Liber sextus (přes to, že je stejně jako Řehořova rozdělena na pět knih).³⁰ Liber sextus je zákoníkem s tou výlučností, že vedle Dekretu Gratiánova a Liber extra zachoval platnými

²⁶ Tamtéž, s. 55.

²⁷ Tamtéž, s. 56. Alexandr se věnoval např. otázce tajných sňatků, legitimacy potomků aj. Jedním z jeho důležitých nástupců byl papež Innocenc III. Blíže Dita SAMLEROVÁ, *Manželství v českém měšťanském prostředí v pozdním středověku*, s. 57-58. Ještě jednu poznámku k otázce rozvodu manželství. Kanonisté věděli, že římské právo (a židovské také) rozvod umožňovalo. V kanonické řeči ale *divortium* znamenalo pouze buď deklarování neplatného manželství nebo rozluky, umožňující manželům žít odděleně, ne ale nový sňatek (rozluka mohla být povolena z důvodů fyzické nevěry). K provedení rozluky bylo nutné rozhodnutí církevního soudu. Rozluka neukončovala manželství, pokud se manželé smířili, byla manželská práva plně obnovena. Tamtéž, s. 59.

²⁸ Antonín HOBZA-Josef TUREČEK, *Úvod do církevního práva*, Praha, 1936, s. 30.

²⁹ Blíže tamtéž, s. 31.

³⁰ Tamtéž, s. 32.

jen ty normy, které recipoval. Nakonec zmiňme ještě sbírku Klementa V., pojmenovanou po něm Clementinae (1317).³¹

Vraťme se ale v čase o kus zpět. Církev se samozřejmě od počátku snažila podmanit si uzavírání sňatků a vůbec usilovala o důslednější kontrolu nad věřícími. Oficiální církevní kruhy proto prosazovaly představu manželství, jehož podstata i naplnění byly dány přímo od Boha. K tomu církvi sloužilo uznání manželství jako svátosti, ke kterému došlo na IV. lateránském koncilu roku 1215.³² Jeho usnesením se mělo stát povinností uzavřít sňatek před tváří církve („in facie ecclesiae“), kněžským požehnáním a za přítomnosti svědků.³³ Koncil stanovil také povinné ohlášky, které se konaly tři týdny před sňatkem kvůli možným námitkám.³⁴ Přesto však církev požadavek veřejného uzavírání sňatku v praxi úplně prosadit nedokázala, tajné sňatky existovaly i dále. Otázka tajných sňatků byla vyřešena až na tridentském koncilu v 16. století.³⁵ Lateránský koncil též upravoval překážku uzavírání sňatku mezi příbuznými ze současného sedmého stupně kanonického počítání příbuzenství na čtvrtý stupeň.³⁶

³¹ Nejsou výlučným zákoníkem, ponechávají v platnosti nepřijaté dekretály. Už na sboru kostnickém a basilejském byly tyto dosavadní sbírky: Decretum Gratiani, Liber extra, Liber sextus a Clementinae označovány jako Corpus iuris canonici. Tamtéž, s. 33.

³² Pojem svátosti byl až do 12. století nejistý, právě tehdy docházelo k jeho přesnějšímu vymezení, přičemž počet svátostí se ustálil na sedmi a mezi ně bylo zařazeno i manželství. Od lateránského koncilu r. 1215 pak bylo běžně uznáváno za svátost. Božena KOPIČKOVÁ, *Tajné zasnuby a sňatky ve středověkých Čechách*, Dějiny a současnost 18, 1996, s. 7. Srov. Edith ENNENOVÁ, *Ženy ve středověku*, Praha, 2001, s. 103.

³³ Edith ENNENOVÁ, *Ženy ve středověku*, s. 103.

³⁴ Božena KOPIČKOVÁ, *Tajné zasnuby a sňatky ve středověkých Čechách*, s. 7.

³⁵ Edith ENNENOVÁ, *Ženy ve středověku*, s. 103. K problematice tajných sňatků blíže Božena KOPIČKOVÁ, *Tajné zasnuby a sňatky ve středověkých Čechách*.

³⁶ Příbuzenské stupně církev počítala podle germánského vzorce, který počítá horizontálně po generacích, ne po jednotlivých osobách. Přitom nešlo o pokrevenské v přísném slova smyslu, k přímému příbuzenství se připojila adoptivní příbuznost (dítě a rodina jeho adoptivních rodičů do sedmého kanonického stupně), duchovní (mezi kmotry, kmotrami a jejich kmotřenci) a příbuznost vzniklá sňatkem (mezi manželem a rodinou jeho protějšku). Až na lateránském koncilu byl tedy počet příbuzenských stupňů snížen na čtyři. Jean Claude BOLOGNE, *Svatby: Dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha, 1997, s. 34-38. Pro třetí stupeň bylo možné dosáhnout dispensace od papeže. Dovolme si ještě malou odbočku. Církev rovněž chtěla předepisovat časová období, kdy byl manželský pohlavní život zakázán, a to čtyřicet dní před Vánocemi, Velikonocemi a podzimním půstem, dále noc na sobotu a neděli, alespoň tedy noc na neděli, také tři dny před přijímáním. Což znamená skoro dvě třetiny roku! Ženy nesměly pohlavně žít během menstruace, těhotenství a čtyřicet dní po porodu. Georg DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 32. Srov. Christine KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Ženy a rodina*, in: Jacques LE GOFF (edd.), *Středověký člověk a jeho svět*, Praha, 1999, s. 253; Edith ENNENOVÁ, *Ženy ve středověku*, s. 106.

Důležitým mezníkem v dějinách manželství katolické církve byl tridentský koncil, resp. jeho dvacáté čtvrté zasedání, které trvalo po celý rok 1563.³⁷ Koncil nakonec vyhlásil dvanáct kánonů a dekret o sňatkové reformě o deseti kapitolách, nazvaný dle svého prvního slova „Tametsi“ („zatímco“). Jejich prostřednictvím byl proklamován posvátný charakter sňatku (kánon 1), monogamie (kánon 2), pravomoc církve stanovit překážky manželství (kánon 3-4), nerozlučitelnost manželského svazku (kánon 5-7), možnost rozluky od stolu a lože (kánon 8), zákaz sňatků kněží (kánon 9), nadřazenost panictví a celibátu nad manželstvím (kánon 10), liturgický kalendář sňatků (kánon 11) a výlučnou kompetenci církevních soudů v manželských otázkách (kánon 12).³⁸ „Dekret o sňatkové reformě“ stanovil podobu slavnostního sňatku i závazné překážky bránící jeho uzavření (pokrevenství, švagrovství a konkubinát, únos). Každý vzniklý sňatek měl být zcela nově zapisován do matriky. Přijetí svátosti manželství bylo možné jen v přítomnosti kněze, jenž měl znát snoubence i jejich rodiče.³⁹ Pokud se chtěli snoubenci vzít proti vůli rodičů, směl kněz oba oddat, hlavně když hlavním důvodem odmítání bylo lakomství či jiné sobecké zájmy. Rodičovský souhlas nebyl rozhodující, ovšem vzhledem k proklamované úctě dětí k rodičům byl doporučován (přestože hlavní podmínkou uzavření sňatku bylo kladné vyjádření ženicha a nevěsty).⁴⁰ Snoubenci se měli před přijetím svátosti manželství vyzpovídat. Při samotném stvrzení sňatku byla používána formule „Ego vos in matrimonium coniungo“ („Spojuji vás v manželství“), což vyslovil kněz, když vyslechl z úst snoubenců kladné stanovisko k uzavření sňatku.⁴¹ Pojetí manželství vyjádřené tridentským koncilem zůstalo v katolické církvi platné až do 20. století.⁴²

Můžeme tedy shrnout, že církev se začala o manželství výrazně zajímat již ve středověku a byla to ona, kdo se snažil vymezit manželům určité normy chování. Nakonec se pokoušela získat vliv na uzavírání manželství a podobu manželského soužití. Církev vydělila manželství z pole působnosti jednotlivých rodin, protože ho učinila závislým jenom na vzájemném souhlasu

³⁷ August FRANZEN, *Malé církevní dějiny*, Praha, 1995, s. 223.

³⁸ Josef GRULICH, „Slavnostní okamžiky“- svatební a křestní obřad v období raného novověku (*Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století*), *Historická demografie* 24, 2000, s. 72.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 166.

partnerů a pozvedla ho na úroveň svátosti. Podle kanonického práva patřilo řešení problémů spojených s manželstvím výhradně do církevní kompetence.

Reformace přinesla nové pojetí manželství. Martin Luther jej prohlásil za přirozenou lidskou potřebu.⁴³ Byl popřen jeho svátostný charakter a označeno bylo za čistě světskou záležitost, do které se církev nemá vměšovat (kromě udělení svého požehnání). Rozlučitelnost manželství s připuštěním nového sňatku a odstranění kněžského celibátu byly hlavními záležitostmi, ve kterých se reformované země lišily od zemí, kde si moc zachovala katolická církev.⁴⁴ Odstranění celibátu ovlivnilo vzestup hodnoty manželského stavu, jenž byl považován za naplnění Božího záměru a pro každého byl jedinou možností, jak žít v souladu s evangeliem (na druhou stranu však platí i svrchu psané, tedy popření svátostného charakteru manželství atd.).⁴⁵ Ani evangelická náboženství nakonec ale nezměnila nic podstatného na existující formě rodiny, naopak upjaté puritánství dalo sexuální morálce v protestantských zemích mnohdy mnohem pokrytečtější ráz, než tomu bylo v zemích katolických.⁴⁶

I když byly u katolického a protestantského vyznání předpoklady pro vznik nového pohledu na manželství rozdílné - svátostný charakter manželství versus manželství jako světská záležitost - spatřovaly obě církve hlavní smysl manželského svazku v plození dětí. Protestantské a katolické pojetí manželství zůstalo závazné pro většinu obyvatelstva až do 19. století.⁴⁷

V raném novověku se nepochybně téměř každý muž a žena snažili vstoupit do manželství.⁴⁸ „Obyčejní lidé“ viděli v manželství jistotu a jedinou přirozenou cestu. Význam manželství spočíval i v tom, že se takto muž a žena vymanili z domu rodičů a založili svou vlastní domácnost, za kterou odpovídali. Dále byly svatbou legalizovány sexuální vztahy obou, legitimní potomci se mohli rodit jen v manželství. Rovněž zakládalo nové rodinné společenství, vytvářelo rámec pracovních vztahů.⁴⁹

⁴³ Jiří KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha, 1962, s. 79.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 166. Též Jan HORSKÝ-Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha, 1997, s. 71.

⁴⁶ Jiří Klabouch, *Rodina a manželství v minulosti*, s. 79. Puritánsko-asketický přístup byl zakotven už v počátcích reformace, u Luthera ještě v nejmenší míře. Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 166. Srov. Jan HORSKÝ-Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, s. 73.

⁴⁷ Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 167.

⁴⁸ Tamtéž, s. 137.

⁴⁹ Tamtéž, s. 162-164.

Musíme zdůraznit důležitou okolnost. Ještě v 16. století spočívalo uzavření manželského svazku ve složení manželského slibu, ať už byl učiněn veřejně nebo tajně, církevní obřad měl až druhořadý význam! Zpravidla k církevnímu požehnání docházelo, bylo ale jen oficiálním posvěcením svazku, který měl už předtím plnou právní platnost.⁵⁰ Pro 16. století zjistíme, že v právní praxi a asi i v obecném pohledu na věc není pohlavní styk partnerů, ke kterému dochází před církevním sňatkem, ale už po slibu manželském, problematický.⁵¹

Již od 16. století ale začal probíhat proces, ve kterém sílil vliv církve na uzavírání manželství.⁵² Úspěšným se úsilí o „zcírkevnění“ počátku manželského života stalo až v následujících stoletích.⁵³ Zatímco v 16. století bylo ještě uzavření sňatku pojato světsky, v 18. století ale už jednalo o ryze církevní záležitost.

⁵⁰ Tamtéž, s. 137, 149.

⁵¹ Jan HORSKÝ-Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, s. 74. Srov. Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 150. Příslib manželství, jeho stvrzení darem a pohlavním stykem (copula carnalis) pečely tento svazek. Dar vyjadřoval uzavření dohody a mohl posloužit jako důkaz, pokud jeden z partnerů svůj slib později popíral. Svazek mohl být uskutečněn v soukromém domě, ale i na veřejnosti, v hostinci, někdy i v kostele či před ním. Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 146-148. V aktech kutnohorské konzistoře najdeme zmínku, která vypovídá o tom, že církev se snažila prosadit církevní uzavření sňatku nebo se ho alespoň snažila stavět výše: „...Anna...ukazuje, že jest s tímto Václavem...ne u Červenků [soukromý dům], ani v krčmě, než v kostele oddána!“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 49r.

⁵² Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 149.

⁵³ Jan HORSKÝ-Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, s. 75. Dülmen změnu nazývá „zcírkevněním uzavírání sňatku“.

2.2. Postavení muže a ženy- stručný náhled

Již obě rozdílné zprávy o stvoření v knize Genesis poskytly základ k víceznačnému hodnocení ženy. V nejstarší zprávě rozhodující výrok zní: „*A Hospodin Bůh utvořil z žebra, které vzal z člověka (muže), ženu a přivedl ji k němu*“ (Gn 2,22).¹ Už v samotném faktu, že byl muž stvořen před ženou, viděla dříve většina zásadní podřízenost ženy muži.² Také příběh pádu prvních lidí v ráji byl často používán jako důkaz pro hierarchický řád mezi oběma pohlavími. Za hlavního viníka platila Eva, ona byla příčinou vyhnání z ráje.³

Co se týče samotného Ježíše, v Novém zákoně nenajdeme jediné jeho slovo, které by vyjadřovalo despekt k opačnému pohlaví (ovšem církev z toho žádné důsledky pro svůj postoj k ženě nevyvodila).⁴ Apoštol Pavel měl podřídít ženu muži.⁵ Vžitý pohled na Pavla jako téměř nepřítele žen pochází hlavně z Prvního listu Timoteovi, který ale zřejmě nelze počítat k Pavlovým pravým listům.⁶ Říká se v něm: „*Žena ať přijímá poučení mlčky s veškerou podřízeností. Učit ženě nedovoluji. Žena nemá mít moc nad mužem, nýbrž má se nechat vést...Vždyť první byl stvořen Adam a pak Eva...A nebyl to také Adam, kdo byl oklamán, ale žena byla oklamána a dopustila se přestoupení.*“⁷ Stejně tak působilo místo v Prvním listu Korintským: „*...ženy necht' ve shromážděních mlčí. Nedovoluje se jim, aby mluvily, mají se podřizovat...Chtějí-li se o něčem poučit, ať se doma zeptají svých mužů, ženě se nesluší mluvit ve shromáždění.*“⁸ Teolog Pavel s odvoláním na jednu ze

¹ Georg DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 154-155.

² Denzler uvádí, že ve skutečnosti tím má být vyjádřeno, že muž a žena jsou rovnocenní, o čmž má svědčit následující verš: „*Člověk (muž) zvolal: „Toto je kost z mých kostí a tělo z mého těla! Ať muženou se nazývá, vždyť z muže vzata jest“.* (Gn 2,23). Tamtéž, s. 155.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž, s. 156-157. Bliže též Bernhard BELLINGER, *Sexualita v náboženstvích světa*, Praha, 1998, s. 276, 296-300.

⁵ Bernhard BELLINGER, *Sexualita v náboženstvích světa*, s. 276; Božena KOPIČKOVÁ, *Žena evropského středověku v zajetí své doby*, in: Milena LENDEROVÁ (ed.), *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha, 2002, s. 14. V oblasti manželství se zasazoval o podřízení ženy manželovi, čemuž se podle Denzlera nelze ve společenských podmínkách jeho doby divit. Georg DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 158.

⁶ Georg DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 159.

⁷ Tamtéž.

⁸ Tamtéž.

zpráv o stvoření konstatoval, že hlavou ženy je muž. Důležitý výrok potom zazněl v Listu Efezským: „*Vy ženy, podřizujte se svým mužům jako Pánu, neboť muž je hlavou ženy, jako i Kristus je hlavou církve, on ji spasil, neboť ona je jeho tělem. Jako se církev podřizuje Kristu, tak se mají ženy ve všem podřizovat mužům.*“⁹

Tvůrci teologického systému západního křesťanství vydali o ženách na základě tendenčního výkladu bible především záporná svědectví.¹⁰ Na ně navázali někteří filozofové a teologové s názory, na jejichž základě se postupně ve společenském vědomí zafixovalo podřízené a podřadné postavení žen, transformující se formou právních norem do společenské praxe.¹¹

Ačkoli některé ženy zůstávaly svobodné (žijící panenským životem např. jako Kristovy snoubenky v klášterech), nacházela většina žen přece jen své „poslání“ jako manželky a matky (ačkoli jsme již dříve poznamenali, že nejvýše bylo po dlouhou dobu nahlíženo na stav panenský).

Muž byl hlavou domácnosti, „paní domu“ byla v podřízené roli. Význam a úkoly ženy se omezovaly na oblast domácnosti.¹² Pro selku či ženu v řemeslnické domácnosti to znamenalo povětšinou celoživotní námahu.¹³

Muži měli rovněž ženu vychovávat a poučovat, i s použitím fyzických trestů.¹⁴ Tématu násilí v manželství se budeme věnovat ještě později, ve 4. kapitole. Co se týče majetkoprávního postavení, lze snad obecně shrnout, že i zde žena byla ve znevýhodněném postavení. Otázka je příliš složitá a rozsáhlá, zabývat se jí tady nebudeme.¹⁵

⁹ Denzler uvádí, že tento list rovněž nepochází přímo od Pavla. Tamtéž, s. 159-160. Ať už byl autorem kdokoli, každopádně byla tato myšlenka přejímána nejrůznějším způsobem a ovlivnila náhled na postavení ženy jako takové.

¹⁰ Protikladem k hříšné Evě byla panenská Marie. Vyrostla bipolární teologie, která může být shrnuta do tezí „Skrze ženu přišel na svět hřích“ a „Skrze pannu přichází spása“. Tamtéž, s. 173. K problematice Panny Marie tamtéž, s. 174an. Literaturu k mariánskému kultu můžeme nalézt např. v příspěvku Boženy Kopečkové: Božena KOPIČKOVÁ, *Žena evropského středověku v zasetí své doby*, in: Milena LENDEROVÁ (ed.), *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha, 2002, s. 33, poznámka č. 5. Dále jako Božena KOPIČKOVÁ, *Žena*.

¹¹ Božena KOPIČKOVÁ, *Žena*, s. 14-18; Blíže též Bernhard BELLINGER, *Sexualita v náboženstvích světa*, s. 278; Georg DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 160, 170-174.

¹² Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 145. K selské, řemeslnické a šlechtické domácnosti v raném novověku viz tamtéž, s. 46-52.

¹³ Edith ENNENOVÁ, *Žena ve středověku*, s. 244.

¹⁴ Božena KOPIČKOVÁ, *Žena*, s. 25.

¹⁵ K této otázce např. Edith ENNENOVÁ, *Ženy ve středověku*, s. 107an.; Christine KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Ženy a rodina*, in: Jacques LE GOFF (ed.), *Středověký člověk a jeho svět*, Praha, 1999, s. 245-247; Jiří KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha, 1962, s. 71-73.

Větší volnost pociťovala žena jako vdova. Teprve po smrti manžela se žena stávala poprvé v životě relativně nezávislou. Před sňatkem rozhodoval otec, bratr či poručník, po svatbě manžel, až ve vdovství byla závislá jen na své finanční situaci a veřejném mínění.¹⁶ Co se týče situace u nás, Anděla Kozáková považovala vdovství za „stav, ve kterém žena požívala největší svobody v jednání...žena ovdovělá nabyla vrchol svobody, kterou české právo a česká společnost ženskému pohlaví propůjčovaly.“¹⁷ Za jednu z nejdůležitějších povinností vdov se považovala správa domu a tím i majetku, který jí a dětem zanechal zesnulý manžel.¹⁸ Společným jmenovatelem ovdovělých žen byla výchova dětí. Jí vdova oplácela rodičům svou vlastní výchovu.¹⁹

Názor na soužití mužů a žen v manželství a postavení žen vůbec nebyl až tak zásadně změněn ani luterskou reformací, zásadním způsobem pozici žen nezměnila, ale je jí třeba přiznat, že rozhodně otupila ostří namířená proti ženám z dob středověku a umožnila jim rozvoj a plnohodnotné postavení v náručí rodiny.²⁰

¹⁶ Pavel KRÁL, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: Milena LENDEROVÁ (ed.), *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha, 2002, s. 114. K tématu vdovství šlechticů viz např. Božena KOPIČKOVÁ, *Ideální modely života ovdovělých královen, kněžen a šlechticů v českém středověku ve světle reality*, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie (IV. pardubické bienále, 27.-28. dubna 2006)*, Pardubice, 2006, s. 223-240.

¹⁷ Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha, 1926, s. 59. Blíže tamtéž, s. 55-62.

¹⁸ Pavel KRÁL, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, s. 109. Král ve svém příspěvku hovoří mj. o názorech Erasma Rotterdamského na vdovský stav. Ten ho považoval v mnohém za podobný stavu panenskému. V některých aspektech dokonce oba ostatní stavy (manželský a panenský) převyšoval. Tamtéž, s. 110.

¹⁹ Božena KOPIČKOVÁ, *Ideální modely života ovdovělých královen, kněžen a šlechticů v českém středověku ve světle reality*, in: *Dějiny žen*, Pardubice, 2006, s. 22-23.

²⁰ Michaela HRUBÁ, *Čest a nevinna pohlaví ženského aneb dobré důvody pro uzavření sňatku v Čechách 16. století*, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie (IV. pardubické bienále, 27.-28. dubna 2006)*, Pardubice, 2006, s. 466. Hrubá se zde věnuje spisu Johanese Ireneae, vlastním jménem Frederica, protestantského teologa, žáka Martina Luthera. Jeho spis „Čest a nevinna pohlaví ženského...“ byl poprvé vydán v roce 1544. Jedná se o dialog mezi obhájcem žen a manželství Dobromírem a odpůrcem žen Kazimírem. Ve svém rozhovoru vlastně diskutují o všech podstatných stereotypch pohledu na ženu, které měl středověk, ať už se jednalo o vinu Evy či téměř hříšný tělesný manželský styk. Ústy Dobromíra tu zazníávají Lutherovy názory na manželství, např. „přirozenou sexuální touhu“. Zazní zde i diskuze o intelektuálních schopnostech žen, Dobromír argumentuje případy, které slouží k obraně žen. Závěr, ke kterému dochází, je stále ještě tendenční: „Žena nemá spravovati rathauzu...a podobné mužské povinnosti vykonávati. Ale k tomu je je od Pána Boha stvořena...aby děti nosila, rodila, kojila a vychovávala, v živných věcech a ve všech

Protiženské postoje zakotvené v křesťanské společnosti od středověku po další staletí se během novověku zmírňovaly až do stadia emancipace žen od přelomu 19. a 20. století.²¹

potřebách pomocnicí svého muže byla. Dům opatrovala, kuchyně hleděla, a jiné domácí věci v své péči...měla. K těmto a podobným věcem, k nimž jsou od Boha povolány, jistě tak mnoho vtipu a rozumu mají, jako i muži k svým zaměstnáním...“ Hlavní role ženy je tedy viděna v soukromém prostředí rodiny, jež jí poskytuje naplnění. Manželství a rodina jsou středem společenské existence člověka, v prostoru rodiny- „soukromé duchovní radě“- se může vyslovovat k věcem víry. Tamtéž, s. 457-468.

²¹ Božena KOPIČKOVÁ, *Žena*, s. 13.

2.3. Vývoj a úpravy manželství v Čechách

Podívejme se nyní na nejzákladnější proměny, které manželství u nás prodělalo. První historickou formou manželského svazku byl sňatek únosem, předpokládající patriarchát.¹ Nejznámějším případem sňatku touto formou je sňatek knížete Břetislava.² Kromě sňatku únosem znalo české právo sňatek výkupem, který se postupně stal pravidelnou formou uzavření manželství a únos se stával trestným.³ Koupě ženy rozhodně nebyla neobvyklým způsobem uzavírání manželského svazku u většiny národů. Původní význam „věno“ byl dávkou, placenou mužem za ženu.⁴ Dcera přecházela prodejem do držby muže a byla uvedena do jeho bydliště. Důsledkem těchto názorů byly ženy pouze věcmi prodeje a jen postupně se měnily v plnoprávné právní subjekty, a to především díky přijetí křesťanství a zavedení křesťansko-církevních zásad pro uzavírání sňatků.⁵ Jak se zdá, manželství starých Čechů (stejně jako jiných slovanských národů) nebylo od počátku monogamické, nýbrž polygamické, s tím, že polyandrie se nevyskytovala.⁸ Až s příchodem křesťanství se polygamie stávala vzácnější.

Proti polygamii přísně vystoupil Břetislav I. v roce 1039, když nad hrobem sv. Vojtěcha v polském Hnězdně vyhlásil tzv. Dekreta Břetislavova. Ta se stala symbolickým závazkem českých velmožů respektovat církevní učení, a tím naplnit Vojtěchův odkaz - jeho program očisty společenského života v Čechách v duchu církevních požadavků. Co Dekreta nařizovala?

„...aby vaše manželství, jež jste doposud měli jako s lehkými ženami a nepořádně po způsobu hloupých hovad, od této chvíle byla podle církevních ustanovení zákonná, soukromá a nerozlučná, a to tak, aby muž žil maje dosti na jedné ženě a žena majíc dosti na jednom muži. Jestliže by však manželka svým mužem nebo muž manželkou opovrhl a svár mezi nimi vzplanul do roztržky...ten rušitel manželství, který by se nechtěl vrátiti k předešlému svazku

¹ Jan KAPRAS, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, Praha, 1908, s. 1. Dále jen Jan KAPRAS, *Manželské právo*.

² Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha, 1926, s. 11. Dále jen Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení*.

³ Jan KAPRAS, *Manželské právo*, s. 2.

⁴ Tamtéž. Srov. Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení*, s. 12.

⁵ Tamtéž, s. 12. Viz také Jan KAPRAS, *Manželské právo*, s. 2.

⁸ Tamtéž.

právně uzavřenému, nebyl uváděn podle řádu naší země do otroctví, nýbrž...do Uher, a nesmí se žádnými penězi vykoupitit nebo do naší země navrátiti, aby se hlízami jedné osoby nenakazil celý ovčinec Kristův...Týmž trestem mají být stíženy panny, vdovy a cizoložnice, o nichž je známo, že pozbyly dobrého jména, porušily stud a obtěžkaly smilstvím. Neboť když se mohou podle své vůle vdáti, proč se dopouštějí cizoložství a svůj plod vyhánějí, což je zločin ze zločinů nejhorší?...Když by však žena prohlásila, že jí muž nesplácí stejnou láskou, nýbrž ji nemilosrdně bije a trýzní, bude rozhodnuto mezi nimi božím soudem, a kdo bude nalezen vinným, ať trpí trestem vinného..."⁹ Vidíme tedy, že bylo zavedeno manželství monogamní, prohlášeno bylo za nerozlučitelné a formou vzniku manželství se měl stát sňatek uzavřený před tváří církve. Břetislav se tak snažil prosadit požadavek církve a postavit vznik, formu a ochranu manželství pod autoritu církve a kanonického práva.¹⁰ A již zde objevujeme podřadné postavení ženy, které je prezentováno v postihu cizoložství žen. Rozhodování manželských sporů bylo dáno do rukou církevních soudů, tehdy ovšem ještě za využití ordálů.¹¹

Dobový pohled na manželství nalezneme v zemském a městském právu. Zemské právo existovalo ve formě obyčejů a nálezů zemského soudu. Vhodný čas pro kodifikaci zemského práva nazrál koncem 15. a začátku 16. století. Zákoník byl nazván Zemská zřízení Království českého, běžně se ale používá název Vladislavské zřízení zemské, a byl přijat zemským sněmem v roce 1500.¹² Dnešními slovy bychom řekli, že obsahoval předpisy o ústavním právu, právu procesním, správním a trestním, majetkovém atd. Zemské zřízení bylo vydáno během 16. století ještě třikrát, v roce 1530, 1549 a 1564.¹³ Co se týče manželství, upravovalo majetkové záležitosti při uzavírání manželského svazku ve šlechtické společnosti.¹⁴

V otázce městského práva uveďme, že prvním obecně platným zákoníkem městských práv bylo dílo mistra Pavla Kristiána z Koldína, vydané

⁹ Karel MALÝ, *České právo v minulosti*, Praha, 1995, s. 12-13. Dále jen Karel MALÝ, *České právo*.

¹⁰ Tamtéž, s. 75.

¹¹ Tamtéž, s. 76. Omezení ordálů mělo svůj počátek za vlády Karla IV. Jejich poslední zbytky zanikly v husitství.

¹² Tamtéž, s. 32.

¹³ Josef JIREČEK-Hermenegild JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*, Praha, 1882.

¹⁴ Tamtéž, s. 224, 278-279, 374-379.

tiskem roku 1579 pod názvem „Práva městská Království českého“.¹⁵ Obsahovala právní předpisy upravující v podstatě veškeré dění ve městech, život jejich obyvatel, soudnictví a správu. K manželství se vyjadřuje takto: „že manželstvo nic jiného není, než toliko pořádné spojení osoby mužské s osobou ženskou, nerozdílné jich spolu s sebou životem obcování obsahující. A právu i jedné každé obci náleží o to přední péči míti, aby nad pořádným manželstvem ruka držána byla; proto, neb manželstva pořádná jsou studnice, jimiž se všecken svět naplňuje. A z manželstva pořádného, božským požehnáním, lidé k spravování obecného dobrého i také k posluhování v církvi svaté pocházejí. Manželstva pak mají býti svobodná mezi všemi lidmi, beze všeho přinucení.“¹⁶ Jinak se Koldín zabývá především věnem, obvěněním, svatebními smlouvami a jinými majetkoprávními záležitostmi. Stanovuje také, aby se synové ani dcery nezamlouvali k manželství bez vůle svých otců.¹⁷ Přes, které se týkají manželství, mají být souzeny duchovními soudy.¹⁸

V neposlední řadě se musíme zmínit o pražské synodě (1605), která měla uplatnit závěry tridentského koncilu, hlavně již předešle zmiňovaného „dekretu o sňatkové reformě“. Jednotlicí myšlenkou byla představa sňatku, který neměl představovat záležitost společenské prestiže nebo osobních zájmů, ale jednu z hlavních důležitých křesťanských svátostí. Vidíme zde jasnou snahu církve, usilující o změnu myšlení lidí, kteří církevní obřad považovali spíše za druhotnou záležitost. Manželský svazek měl nyní vznikat pouze na základě kněžského požehnání udělovaného před Bohem. Pražská synoda též rozhodla o zveřejnění „dekretu o sňatkové reformě“, který byl uváděn ve známost prostřednictvím jednotlivých duchovních na nedělních a svátečních

¹⁵ Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská Království Českého a Markrabství Moravského Mistra Pavla Kristiána z Koldína*, Praha, 1876 (dále jen Koldín, *Práva městská*). Po uznání zákoníku ze strany císaře následovalo jeho závazné přijetí apelačním soudem roku 1580. Města v Čechách, která spadala pod svrchovanost severoněmeckého práva, však jeho platnost nechtěla uznat. Nejvíce se jeho přijetí bránila vrchní stolice této právní oblasti, Litoměřice. Až v roce 1610 začal zákoník platit i zde. Blíže ke kodifikaci městského práva a osobnosti M. Pavla Kristiána z Koldína např. Karel MALÝ (ed.), *Městské právo v 16.-18. století v Evropě: Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané právníkou fakultou UK ve dnech 25.-27. září 1979 v Praze*, Praha, 1982.

¹⁶ Koldín, *Práva městská*, s. 100.

¹⁷ Tamtéž, s. 101.

¹⁸ „Vzešel-li by mezi osobami jaká odpor z strany slibův manželských, aneb z strany jiných případností k tomu podobných, kteréžby k manželství se stahovaly: ti odporové rozeznání buďte saudy duchovními té strany, kterážby kde k kterému saudu příslušela, jako: kteříž z víry tělo a krev Pána Krista pod obojí způsobou přijímají, ti se hleďte v konzistoři pražské, a kteříž pod jednau, ty také, kdež náleží; a proto, že v těch přech, kteréžby se manželstva dotýkaly, saudem duchovním rozeznání býváme.“ Tamtéž.

bohoslužbách, aby vstoupil postupně do povědomí veškerého obyvatelstva.¹⁹ Synoda rovněž nařídila vedení matrik, jež se ale ve většině farností pražské arcidiecéze začaly vést teprve v poslední třetině 17. století.²⁰

Pro úplnost ve stručnosti dodejme, že zlomem ve vývoji manželského práva u nás bylo vydání manželského patentu 16. ledna 1783, jenž přenášel rozhodování o manželských sporech na státní soudy, rušil církevní jurisdikci ve věcech manželství a proklamoval své výlučné právo upravovat manželské poměry. Dále respektoval náboženskou povahu manželského svazku natolik, že přinášel odchylnou úpravu manželského práva pro příslušníky různých vyznání a snažil se vjít vstříc rozdílným názorům jednotlivých církví.²¹ A ve Všeobecném občanském zákoníku z roku 1811 byla proklamována svoboda uzavírání manželství (pokud nebyla omezena zákonnými překážkami) pro všechny osoby bez rozdílu stavovské příslušnosti, národnosti a vyznání.²²

¹⁹ Josef GRULICH, „Slavnostní okamžiky“- svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století), *Historická demografie* 24, 2000, s. 74.

²⁰ Tamtéž, s. 55-56.

²¹ Jiří KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha, 1962, s. 120.

²² Tamtéž, s. 123. Podrobněji např. Karel MALÝ, *České právo*, s. 211-213.

3. Konzistoř jako manželský soud

3.1. Soudní řízení

V této kapitole se již budeme plně věnovat kutnohorské konzistoři a jak název napovídá, jejímu právu rozhodovat ve věcech manželských. Než se pokusíme přiblížit průběh soudního procesu, řekněme si, že před konzistorním soudem se řešily buď rozepře vzniklé mezi manželi, většinou to bývaly žádosti o rozvod, nebo spory „o slib manželský“. Obé bude podrobně popsáno v následující podkapitole a kapitole poslední.

Nyní se tedy budeme snažit vykreslit, jakým způsobem probíhalo soudní řízení v kutnohorské konzistoři a podle čeho konzistoř vynášela své rozsudky. V aktech konzistoře se nám dochovaly důležité prameny, jakými jsou řády, kterými se konzistoř v Kutné Hoře řídila na svém soudě. Jsou to: řád popisující uzavření pravého slibu manželského- „*Slib manželskej pravej, vedle Dekretu vyhledanej*“, dále „*Řád práva duchovního o slib manželský, kdyby kdy strana stranu chtěla v čem zklamati*“ a nakonec ještě řád „*O způsobu apelací Hor Kuten, kterej se držel bez přerušení od starodávna a až posavad drží se*“.¹

Nejprve obecně zrekonstruujeme průběh soudního procesu při žalobách o nedodržení slibu manželského. Dle již zmíněného řádu slibu manželského měla „*strana stranu obeslat před děkana pořádně poslem děkanovým přísežným, jako zvoníkem, za to jemu 1 groš bílý. Ty strany jsouc před děkanem, hned mají zaručiti tyto tři artykule z obou stran: 1. aby mezi sebou pokoj řečí i skutkem chovaly 2. ku právu stály a dostály 3. stavu svého neměnily z obojí strany do té pře skonání.*“² Poté si musely strany opatřit rukojmí, která byla po skončení pře z rukojemství propuštěna.

¹ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 13, fol. 9r, 41r, 51r. Zopakujme, že tyto řády byly uveřejněny P. M. Veselovským: Petr. M. VESELOVSKÝ, *O konzistoři kutnohorské v 16. století*, Lumír I-II, 1862, s. 304-305. Nadále budu uvádět v poznámovém aparátu pouze citaci z původního pramene, tj. akt konzistoře.

² SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 13, fol. 41r. Srov. SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 85r, 91v, 107r. Někdy bývalo ještě dodáváno, aby: „... na tom právě až do ortele a hlavní vejpovědi přestal, však od hlavní vejpovědi že odvolání užiti bude moci.“ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 37r.

Místo nich mohly být strany dány „pod pokutu“, což bývalo nejčastěji 50, 100 kop grošů (objevuje se např. také 25, 30 kop grošů českých). Setkáváme se často i s oběma variantami zároveň.³ Nato mělo být uloženo stání ve dvou nedělích.

Poté, během dalšího stání, měl děkan - jako předseda soudu - oznámit příčinu a předmět jednání a vyzvat „původní stranu“, tj. stranu žalující, k přednesení žaloby. Často se strany dostavily se svými řečníky či příbuznými (především ženy), aby „od nich mluvily“. ⁴ Žaloba ale musela být přednesena ústně samotným žalobcem. ⁵ Nato byly obě sporné strany upozorňovány, že „škody se u práva duchovního nezárukují, a to proto, že právo duchovní o to nesoudí“. ⁶ V žalobě měl, jak se zdá, „původ“ uvést, jakými slovy, kdy a kde se slib stal a daly-li si strany při tom nějaké dary, zejména prsteny. ⁷

Podívejme se teď, kdo vlastně mohl učinit platný manželský slib. Dle řádu to musely být jen svobodné osoby. Panna potom pouze s vůlí rodičů nebo poručníků; pokud „byla sobě svobodná“ či vdova, měl být slib dobrovolný, bez přinucení. Při pravém manželském slibu bylo dáno toto: „...aby sobě [strany] daly ruce společně...aby se jmenovaly ze jména...aby se dal slib k času přítomnému, ne aby bylo vezmu sobě tebe za manžela, ale беру sobě tebe за manžела neb manželku...aby slova jistá a světlá slibu byla, jako: já Adam беру si tebe Evo за pravou manželку“. ⁸

³ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, např. fol. 70r, 97r, 103v, 136r. Pro zajímavost: v pražské konzistoři nalezneme vsutku zajímavou sumu: „Dokud nebude rozeznáno, neměň paní stavu pod pokutou 5000 kop grošů českých.“ František TISCHER, *Dopisy*, s. 505, č. 1693. A dokonce: „Dokud nebude pře rozeznána, nezamlouvej se k stavu manželskému pod pokutou 10 000 kop grošů českých.“ Tamtéž, s. 205, č. 780.

⁴ Viz Jan J. Řehák, *Z protokollů*, s. 50. Řečníci nebo také prokurátoři se častěji objevují ve 2. polovině 16. století. Jak uvádí Řehák, neváhaly se strany uprostřed pře objevit s novým „obhájcem“, který pak kvůli své údajné nevědomosti žádal čtení posavadních protokolů. Zaznamenali jsme také případ, kdy řečník, stojící nejdříve s jednou stranou, přešel během pře k druhé straně. Stalo se tak ve při Anny Martincové s Šebestyánem Srbkem: „...že jí s podivem, že Václav Sokol proti ní s Šebestou stojí, ješto prve s ní stával...“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 50r.

⁵ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 41r.

⁶ Tamtéž.

⁷ Např. Julius PAŽOUT, *Jednání a dopisy*, s. 242, č. 357. K otázce darů Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 147-148. O symbolice prstenu Jean Claude BOLOGNE, *Svatby: dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha, 1997, s. 42-50.

⁸ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 51r.

Potom následoval „odpor“ obviněného, který stejně jako žalobce měl promluvit samostatně, bez přátel nebo řečníka.⁹ Po přednesení žaloby žalující stranou a popření věci žalovaným (tzv. *lis contestata*)¹⁰

byly obě strany dotázány, zda chtějí pokračovat ve při, či by bylo možné se smluvit po dobrém.¹¹ Pokud oba, žalující i žalovaný, trvali na svém, bylo ohlášeno další stání, opět za dva týdny.

Při tomto stání byly obě strany napomínány (*ampliatio*), aby se smluvily. Dokonce byly posílány ven ze soudní síně, aby se, jak se říkávalo, o to „pokoštovaly“.¹²

Dále strany zpravidla skládaly přísahu tzv. *iuramentum calumniae*.¹³ U duchovního práva mělo smysl „bezelstného mluvení a pře vedení“.¹⁴ Strany se zavazovaly, že při následujících dotazech budou mluvit pravdu. Než došlo k přísaze, byly opravdu důrazně napomínány, že „*o jednu duši běží a lživá ústa že Bůh pomstí a že falešný přísežník že ve zdraví roku nedočká*“, ¹⁵ také „*že se tu již duší a úrazu [sic] pána Boha dotýkati bude, a nejsou to hry skleniček neb kulek*“, ¹⁶ „*bude se tu nemalé a nelehké než veliké a těžké věci dotýkati*“ ¹⁷ či že „*neběží tu o plášť ani o sukni než o duši a uražení milosti*

⁹ „...poněvadž se...svědomí...dotýče a při vrchním právě v konzistoři pražské tak se zachovává, že strana sama skrze sebe odpověď dáti musí, protože se...nachází, aby se ona sama skrze sebe a ne skrze řečníka v tom ohlásila a na obvinění odpověď dala...“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 10v.

¹⁰ Věra SMRČKOVÁ, *Konzistoř*, s. 62.

¹¹ „...prve než k setření [sic] pře strany připuštěny budou...když se dobrovolně smluví, že ze všeho soudu sejde.“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 45r.

¹² Jan J. ŘEHÁK, *Z protokollů*, s. 50.

¹³ Přísaha je uvedena v „Řádu práva duchovního...“ který ale pochází z roku 1567. Vypadá to, že k ukládání tohoto závazku konzistoř přistoupila až po roce 1564, viz Jan J. ŘEHÁK, *Z protokollů*, s. 56. Poté je, jak je celkově z akt a řádu patrné, používána již běžně. Srov. František TISCHER, *Dopisy*, s. 15, č. 36.

¹⁴ Jak uvádí Řehák, u práva duchovního mělo *iuramentum calumniae* jiný smysl, než v právu městském. Městská práva pouze stanovila, že straně, která by se se svými průvody v určitý čas nemohla ku právu postavit a žádala odklad, mohlo být soudem uloženo *iuramentum calumniae*, tj. přísaha, že odkladu žádá upřímným a ne „obmyslným“ způsobem. Jan J. ŘEHÁK, *Z protokollů*, s. 56. V aktech konzistoře se můžeme dočíst o této přísaze mj. i toto: „...ten závazek...jehož my *Iuramentum calumniae* jmenujem, ten jest proto [Václav, lojovník] udělal, jak jemu nalezeno bylo, ne aby po vykonání tohoto závazku všudy všeho čist a prázen od práva osvobozen býti měl, ale aby na dotazy, jakž při soudu našem za pořad práva jest, bezelstné odpovědi dával a věrnou pravdu bez naučení a návodu řečníka a nebo přátel svých zřetelně oznámil a v té při upřímně bez obmyslů proti straně krácel...“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 9r.

¹⁵ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 61v.

¹⁶ Tamtéž, fol. 40r.

¹⁷ Tamtéž, fol. 37r.

Boží“¹⁸ apod. Nato obě strany, první ta žalující, činily tento „slavný závazek“ na kříž nebo na evangelium.¹⁹ Za „vzor“ přísahy vezměme např. tuto (pře mezi Jeremiášem Šentygarem a Martou Supovou): „*Já, Jeremiáš...na to přísahám na tomto svatém evangeliu, že ji spravedlivě bez obmyslů a bezelstně proti této Martě...vésti chci, přísahám, že o čemž dotázán budu od soudců...věrnou pravdu povím a nic z hněvu, ze zlosti ani z jaké hořkosti za úmysla nezapřím, přísahám, že nebudu proti této Martě...falešných svědků ani důvodů požívat, přísahám, že jsem neobešel soudce ani žádného svědka dary aniž míním objíti, aby mi co pomáhali proti spravedlnosti, přísahám, že nebudu žádati daremných průtahů v té při ani jakých lstí obmýšlet proti spravedlnosti, tak mi dopomáhej Bůh, Otec i Syn jeho milý, i Duch svatý, vše jeden Hospodin a toto blahoslavené Evangelium.*“²⁰

Po této přísaze následovaly dotazy.²¹ „Původní strana“ nejdříve musela opakovat slova slibu (1. sponsio se praesenti), dále jmenovat místo a čas (2. ubi et quando), také zdali „dali sobě ruce“ nebo se objali (3. amplexus) a jestli si věnovali nějaké dary (4. donatio).²² Pokud byla žalobcem žena, která „se domáhala navrácení své cti“, ²³ přišly na řadu ještě tyto dotazy: „*odepřela-li jest jemu toho skutku neb neodepřela*“ (5. concubitus a recusatio) a „*kde, kterého času s ním jest toho skutku a kolikráte dopustila*“ (6. quando oppresit).²⁴ Jinak se celý žalobní děj skládal z tvrzení (positiones) a protitvrzení (responsiones).²⁵

Téměř vždy se muselo přistoupit k důkaznímu řízení. Zase po čtrnácti dnech následovalo tedy další stání, při kterém měly strany předvést své důkazy. K tomuto stání se odkazovalo „ad testes“ či, častěji, jako „k průvodům“. Nejčastějším důkazním prostředkem byla svědecká výpověď. Svědkové byli voláni do konzistoře, kde po složení přísahy vydávali svá

¹⁸ Tamtéž, fol. 44v.

¹⁹ Tamtéž, fol. 40r, 63r.

²⁰ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 63r. Srov. tamtéž, fol. 27r, 40v, 41r, 104r.

²¹ „*Post Iuramentum dotazy na každou osobu obzvláště samotnou pustíc, aby věrnou pravdu pravily, přijímajíc to k duši své, na tu přísahu pamatujíc*“. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 41r.

²² „*...kterými slovy jí manželstvo sliboval...v kterém místě a kterého času a dne...zda-li ji po tom slibu a těch slovech objal neb jak se k ní měl...dal-li ji jest nějaký dar na to či nedal...*“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 20v.

²³ Jan J. Řehák, *Z protokollů*, s. 51. Srov. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 41v.

²⁴ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 20v, 41v.

²⁵ Věra SMRČKOVÁ, *Konzistoř*, s. 63.

„svědomí“. ²⁶ Znění přísahy vypadalo takto: „*Já N., svědek pohnaný ku právu duchovnímu, přísahám pánu Bohu vševědoucímu, že povím jistou a celou pravdu, pokud mé vědomí jest, v té při mezi...z strany jedné...a...z strany druhé. Přísahám, že žádné falše v tom svědomí nepřimísím. Přísahám k obojí straně věrnou a pravou i upřímnou pravdu svědčiti. přísahám, že ani z prosby, ani z daru, ani z přízně, ani z závisit, ani z bázně, ani pro žádný užitek, svědčiti nebudu křivdy. Přísahám, že nepovím žádnému tohoto mého svědomí. Leč soudce to zjev, anebo mně rozkáže oznámiti. Toho mi dopomáhej Bůh Otec, Bůh Syn a Bůh Duch svatý, vše jeden Hospodin a toto blahoslavené Evangelium.*“ ²⁷ Svědkové, které sporné strany potřebovaly ke své při, byli často obesílány tzv. řezanými cedulemi. ²⁸ Jejich obsahem byla žádost sporné strany, na kom svědectví požaduje, o jakou při se jedná, proti komu má svědčit a kam se má v určitý den a hodinu dostavit. ²⁹ Co se týče počtu svědků, zdá se, že minimální počet byl stanoven na dva svědky. ³⁰

Vraťme se ale k soudnímu procesu. Nakonec, opět po dvou nedělích, došlo ke konečnému řízení. To začínalo rozsudkem, který byl nazýván termíny „sententia definitiva“, „dictum“, „vejpověď“ nebo „hlavní vejpověď“. Po vynesení této výpovědi bylo řečeno, že „*kteřá pak strana na té vejpovědi přestati nechtěla, právo vrchní se jí nezavírá, a to do konzistoře pražské pod*

²⁶ Řekněme si něco málo k svědectvím, která v knihách najdeme. Výpovědi předchází vždy jméno svědka, dále následuje udání povolání dotyčného, u žen někdy jméno a příjmení jejich manžela. Většinou následovala písemná fixace o složení přísahy svědkem. Ta se v knihách různí. Někdy byla zapisována zkratkou u. p. p. p. s. t., což znamenalo „*učiniv přísahu podle práva svědčil toto/takto*“. Případně můžeme číst „*jsouc podle práva obeslán, učinivše což jest za právo, toto svědčil*“. Svědectví pak končí výroky jako „*víc nevím*“, „*na toto víc nevím*“ či „*již nemám co praviti*“ nebo „*to беру k svému svědomí, že tak jest*“, „*to беру k svému svědomí a k své víře*“, „*přísahám to k své víře, svědomí a duši*“. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 116r, 117r, 121v, 122-123r, 145. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 16.

²⁷ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 5r. V aktech konzistoře najdeme také přísahu židovskou, datovanou k roku 1597. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 57r.

²⁸ K řezaným cedulím Zlata BRÁTKOVÁ, *Pražské knihy svědomí z konce 16. století*, *Pražský sborník historický* 31, 2000, s.12; Koldín, *Práva městská*, s. 198; Jiří KLABOUCH, *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, Praha, 1967, s. 159.

²⁹ Zlata BRÁTKOVÁ, *Pražské knihy svědomí z konce 16. století*, s. 12. Srov. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 8v, 20v, 177v. V pražské konzistoři pod obojí stačilo, když byli svědkové vyslyšeni v místě bydliště děkanem a okolními faráři. Městský písař pak sepsal výpověď, která byla zapečetěna městskou pečetí a poslána do konzistoře. Věra SMRČKOVÁ, *Konzistoř*, s. 63. Viz též František TISCHER, *Dopisy*, např. s. 29, č. 84; s. 34, č. 106; s. 38, č. 125.

³⁰ Jedná se o číslo, vycházející již z římsko-kanonického práva. Zlata BRÁTKOVÁ, *Pražské knihy svědomí z konce 16. století*, s. 15. Srov.: „*Jeden svědek u práva není žádný svědek a*

obojí. Kdož chce apelovati, hned má tu složiti 3 kopy grošů českých a nejdéle do 24 hodin s panem písařem se v akta smluviti a jemu zaplatiti.“³¹

O způsobu apelace nás informuje svrchu jmenovaný řád „Způsob apelace...“³² Říká se v něm, že strana, která „*než k apelaci volati se bude a peněžitou sumu složí, neštrafujíc orteli a výpovědi*“, může požádat, aby jí bylo dovoleno „potazů“, aby si mohla promluvit s přáteli, má-li ortel přijmout nebo se odvolat.³³ Toto domlouvání se muselo konat mimo soudní síň. Pokud se strana rozhodla pro odvolání, měla složit 6 kop grošů k apelaci, nejdéle do západu slunce.³⁴ Když neměla „hned pohotově peněz“, mohla postavit rukojmí nebo „rukou dáním aby připověděli, a nebude-li opatřeno do západu slunce, aby do šatlavy šli a odtud puštění nemají býti, až způsob práva zachovají“. ³⁵ Akta pře měla být ihned zapečetěna a zaslána do pražské konzistoře. Z rukojemství neměl být nikdo propuštěn, dokud nebyl vynesena rozsudek vyšší stolice. Jestliže byl rozsudek „reformací“ tohoto vyššího práva napraven, mělo být straně, která se odvolala, vydáno to, co složila k apelaci. Když pražská konzistoř potvrdila stávající rozsudek, měly peníze „*při právu to ostati...bude-li pak právo chtíti jim milost učiniti, to při něm*“. ³⁶ Jestliže došlo k tomu, že se strana, která se odvolala a již složila peníze, rozmyslela a chtěla odvolání zrušit a přijmout původní rozsudek, měla o peníze přijít. Pokud by jí byly z milosti vráceny, měla být ovšem pro svou „*neustavičnost a ten posměšek*“ trestána vězením, „*neb právo žertů a neustavičnosti nemiluje*“.³⁷

Nyní se ve stručnosti podíváme na průběh řízení u rozepří mezi manželi. Jednání bylo téměř totožné s již výše popsáním, ovšem většinou stručnější, pokud byla vina jasná nebo když byla příznána. K vyřízení stačovala i dvě stání, první k vyslyšení žaloby a odporu a druhé k dotazům a slyšení svědků. Když se jednání prodloužilo, např. kvůli velkému počtu

při žádným soudu jedním svědkem se nic neukazuje.“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 68v. „...*neb jeden svědek, žádný svědek*...“ Tamtéž, fol. 50r.

³¹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 41r.

³² Tamtéž, fol. 9r. Nadpis instrukce zní: „*Anno 1506. O způsobu apelací Hor Kuten, kterej se držel bez přerušeni od starodávna až posavad drží se*“. Podle Řeháka se jedná o kopii, přepsanou okolo roku 1554 z originálu instrukce, jež pochází z roku 1506, kdy zde měl sídlo biskup Filip. Jan J. ŘEHÁK, *Z protokollů*, s. 55.

³³ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 9r.

³⁴ Zde se, jak vidno, liší suma, jež se má zaplatit, s ustavením v „Řádu práva duchovního o slib manželský“. Viz výše v textu.

³⁵ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 9r.

³⁶ Tamtéž.

svědků, bývaly spory odkládány také do dvou nedělí. Na konci samozřejmě docházelo k vynesení konečné výpovědi nebo spíše k „dobrovolné a přátelské smlouvě“. ³⁸

Celkově lze k věci soudního řízení u konzistoře podoboj prohlásit, že se v zásadních rysech shodovalo s vedením procesu podle kanonického práva. ³⁹

³⁷ Tamtéž.

³⁸ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, např. fol. 19, 12v, 20v.

³⁹ Věra SMRČKOVÁ, *Konzistoř*, s. 63. Srov. Antonín HOBZA-Josef TUREČEK, *Úvod do církevního práva*, Praha, 1936, s. 148-155.

3.2. Druhy projednávaných rozepří

Pozornost teď budeme věnovat druhům rozepří, které přicházely před konzistorní soud. Obecně je můžeme rozdělit na spory mezi manželi, z nichž většinu tvoří žádosti o rozvod, a dále na žaloby o slib manželský.

Nejprve se zaměříme na to, jak to vypadalo právě s žádostmi o rozvod. Jejich nejčastějšími příčinami bylo zlé nakládání jednoho manžela s druhým, nevěra, když jedna strana druhou opustila, nechť jednoho manžela nebo obou k vzájemnému soužití, řidčeji se mohlo jednat o fyzickou neschopnost k manželskému stavu.

Žádosti byly vyřizovány na základě kanonického práva, tzv. dekretů, jak se říkalo, a to zejména podle zásad vytyčených v Dekretu Gratiánově.¹ Často končily narovnáním mezi stranami, „smlouvou přátelskou“ a někdy odepřením rozvodu z nedostatečných příčin.² Z akt konzistoře je patrné, se výrazně snažila o smírná řešení sporů. Kde ale nešlo manžele smířit a příčiny byly dostatečné, bylo povoleno rozdělení (*separatio*) na dobu jednoho až tří roků. Při jasném porušení věrnosti nebo jiných závažných okolnostech docházelo k rozvodu (*divortium*).³ Je třeba podotknout, že se nejednalo o rozvod v dnešním slova smyslu, tedy o zánik manželského poměru v právním smyslu slova. Při rozdělení i rozvodu byly obě strany napomínány, „*aby Bohu sloužily, pořádně živý byly*“ a samozřejmě aby „*v jinaké manželství se nedávaly*“!⁴ Při rozdělení na čas bylo obvykle dodáváno, „*jestliže by pak pán Bůh mezi nimi lásku manželskou vzbuditi ráčil a mohli se v tom čase smluviti, to skrze přátele neb sami sebe, s sebou zase manželsky bydleti, aby to mohli*

¹ Jan J. ŘEHÁK, *Z protokollů*, s. 41. Srov. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 1r.

² „*Ubi non potest esse divortium aut separatio, non permittimus eos vivere seorsum, sed revocandi sunt ad primam fidem et maneant in matrimoniae uterque. Probamus etiam hoc canone: Quod semel placuit, amplius displicere non potest.*“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 1r. Srov. Jan J. ŘEHÁK, *Z protokollů*, s. 42.

³ „*Divortium fit causa adulterii, at separatio ex causis secundis.*“ Tamtéž.

⁴ Jan J. ŘEHÁK, *Z protokollů*, s. 42. Srov. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 1r. Také SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 16v.

učiniti, kdyzkoli, však bez pohoršení práva toho jim přeje“.⁵ Jak si ale později ukážeme na konkrétních případech, v praxi mohlo dojít i k zrušení manželského svazku s tím, že jeden či oba partneři byli uznáni za svobodné a způsobilé k novému sňatku.

Ted' přistoupíme k jednotlivým důvodům žádostí a konkrétním případům. Hodně časté byly případy, kdy manželky žalovaly své muže pro **zlé a nemanželské nakládání**.⁶ Většinou se konzistoři podařilo manžele smířit, resp. „podat na přátelskou smlouvu“.⁷ Michal, řezník, s manželkou Dorotou byli od sebe rozděleni na rok (konzistoř opět dodala, že kdyby se smluvili, „přeje se jim to“, musí to ale oznámit v konzistoři), ale ještě ten samý rok se usmířili a byli „podáni na přátelskou smlouvu“.⁸ Více se otázkou násilí v manželství budeme zabírat ve 4. kapitole.

Dále mohl jeden z manželů vinit druhého z **cizoložství**. Tehdy skoro pokaždé následoval rozvod nebo alespoň rozdělení. Klasický případ si můžeme ukázat na případu pře mezi Janem Zálabským z Litoměřic a Dorotou z Ledče, roku 1546, kdy Jan vinil Dorotu právě z porušení manželské věrnosti. Konzistoř učinila tuto výpověď: „...*my na takové její přiznání...vás rozdělujeme a rozvozujeme podle práva duchovního, a to na ten konec, aby žádná osoba z vás oženiti ani vdáti a stavu svého proměnit, dokudž by kterážkoli živa byla, žádným obyčejem nemohla.*“⁹ Jindy vinila naopak manželka manžela a žádala s ním být rozvedena, protože „...*že vypravivši ji z domu, vedl sobě do domu běhlou kurvu a s ní se v komoře zavřel, s ní neřády provozoval a zcizoložil. A poněvadž se toho proti p.B. [pánu Bohu], jeho*

⁵ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 15r, 38r. Občas se mohlo stát, že mohly být strany trestány vězením, a to buď kvůli velkému pohoršení nebo pro neposlušnost či pro „nevážnost k právu duchovnímu“. Viz SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 39r, 44r.

⁶ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 19r, 20r, 25r. Viz též SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 132r. Rovněž jsem zaznamenala kuriózní případ, kdy manžel žaluje v této věci manželku. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 23r.

⁷ Např. pře mezi manželi Jílkovými, viz SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 20; pře Mandaleny s jejím mužem Janem Tyránkem, tamtéž, fol. 19.

⁸ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 15r.

⁹ Tamtéž, fol. 17r. Konzistoř tu také upravuje vztah k jejich společnému dítěti, vlastně (řečeno dnešními slovy) alimentální poplatek: „...*co se pak dotýče dítěte, kteréž spolu měli, to aby matka vzala a je chovala a Jan...jakožto otec tohoto dítěte...ve třech letech pořád zběhlých 15 kop grošů českých vyplniti, a to při každém Svatým Jiří, počnouc od nejprv příštího až do vyplnění té vši sumy. A ty peníze má klásti v konzistoři tu na Horách Kutných. A ty peníze Dorotě mají vydávány býti na chování téhož dítěte. Jestliže by pak to dítě mezitím umřelo, nežli by Jan Zálabský tu sumu vyplnil, nebude povinnen více řádných peněz klásti...a když tomu dosti učiní, Jan tehdy Dorotě ani týmuž dítěti nic víc povinen nebude, leč co by chtěl z své dobré vůle.*“ Tamtéž.

*přikázání...dopustil, žádá s ním vedle práva duchovního z stavu manželského rozvedena býti...”*¹⁰

Nezřídka se setkáváme s případy, kdy spolu manželé nemohli setrvávat pro **vzájemnou nechuť a nejrůznější spory**. Řadit sem můžeme např. rozepři mezi Markétou Práškovou a jejím mužem, Janem Čečetkou, z r. 1547. Manžele konzistoriáni rozdělili „do roka“, protože „jedna strana druhé dala a dává příčiny...k nevoli a krůznici ustavičný...“¹¹ Stejným způsobem „rozsoudili“ i manžele Johanku a Jana Weyse v roce 1558. Konzistoř konstatovala: „...že mezi těmito manželi jest zakyselení veliké, což ani smlouvou přátelskou nemohlo porovnáno býti, a že pan Jan lásky manželské na ten čas k Johance, manželce své, nemá, a že nanejvýš ji sobě zošklivil, jak se v řečích mnohých nemanželských pronesl, že by ji rád všelijak prázen byl. Nadto pak...že pan Jan v tom slyšeti dal, že jí příčiny dávati bude, aby ji o hrdlo připravil, tak aby brzo zcepenila...a tak by mohl hroziti, až by snad i zle se stalo, jakož pak ďábel nespí...aby se něco horšího mezi těmito manželi nezběhlo...tito manželé na ten čas spolu manželsky bydleti nemohou, i z těch a takových příčin je od tohoto dne až do roka, aby sobě prázdný byli...Co se pak...statku z obojí strany dotýče, poněvadž toto rozdělení není do smrti, jestliže by které straně co nedolíhalo, při právu světským toho se zanechávají...aby zachovali pokoj v řečech a skutcích a aby příčin sobě nedávali k většímu a dalšímu zakyselení...“¹²

Neobvyklé nebyly ani případy, kdy **jeden z manželů od druhého prostě odešel** a opuštěná strana chtěla uzavřít nový sňatek. Aby se tak mohlo stát, musela strana, která se chtěla znovu oženit/vdát, samozřejmě ohlásit svůj úmysl v konzistoři. Další postup se dá vysledovat např. z žádosti havíře Jana Eliáše, zvaného Abakuka, či punčocháře Pavla Hradeckého.¹³ Opuštěná

¹⁰ Jednalo se o žádost Marty Košíkové. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 75r. Další případ viz SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 44r.

¹¹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 17v. V roce 1549 mezi nimi vznikl další spor, až byli podle nařízení pražské konzistoře rozdělení na tři roky. Klement BOROŮVÝ, *Jednání*, s. 247, č. 48.

¹² SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 38. Samozřejmě existovaly situace, kdy se konzistoři manželé podařilo mezi sebou usmířit. Mezi takové manželské páry patří např. Martin, mlynář a jeho žena Marta. Dočteme se, že: „*Léta Páně 86 na den památný rozeslání Apoštolů Svatých: stalo se porovnání a spokojení mezi manželi: Martinem...a Martou...takové: jakož skrze nějaké nedorozumění od sebe se povzdálili na čas, že sobě to...odpouštějí, aby sobě toho ničím zlým na časy budoucí nepřipomínali, ale (jakž připověděli) v lásce a svornosti manželské spolu bydleli a trvali do vůle Boží. Čehož jsou potvrdili, jak při sobě společně, rukou dáním...*“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 97r.

¹³ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 168v, 169v, 170v, 171r, 173v, 174v, 175r.

strana musela ukázat, že se po manželovi/manželce pilně ptala, „o tom hodnověrnou jistotu, ano, také khundšafy odtud, kde, v kterých místech ji hledal, přinést a ukázati...“¹⁴ Dále v „shromážděních církevních, při kostelích zdejších po tři neděle“ se po zmizelém ptát a zjišťovat, jestli o něm někdo něco neví. Rovněž měla dokázat svou „zachovalost“ (ať už svědky nebo zachovacími listy).¹⁵ Poté mohl být „osvobozen“ a „jemu svoboda, aby sobě jinou manželku řádnou a poctivou pojíti mohl, propouští...“¹⁶ Zde tak vidíme jednu z minimálních možností výše zmiňovaných variant rozvodu v pravém slova smyslu.

Jindy zase manželka opustila manžela, obvykle pro „nekřesťanské nakládání“ nebo různé hádky a hněv, např. odešla ke svým rodičům. Zde většinou vše končilo smírem. Pokud se nechtěl „uprchlík“ vrátit, žádala

¹⁴ Tamtéž, fol. 171r, 174v.

¹⁵ „...vyslyševše... kundšafy z měst přespólních, item kundšaft a vysvědčení od pořádku havířského, svědky..že jest od mladosti vždycky dobře a poctivě prací horní se živíc, choval...život pokojný bez úhony vedl, ukázáno jest...V takové pak případnosti slovo Boží osobu nevinnou osoby té, kteráž od ní odešla a k ní se zase nenavraceje, osvobozuje...“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 174v.

¹⁶ Tamtéž, fol. 175r. Srov. „...z těch příčin předepsaná Kateřina [manželka, která opustila Pavla Hradeckého] buď že živá jest nebo není, se podle práva duchovního za mrtvou pokládá a Pavel...z toho slibu, kterýmž jí zavázán byl, mocí slova božího a téhož práva duchovního propouští i dokonce osvobozuje, a jemu svoboda v tom, aby s jinou osobou v stav svatého manželství vstoupiti mohl, dává...“ Tamtéž, fol. 171r. V pražské konzistoři podobené byly takovéto případy řešeny velice často. Konzistoř vydávala dva druhy patentů. První z nich, tzv. litterae exquistoriae, dávala žadatelům, kteří se nemohli „uptat“ po „ušlém“ partnerovi. Na jejich základě bylo zahájeno pátrání po nezvěstném. Byla určena lhůta, kdy měl žadatel počkat sedm let (!), po nichž se faráři ptali po zmizelé osobě v okolí jejího bydliště. Poté měla opuštěná strana přijít do konzistoře s vysvědčením, že se pohřešovaný/á nenašel/a a pak byl straně vydán druhý typ patentu, tzv. litterae tollerantiales, znamenající povolení nového manželství. Někdy mohla být lhůta i kratší, než zmiňovaných sedm let. Věra SMRČKOVÁ, *Konzistoř*, s. 61. Srov. Zikmund WINTER, *Život církevní*, s. 393. Jak velkou část agendy vydávání patentů tvořilo, viz František TISCHER, *Dopisy*, např. s. 56, č. 188; s. 60, č. 195; s. 64, č. 213; s. 90, č. 301; s. 348, č. 1144, s. 471, č. 1556; s. 472, č. 1562; s. 487, č. 1616. Na případu šumfáře Matěje se zdá, že lhůta sedmi let platila i v kutnohorské konzistoři, ovšem s tím rozdílem, že pokud žila opuštěná strana bez té druhé již např. šest let a poté podala žádost konzistoři, musela čekat již jen rok, do oněch sedmi let (tedy ne dalších, srov. Věra SMRČKOVÁ, *Konzistoř*, s. 61). Viz SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 169v-170r: „...poněvadž jest se tak dlouhej čas, totiž v šesti letech po ní neptal a bez ní samotný zůstával, aby ještě do roka, aby sedm let, tak jakž právo duchovní ukazuje, prošlo, strpení měl a mezitím ještě, aby se po ní ptáti dal...“ Zajímavé ovšem je, že konzistoř tu píše též, že pokud by „příčiny cizoložstva neukázal, by pak i jeho dobrý chování se našlo“, nemůže být z manželství propuštěn. O nepoctivém chování manželky se zmiňují Pavel Hradecký (SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 170v-171r) i havíř Štasný (SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 136v), Hradecký, jak vidno, rozvodu dosáhl, ovšem Jan Abakuk žádné cizoložství své ženy nebo „její nepoctivé chování“ neprokázal, jeho manželka „jen“ odešla, a přesto mu byl povolen rozvod i nový sňatek. Zdá se tedy, že konzistoř rozhodovala v tomto směru různě, případ od případu (s tím, že výše popsany postup jinak platil stejně).

opuštěná strana konzistoř, aby ho napomenula a přiměla k návratu.¹⁷ Tak tomu bylo např. v žádosti Jana Strnada, punčocháře.

Zhusta se stávalo, že **jeden z manželů se za života druhého dal oddat s třetí osobou**. To byl i případ šenkýře Jana, který byl obviněn, že má první manželku živou a že se oženil s jinou ženou, kterou „uloudil“ v Čáslavi, a že s ní má dokonce děti.¹⁸ Sám šenkýř přiznal, že manželku měl, ale že od něj „v příčinách cizoložných a nekřesťanských, připravivše ho i o živnost, s jiným ušla...až doposavad nic se doptati nemůže, kde jest...“¹⁹ Jak se ukázalo, skutečně se po manželce ptal, ovšem oženil se bez povolení konzistoře.²⁰ Ta nakonec „nalezla“ takto: Jana ponechala v manželství s druhou ženou, řádně oddanou, ovšem pokud by se navrátila jeho první manželka, měl se vrátit k ní (za předpokladu, že ukáže, že se chovala „ctně a poctivě“).²¹ Dalším případem, na který se zaměříme, je obvinění Vencla, jirchářského tovaryše, jenž vinil svou manželku Reginu, že se vdala za jiného (Pavla, sladovníka), když odešel pro zachovací list, ačkoli prý věděla, že je Vencel živý, protože jí to po jistých osobách vzkazoval. Na povrch ale vyplulo, že Vencel šel na „službu vojenskou a nebyl u ní [Reginy] půl páta léta“.²² Mezitím se Regina provdala, ačkoli „nemajíc žádné jistoty o muži prvním, že by živ byl...i věděla, že živ jest“.²³ Vencel i Regina byli z rozhodnutí konzistoře trestáni vězením (Vencel proto, že „tomuto nepořádku svým odchodem dal příčinu“). Jinak bylo určeno, že Regina nemohla nikdy být manželkou Pavlovou, protože „právo

¹⁷ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 176r. Ve sporu manželů Strnadových zjistíme, že se manželé smířili, dokládá to tento zápis (mimořádně s „nejmladší“, vlastně poslední datací celých akt, tj. 18. července 1619): „Téhož dne v smíření manželské...Jan Strnad, punčochář...“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 50r. V jiném sporu chtěl manžel, Adam Románků, nejprve žádat o rozvod, z jeho řeči ale vysvítá, že jen proto, aby manželce pouze pohrozil. Pak se ale spokojil s tím, že „...[manželku] napomenouti ráčíte, aby se dobře chovala, tak, jakž na věrnou manželku náleží...“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 89v, 90r. „Tu manželka jeho...se...ozvala, že...jeho chce poslouchati a jím se spravovati, tak jakž na věrnou manželku náleží.“ Tamtéž, fol. 90r.

¹⁸ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 24.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Kdo vstoupil v nové manželství bez jejího povolení nebo když nepočkal na její rozhodnutí, mohl být trestán vězením. Jako tomu bylo v případě Jakuba Bernartů, jenž vinil manželku Annu z cizoložství, že ho opustila a na Moravě se vdala. „Nedočkal výpovědi...oženil se, a proto i s nevěstou šatlavou trestán“. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 44r.

²¹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 24. Konzistoř řeší otázku dětí, které spolu mají Jan a jeho druhá choť. Pokud by se navrátil k první manželce, určuje konzistoř, že je Jan musí opatřit. Jeho druhé ženě pak dává na vybranou, zda chce „polovici nebo méně z těchž dítek sobě k opatrování vzíti.“ Tamtéž.

²² SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 21v.

²³ Tamtéž.

duchovní jest: která se prvnímu muži dá za manželku, dokudž ten živ jest, jinému se dáti nemůže...pročež...Reginu...Pavlovi bereme a jeho od ní osvobozujeme...a...dáváme Venclovi jircháři, jakožto manželku jeho...“²⁴ Roku 1606 Jan Hlaváček, šafář špitálského dvora, pro změnu zjistil, že jeho žena ho podvedla - „jako by panna byla“, odešla k prvnímu manželovi, načež se chtěla zase vrátit k Hlaváčkovu. Lakonicky poznamenáno: „*Dána do vězení. Potom vymrskána.*“²⁵ Hlaváček žádal „*za osvobození od manželstva*“. Stalo se tak, poté, co prokázal její podvod a že s ní po „*navrácení jejím od jejího muže...v obcování nebyl.*“²⁶ V aktech konzistoře najdeme rovněž kuriózní případ, kdy žena, provdaná za Jiříka Kolínského, ho opustila a vrátila se k prvnímu muži, Jiříku Viksovi aneb Kakabusovi či Mastíkovi („*tolik měl příjmení*“).²⁷ Ten se ovšem „*před půl pátým rokem prostředkováním pánů úředníků v Klecanech*“ oddal s jinou ženou, kterou posléze opustil a vrátil se

²⁴ Tamtéž. A opět se zde dořešuje otázka dítěte, tentokrát ještě nenarozeného, které čeká Regina s Pavlem. Pokud se dítě narodí, má ho Regina půl roku mít u sebe, zatímco jí má Pavel finančně přispívat na jeho „chování“. Po tomto půl roce si je má k sobě vzít Pavel a „*jako své vlastní opatřit*“. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 22r.

²⁵ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 44r. V městském právu byl delikt bigamie definován Koldínem jako uzavření sňatku jedním manželů za života manžela druhého. Muž byl trestán stětím a žena buď stětím nebo zahrabáním zaživa. Koldín, *Práva městská*, s. 311. V praxi ale byly případy skutečně odsouzené zřejmě zřídka a trestány „méně drasticky“, např. pardusem nebo vyhnáním z města, čemuž napomáhala skutečnost, že světské soudy předávaly tyto věci nejprve soudům duchovním, které měly rozhodnout, jestli šlo o dvojí manželství či cizoložství. Teprve na základě rozhodnutí duchovních soudů (závazného pro městské soudy) mohlo dojít k odsouzení pachatelů. V praxi delikty bigamie a cizoložství často splývaly. Karel MALÝ, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, Praha, 1979, s. 231. O cizoložství Koldínův zákoník říká, že je „*...porušení lože cizího. A to cizoložstvo vlastně působí a děje se s ženou, kterážby muže svého měla, aneb muže zase, manželku svou vlastní máje, s cizí ženou by obýval*“. Koldín, *Práva městská*, s. 308. Pachatel má být potrestán smrtí. Pro ženu je určen trest smrti (a propadení jejího vdovského věna ve prospěch manžela). Drastičtější nerovnoprávnost vůči muži je dána článkem MXXXIX, jenž dává právo muži zabít ženu i s jejím milencem, pokud by je zastihl v cizoložném skutku. Koldín, *Práva městská*, s. 311. Blíže Karel MALÝ, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, Praha, 1979, s. 232. Skutečnost však nebývala tak přísná, jak uváděl zákon. Každopádně bylo respektováno právo manžela rozhodnout o potrestání manželky, o způsobu trestání či prominutí trestu. Karel MALÝ, *Trestní právo*, s. 233. Srov. Eduard PETRŮ-Emil PRAŽÁK (ed.), Mikuláš Dačický z Heslova, *Prostopravda; Paměti*, Praha, 1955, s. 223 (dále jen Dačický, *Paměti*): „*Mandaleně nožírce a Anně Váňovic, Hornicím, dáno u praněře po pardusu pro smilstvo a cizoložství...*“ Takové „šťěstí“ neměla Anna Porybná - „*vyšpehována a nalezena jest v noci od rychtáře městského...v jedné komoře s Janem Kunovským...a vzata...do vězení šatlavního, pročež...manžel...žádné milosti jí učiniti nechtěl, takže jest k outrpnému právu podána...jest k smrti ortelována...a za živa zahrabána...Tož ten frej a pomlsky*“. Dačický, *Paměti*, s. 431.

²⁶ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 44r. Poznamenáno tu je „*divortium*“ – nabízí se otázka, jestli se jednalo o rozvod s možností nového manželství či nikoli. Srov. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 16v.

²⁷ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 45r.

k první, již „přebral“ Jiříku Kolínskému. Žena se dostala do vězení v Kutné Hoře a zdejší městské právo se ptalo konzistoře, „*který s kterou by zůstávati směl a mohl*“. ²⁸ Poznamenáno tu je ještě o Viksovi, že má další manželku v Hradecku (!).

Shrňme si nyní stručně, jak tedy konzistoř rozhodovala v těchto případech. Někdy potvrdila nové manželství, ovšem s důležitým dodatkem, aby se strana vrátila k původnímu manželci/ce, pokud se navrátí. Někdy naopak druhé manželství zrušila a nařídila, aby se k sobě vrátily strany dříve spolu oddané. Následovně upravovala i péči o děti, opět různě, případ od případu. Obecně lze říci, že nalézala rozdílně, podle okolností.

Jednoduché byly případy, kdy **smrt jednoho z partnerů mohla být a byla dokázána**. Tehdy byli vyslýcháni svědkové. Jako vzor nám může posloužit žádost Anny Prámové (též Pramín) z Kaňku o možnost nového sňatku, protože její manžel měl zahynout. ²⁹ Anna přivedla svědky, především havíře Michala Peytlera, kteří měli dosvědčit, že její manžel již není mezi živými. ³⁰ Michal, po předložení „pasportů“, ze kterých se „nacházelo“, že se roku 1595 nacházel v Ostrřihomi, v polním tažení, učinil přísahu „*podle práva dva prsty na Svaté Evangelium vložené maje, svědčil v jazyku německém...*“ ³¹ přibližně toto: Michal, jeho kmotr (manžel Anny Prámové) „...v Českých šancích u Ostrřihoma byl postřelenej skrze pravej hnát, tu u Ostrřihoma...ležel tak s tou ránou do čtyr neděl a nevyhojil se...my jsme nahoře v jiných šancích...leželi. Tak jsem já zvěděl, že by havíři od Hory...byli, tak jsem se chtěl ptát po mejch dobrejch známejch...můj Michal Prám...postřelenej byl, já se ho velice lekl...jiný nemoci tak k tomu přistoupily...a mne již ani neznal v tý svý nemoci. Nazejtří v pátek jsem k němu šel a on již mrtvej byl...tak jsem já...na pochování jeho šel, i mejma rukama ho zahrabávati pomáhal...“ ³² Anně Prámové bylo tedy vysvědčeno, že „*závazkem a povinností manželovi*

²⁸ Tamtéž. Pokud by zůstalo v trestání jen u toho, je to (viz poznámky výše) velmi shovívavé. Co bylo učiněno s Viksou, se tu bohužel nedozvídáme. V pražské konzistoři řešili roku 1565 případ Matěje Prskala z Žatce, obviněného z „dvojženství“, který se vymlouval, že „*v Žatci bylo jich sousedů několik, kteří více než jednu manželku mají*.“ Julius PAŽOUT (ed.), *Jednání a dopisy*, s.203-205, č. 311. Rozsudek tamtéž, s. 255, č. 375.

²⁹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 129, 131r, 165v, 166v, 167r.

³⁰ Jméno svědka Michala by bylo možné číst též jako „Prytler“, v textu však uvádím první variantu, jméno Peytler.

³¹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 129, 131r. Jak jsme již zmínili na samém počátku práce, jde o jediný zápis v celé knize, resp. knihách, který je psán jinak než česky (či latinsky).

³² Tamtéž, fol. 131r.

jemu Michalovi Prámovi již mrtvému a z světa sešlému zavázána býti nemůže, ale svobody zase k jinému manželství užiti má...“³³

Žádosti o rozvod mohly vznikat i kvůli **fyzické neschopnosti** k manželství jedním z partnerů. Našla jsem případ, kdy došlo k rozvodu, a to „úplnému“, s možností uzavření nového sňatku.³⁴ Tedy jedna z mála možností, jak dosáhnout rozvodu a nového manželství.

Konzistoř mohla zasahovat také v případě **únosu**, což se dělo výjimečně. Známa rozepře vzniklá z tohoto skutku se stala v roce 1542, kdy Jindřich z Prácheň unesl dvanáctiletou Annu, dceru kramářky Kateřiny, a „*opojiv ji v domě otce svého*“, dal se s ní oddat knězem Václavem od sv. Barbory. Spor se dostal do pražské konzistoře, která manželství stvrdila, ale nařídila, aby „*do vyjití jí 13 let [Anny]...však bytem a obcováním mají oba sebe prázdni býti*“. ³⁵ Mírný postup konzistoře byl odůvodněn tím, že bylo uznáno, že „*dívka se dobrovolně knězem oddala*“. ³⁶

K pravomocem konzistoře patřilo i udílení **dispenzací**, v případech, kdy existovalo pokrevní příbuzenství či švagrovství a bylo závadou k uzavření manželství.³⁷ Jako příklad můžeme uvést žádost Jíry Macháčka a Anny, vdovy po rybáři Jiříkovi z Týnce, z roku 1566. Šlo o to, že nebožtík Jiřík rybář byl vlastní bratr Káči Macháčkové, matky tohoto Jíry. Konzistoř jim dala odpověď, že „*ačkoli se mezi vejš jmenovanými osobami příbuznost nekrevného přátelství nachází, však z některých jistých příčin...poněvadž spolu*

³³ Tamtéž, fol. 167r. Podobný případ viz SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 30v-31r. „Očitý svědek“, havíř Michal Ertman z Freibergu dokazoval, že Jiřík, manžel Doroty Laurové, „*na vojnu s ním táhl L.P. 1605...a tam umřel a pochován*“.

³⁴ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 8v. Anna Poláková oznámila, že „*pro násilné obcování od něho [manžela] na svém přirození tak zkažena jest, že ani jemu ani jiného manželkou se býti nehodí*“. Nato byly povolány dvě ženské poctivé osoby, aby to „*ohledaly*“ a vydaly svědectví. Konzistoř poté rozhodla, že „*Jana Poláka od Anny, jeho manželky, rozdělujeme a rozvazujeme a svobodného činíme, aby tak od Anny byl rozdělen a osvobozen, aby se mohl, když chce, s kým chce, zachovaje pořádek křesťanský, oddati a oženiti*.“ Tamtéž.

³⁵ Klement BOROŮ, *Jednání*, s. 186-188, č. 325.

³⁶ Tamtéž, s. 188. K únosu v městském právu blíže Karel MALÝ, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, Praha, 1979, s. 238-240. Např. Koldín pojem samotného únosu vůbec nezná, spojuje únos jen s násilným smilstvem - nestanoví tedy vůbec tresty pro pouhý únos bez znásilnění ženy. Připouští také milost pachateli, pokud by žena prohlásila, že si ho chce vzít za manžela. Karel MALÝ, *Trestní právo*, s. 240.

³⁷ Dříve byly, jak už jsme dříve poznamenali, dva druhy příbuzenských vztahů. Pokrevenství, vycházející z názoru, že „*krevnost jest jako jednota a svazek jedné krve a osob z jednoho kmene pošlých, tělesným zplozením stvrzený*“. Příbuzenství označované i jako švagrovství, znamenalo poměr mezi jedním z manželů a příbuzným druhého manžela, tj. bez

v stav manželský vstoupiti chtí, že jim to za příčinou toho příbuzenství zhájeno býti nemá.“³⁸

Jinou skupinu sporů řešených konzistoří tvořily **spory o slib manželský**. Jaký existoval postup při vyřizování sporů o tento slib a jak měl správný a platný manželský slib vypadat, jsme si již ukázali v předešlé podkapitole. Dodejme ještě, že slib to měl být k přítomnému času (*sponsalia de praesenti*).³⁹ Zhodnocení sporů podle jejich počtu, zda žalovali více muži či ženy, jaké asi byly jejich pohnutky a jak byli v žalobách úspěšní, předestřu ve 4. kapitole. Zde si ukážeme průběh několika rozepří, které něčím vybočují z řady.

Podívejme se především na tři nejobsáhlejší spory o slib manželský. Prvním z nich bylo obvinění lojovnického tovaryše Václava, syna Jakše z Ledče, Dorotou Kuklovou z Čáslavi. A to že „*lahodnou řečí mluvíc jí, že ji sobě za manželku pojíti chce, a tak jí sliboval a připovídal manželství a k tomu ji, že jemu k vůli byla, připravil, s kterým i obtěžkala*“.⁴⁰ Spor se táhl dlouho,⁴¹ především pro nejrůznější obstrukce z Václavovy strany, navíc se do sporu vložil pan Zdeněk Mezeříčský, který se Václava „ujal“, jako svého

genetické souvislosti. Jindřich FRANCEK, *Zločin a sex v českých dějinách: manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*, Praha, 2000, s. 65.

³⁸ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 19v. Rozkreslení jejich vztahů najdeme viz SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 33v. V aktech s evidenčním číslem 14 to byla jediná žádost svého druhu. Dispenzace samozřejmě udělala i pražská konzistoř. Tak např. udělila dispens Janu Čičovi, aby směl pojmout za manželku Dorotu, se kterou je pojil čtvrtý stupeň příbuzného přátelství. Klement BOROŮVÝ, *Jednání*, s. 272, č. 445. Taktéž dispens, aby si Adam Palhan mohl vzít macechu své první manželky. Tamtéž, s. 215, č. 368. Zajisté se stávalo, že dispenzace udělena prostě nebyla. Viz František TISCHER, *Dopisy*, s. 102, č. 346; s. 324, č. 1082. Po Majestátu roku 1609 byla zapovídána manželství ve třetím stupni příbuzenství v nerovné neb poboční linii. Bratrové a sestřiny děti nemohly vstupovat do manželství, protože jim vadilo příbuzenství ve druhém stupni. To platilo i o švagrovství. Duchovní příbuzenství překážkou nebylo, kmotr si mohl vzít děvče, které držel na rukou. Dodejme, že dispenzační pravomoc měli po roce 1609 defenzoři. František TISCHER, *Dopisy*, s. 9.

³⁹ Forma „*de futuro*“ v kutnohorské konzistoři neplatila. Byla pouhým zasnoubením. Setkat se s ní můžeme v pražské konzistoři, viz František TISCHER, *Dopisy*, s. 125, č. 456; s. 522, č. 1736.

⁴⁰ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 36r. Žaloba byl již předtím vznesena u městského soudu, který rozhodl ve prospěch žalobkyně. „...*dává se Dorotě proti němu Václavovi za právo tak, aby je oba dva pan rychtář vězením šatlavou opatřiti dal a v témž vězení, aby se do západu slunce oddali, anebo oba dva pokutu u planýře trpěli*...“ Karel MALÝ, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 241. Václav se ale odvolal a apelační soud změnil rozsudek tak, že ponechal správně nejprve rozhodnutí soudu duchovnímu, tj. kutnohorské konzistoři. Shrnutí těchto peripetií viz SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 9r.

⁴¹ Samotná tato pře se celkem řeší cca na 26 foliích.

poddaného.⁴² Nakonec došlo k užití závazku iuramentum calumniae⁴³ a následným dotazům. Konzistoř nakonec vyřkla toto: „...*Václavu lojovníkovi podle práva duchovního s vejhradou vrchního práva nalézati ráčí, aby se toho, že jí Dorotě Kuklové těch slov, že ji sobě za manželku k stavu svatého manželství pojíti chce neb bere, nemluvil, ji manželstvo nesliboval...a k neřádnému skutku nepřipravil...přísahou kleče na kříži s obnaženým ramenem spravil, podle práva duchovního. A to ve dvou nedělích pořád zběhlých...Dorota z výpovědi děkovala a Václav vzavši průtah na rozmyšlení, žádal ve vejpovědi vejpisu...ale od ní [výpovědi] odvolání vezme, i povoleno jemu k tomu od práva.*“⁴⁴ Z Prahy dorazila stručná „reformace“ výpovědi, která měnila rozhodnutí kutnohorské konzistoře. V Praze rozhodli, že „*Dorota z čeho obvinila Václava, jakž v takových rozepřích býti má, jest neprokázala, a on, Václav, závazek velký a neobyčejný iuramentum calumniae jest učiniti musil...z těch příčin závazkem přísahy jí Dorotě povinnen není.*“⁴⁵

Další rozepře, která kutnohorské konzistoři „dala zabrat“, byla pře mezi vdovou Annou Martincovou a bednářem Šebestyánem Srbkem. Anna ho vinila z toho, že „*jest ji sobě lahodnými řečmi namluvil a k skutku, kterého se s ním dopustila, přivedl, slibujíc jí manželství těmito slovy, Anno, já sobě tebe беру za pravou manželku svou.*“⁴⁶ Šebestyán to popřel. Když měly obě strany vykonat přísahu iuramentum calumniae, Šebestyán náhle obrátil a prohlásil, že pokud Anna odpřisáhne, že syn, kterého má, je jeho, že se s ní nechá oddat. Žádal ale čtrnáct dní odklad, aby se poradil s přáteli, aby „*mu bez útržku na*

⁴² Mezeříčský např. protestoval proti tomu, že mezi přísedícími konzistoře ze „světského“ stavu jsou „radní osoby“, které byly přítomny u téhož sporu předtím řešeného právě radnicí. Konzistoř pak panu Zdeňkovi napsala, že „*právo naše duchovní od práva světského v mnohých věcech se dělí a jinak k svědomí jednomu každému sáhnouti velí, nežli právo světský...Než co se veškerých radních osob, že by v té při...seděti neměly dotýče...se oni...mezi nás nevetřeli, než poněvadž jest toto starobylý a chvalitebný obyčej...že od starodávna v této konzistoři při uvažování takových při vždycky některé osoby radní z konšelů na dožádání naše sedávaly, že jsou i tyto čtyři radní osoby na žádost naši mezi nás pro snadnější té věci vykonání na pomoc podání a z těch čtyř toliko jeden při té při, kteráž mezi dotčenými stranami předešle před pány šepmistry byla, jest seděl, jiný pak tu věc neuvažovaly neb...tehdaž v úřadě neseděly.*“ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 8r.

⁴³ Viz kapitola Konzistoř jako manželský soud, podkapitola Soudní řízení, poznámka č. 13 a 14.

⁴⁴ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 42r.

⁴⁵ Tamtéž, fol. 44v, 46r. Ortel je to poněkud zvláštní, uvážíme-li, že v pražské konzistoři se přísaha iuramentum calumniae měla běžně používat při sporech řešících sliby manželské! Viz Věra SMRČKOVÁ, *Konzistoř*, s. 62; Zikmund WINTER, *Život církevní*, s. 396.

⁴⁶ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 24v.

řemesle bylo“.⁴⁷ Odklad mu byl dopřán. A co udělal Šebestyán? „*Odvedši odsud tajně a ukrytě nějaké děvečky...dcery Salomeny z Frantále, sousedy zde na Horách Kutných, proti vůli její, Salomeny, do Smrdova jest s ní odešel...a s ní se oddal.*“⁴⁸ Následovalo samozřejmé pobouření konzistoriánů a jejich stížnost pražské konzistoři.⁴⁹ Důrazně také psali děkanu ledečskému, do jehož děkanátu patřil kněz Vavřinec, jenž oddal Šebestyána a Annu (Salomeninu dceru).⁵⁰ Mezitím se ale Anna Martincová a Šebestyán dohodli a Anna prohlásila, že „*poněvadž se Šebestyán na Pána Boha a duši svou zapomenul...a toho se dopustil, čehož paměť v této obci není, že ona neví, co k tomu říci, než...že s ním...nic činiti míti nechce.*“⁵¹ A že tedy od slibu upouští. Šebestyán se totiž „*podvolil jí Anně za ty všechny škody, které při té při vzala, deset kop grošů ve dvou nedělích pořád zběhlých dáti.*“⁵² Strany tedy byly podány na přátelskou smlouvu a konzistoři nezbylo, než prohlásit, že „*se jim toho...přeje.*“⁵³ Co se týče Šebestyána, stanovili, že pokud Anna z Frantále (s povolením matky a jejich přátel) „*s ním Šebestyánem v stavu manželském, jsa s ním oddána, chtěti býti, toho se jim...zachovává.*“⁵⁴ Šebestyán byl alespoň dán k trestání pánům šepmistrům.⁵⁵

Další pře velkých rozměrů se udála v roce 1565 mezi Jeremiášem Šentygarem z Chotěřína, apatekářským tovaryšem, a vdovou po Albrechtu

⁴⁷ Tamtéž, fol. 14r, 53r.

⁴⁸ Tamtéž, fol. 14. Později se vymlouval např. na to, že „[Anna Martincová] předešle nejednou ona hledala, ale poněvadž v těch dvou nedělích...k němu nepřišla a jeho nehledala...“, oddal se s Salomeninou dcerou.

⁴⁹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 14. Zde je mj. stručně shrnut průběh pře.

⁵⁰ I z poručení pražské konzistoře měl Vavřinci rozkázat, aby se dostavil do horské konzistoře a tam se „*toho spravil.*“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 11v. Nakonec mu bylo pověřeno: „*...čeho se tu dopustil nepřejí a toho vděčný nic nejsou...že na přimluvu pana děkana ledečského pamatovati chtí, takže do konzistoře pražské nebude podán.*“ Tamtéž, fol. 60v.

⁵¹ Tamtéž, fol 60r.

⁵² Tamtéž, fol. 62r. Anna také žádala, aby bylo zaopatřeno její dítě a aby „*sebou svobodna byla a se za jiného vdáti mohla.*“ Na což bylo opáčeno, že „*nic co se robátka dotýče, jak by on opatřen měl býti, poněvadž se statku, kterým by měl zaopatřen býti, dotýče, to k...právu duchovnímu nenáleží, než náleží k světskému právu.*“ Tamtéž.

⁵³ Tamtéž, fol. 62v.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ „*...Šebestyán...nemalého nepořádu proti pánu Bohu a právu, na zlehčení a potupu této konzistoře a veliké zhoršení církve boží v této obci, se dopustil...nevyčkavše této pře vykonání, Annu...odvedl...a s ní se oddal, toho proti pánu Bohu a právu a dobrému křesťanskému řádu učiniti...protož se...pánům šepmistrům a pánům jakožto i kolátorům této...konzistoře v jich trestání podává a več mu...to obrátiti ráčí, toho ku pokání podniknouti povinen bude.*“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14 fol. 62v.

Supovi, Martou, ve které ji vinil ze slibu manželského.⁵⁶ Martě se s pomocí svého řečníka Ondřeje Křivoláčka dařilo jednání nejrůznějšími způsoby protahovat. Nakonec odjela do Prahy, kde si vzala za manžela štolmistra Zikmunda Racka z Doubravy. Za to byla „do trestání vzata“, ale „v tom vězení na rathauze dosti volným“.⁵⁷ Začala nekonečná korespondence, hlavně mezi oběma konzistory, do pře byl vtažen např. i nejvyšší mincmistr a radové Komory království českého⁵⁸ a dokonce i arcikníže Ferdinand.⁵⁹ Konečně se pak po nějaké době věc pohnula kupředu, stranám bylo uloženo iuramentum calumniae, následovaly dotazy a došlo, přes různé průtahy, i k „průvodům“.⁶⁰ Konečná výpověď zněla takto: „...protož Jeremiáš...žaloby své...dostatečné svědky...nepokázal, že z té příčiny ona Marta jemu Jeremiášovi slibem manželským povinna není, ale při tom manželství, ve které s Zikmundem...jsoucí s ním knězem pořádným oddána, vstoupila, se zůstává...A co se pokuty pro jeden i druhý vejstupek, kterého se...dopustila, dotýče, poněvadž ona...předěle pro takové své přečinění pokutu nesla, toho se při tom zanechává a ona dalšího trestání...se zbavuje.“ Dary, které od Jeremiáše lehkovážně přijala, mu má vrátit nebo se o ně smluvit.⁶¹

Zmiňme se ještě jen pár slovy k několika aspektům sporů o slib manželský v pražské konzistoci. A to k záležitostem, se kterými jsme se v aktech kutnohorské konzistore nesetkali.

⁵⁶ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 12, 13v, 16-17r, 20-21 v, 50-53v, 56-59v, 61, 63v, 64v, 65-69r.

⁵⁷ Tamtéž, fol. 20v. Zde je také shrnut dosavadní vývoj rozepře. Paní Martě konzistoř oznámila, že „když...rukojmí, že jeho Zikmunda prázdna bude, svůj statek opatří, a při otci a máteři na ten čas zůstane, a do té pře skonání pod 200 kop grošů českých postaví, že toho vězení prázdna bude, ona pak máje od dotčeného Zikmunda...posilnění, toho učiniti se zbraňuje, a tak v tom vězení na rathauze...raději, než by se vyručila, zůstává.“ Tamtéž.

⁵⁸ Tamtéž, fol. 12-13r, 16. Stížnost oběma podal Racek.

⁵⁹ Tamtéž, fol. 17r, 20-21r. Ten se postavil na Zikmundovu stranu a konzistoři mj. psal o novém pražském arcibiskupovi jakožto apelační instanci. Jinak z listu odeslanému arciknížeti mj. vyplývá, že Martu mezitím na jeho rozkaz z vězení bez rukojmí propustili. Konzistoř si pak poníženě stěžuje, že Marta „z vězení propuštěna, svobodně s týmž Zikmundem Rackem na potupu a posměch této konzistore...přebývá a obcuje...“ Tamtéž, fol. 17r.

⁶⁰ Při dotazech na Martu bylo zjištěno, „že byly jsou jaký řeči mezi nimi o stav manželský, že v žertu toliko byly...a on že říkal ta slova, ale ona neříkala, a za ruku ji popadši, že se s ní trhal, a ona řekla: ja, já sobě tuto konvici [!] беру“. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 61v.

⁶¹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 69r. Teprve v konečné výpovědi konzistore je Marta poprvé jmenovaná jako „Marta, Zikmunda Racka manželka“. Ještě malou zmínku k osobě Jeremiáše. Z Dačického Paměti vyčteme, že se Jeremiáš, apatekář, minimálně jednou oženil, a to s Evou, z města Kolína, která se posléze ještě dvakrát provdala. Dačický, *Paměti*, s. 539.

Po rozhodnutí sporu byly někdy strany oddány hned na místě, některým z přítomných konzistoriánů.⁶² Pokud byla novomanželka ještě před svatbou svým prisouzeným manželem přivedena do jiného stavu, vydávala konzistoř patent, jímž uznávala jejich dítě za řádně zplozené.⁶³ Když se strana žalovaná z porušení manželského slibu nedostavila k projednávání pře, byl vydán patent o stanném právu.⁶⁴

⁶² Jiří RAK, *Česká církev pod obojí v době předbělohorské a historické předpoklady jejího vzniku*, rigorózní práce, FFUK, 1975, s. 147. Srov. František TISCHER, *Dopisy*, s. 467, č. 1542. Jeden takový případ přece jen najdeme i v kutnohorské konzistoři. „...a jsou hned toho dne v konzistoři skrze kněze Matouše Mezeříčského, kaplana u Vysokého, podle řádu církve křesťanské oddáni a v manželství potvrzeni.“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 75r.

⁶³ František TISCHER, *Dopisy*, s. 126, č. 461.

⁶⁴ „Patent o stanném právu vydaný...na Jana Tučka...jenž svedl Kateřinu Pěkníkovou Jarotickou pod slibem manželství a obtěžkal, ale na pŕuhony se vŕubec nepostavil, kdekoli bude podtižen při právě, může jej Kateřina dáti do vězení, z něhož nebudiž propuštěn, dokud se nedá s ní řádně oddati.“ František TISCHER, *Dopisy*, s. 68, č. 227. Viz také tamtéž, s. 298, č. 996. Co se týče pŕuhonů, první citování žalované strany (tzv. pŕuhon), byl často spojen s druhým vyzváním, „dŕuhonem“. Pokud se ani pak strana nedostavila, byla citována tzv. peremptorním pŕuhonem. V něm bylo hrozeno kontumačním rozsudkem, tzn. že strana byla vyzvána, aby se dostavila do konzistoře „pod té pře ztracením“. Když ani toto nezabralo, byla většinou citována ještě jednou, „ex beneficio iuris“ a „ex auctoritate iuris“. Po vyčerpání těchto prostředků byl vydán patent o stanném právu (vynesen byl kontumační rozsudek ve prospěch žalující strany). Jiří RAK, *Česká církev podobojí v době předbělohorské a historické předpoklady jejího vzniku*, s. 146.

4. Manželské spory a krize ve světle akt kutnohorské konzistoře

Není pochyb, že stejně jako v dnešní době vedle šťastných manželství existovala i ta, která zrovna spokojená až idylická nebyla, a taková se také dostávala ke konzistorním soudům. Jak jsme již viděli, mohla skončit rozloučením či rozvodem manželů.

Vzhledem k tomu, že v tehdejší době nebyla volba partnera prováděna na základě jeho individuálních vlastností, je jasné, že se v manželství setkávali lidé nejrozumnějšího charakteru a odlišných povah, pro něž bylo často dost obtížné spolu navzájem vyjít.¹

Jedna z věcí, které mezi důvody k žádosti o rozvod či rozloučení manželství v našem prameni nenajdeme, je citové strádání či nedostatek lásky.² Mezi hlavní příčiny manželských rozepří rozhodně patřilo násilí - ze strany muže.³ Ještě ve středověku bylo bití žen běžnou formou tzv. výchovy, závisející na mužově vůli.⁴ V pramenech se často uvádělo, že muž nemá k trestání ženy přistupovat svévolně, bez pádných důvodů. Zdá se, že hranicí v případě mužovy hrubosti bylo, aby žena při pádnějších ranách zůstala naživu.⁵ V raném novověku patřilo „násilí“ v mezilidském chování k téměř normálním jevům a pánovi domu náleželo kázeňské právo mj. k vlastní ženě. Nesměla ale být překročena jistá míra, hlavně při bití, protože takové jednání by mohlo narušovat domácí mír a poškozovat čest domu.⁶ V „našich“ aktech nalezneme s dostatek případů násilného chování muže ke své manželce. U většiny sporů je násilí doprovázeno ještě jinými faktory, které se na následujících stránkách rovněž pokusíme přiblížit.

Klasickým případem domácího násilí bylo obvinění paní Mandaleny. Vinila svého manžela, Jana Tyránka (vskutku trefné jméno!) že: „1. zbraní se na ni potrhá s mečem a ručnicí 2. šestero dětí v ní skrze to zbil a zamordoval,

¹ Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 181.

² Shodně s: Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 181.

³ Nalezla jsem jediný případ, kdy si muž v tomto směru stěžoval na ženu. Blíže později.

⁴ Božena KOPIČKOVÁ, *Žena*, s. 25.

⁵ Tamtéž. Muž má svou ženu „vychovávat“ a smí ji trestat, ovšem ne „přes míru v manželství obvyklou“. EDITH ENNENOVÁ, *Ženy ve středověku*, s. 243.

⁶ Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 181. Žena ale nebyla do té míry vydána na pospas násilí pána domu, nesměla se ale bránit protiútokem. Tamtéž, s. 188.

s ní zle a nemanželsky nakládaje 3. pohrůžky jí mnohé činil a činí, přísahaje by měl v pekle býti, že ji zabije. A že jest to prve často (jak s ní nakládá...) na pány šepmistry vznášela, žádajíc za opatření, i přiřikal jest před pány, že této Mandaléně, manželce své více činiti nebude, ale však...nezdržel své přípovědi, a protož od pánů byl trestán slovy i šatlavou. A protož z těch příčin...žádá s ním býti rozvedena.“⁷ A co na to její manžel? „Že žádný tak malý vsi není, aby v ní posvícení nebylo...v žert to obracejíc.“⁸ Dále popřel, že by na ni bral ručnici, ovšem meč ani tesák nepopřel a „z strany pohrůžky k zamordování tomu odpovídati nic než že ledacos z opilství přihází se promluvit.“⁹ Tedy nepopíratelný případ mužského násilí, jak uvidíme dále, roli v tomto případě hraje také společný majetek a živnost (i špatné chování muže v tomto směru bylo zřejmě dalším z důvodů Mandaleniny žaloby), i kvůli ní jsou manželé, resp. manželka schopni se „usmířit“. Konzistoři se podařilo manžele podat na přátelskou smlouvu. Tyránek „připověděl jest, že...s Mandalenou...nakládati manželsky a křesťansky jako na dobrého manžela náleží, ji zaúmysla ani z ožralství křivdy žádné činiti nemá. Při statku pak, kterýž jim náleží, že jí chce věrně a pravě...pomáhati a zaúmysla neutráceti ani se...opíjeti...obyčejů svých škodných i tovaryšů neřádných poběhlých, s těma žádného...tovaryšství míti nemá...Ji v tom opatrovati, aby ona živnost provozujíc...užívala spolu s ním, jakožto manželem svým.“ Mandalena musela připovědět, že „jeho chce ráda poslouchati a...se spravovati jakož na věrnou manželku náleží.“¹⁰

Další případ „nelidského a nemanželského nakládání“ se udál mezi paní Anežkou a jejím chotěm Jílkem, uzdářem. Anežka žádala být s ním rozvedena. Z výpovědí svědků se můžeme dočíst, že Jílek se se svou ženou skutečně „nemazlil“. Dorota Halířová vypověděla: „...trefila jsem ku pánu Hanušově, i nalezla jsem tu paní Anežku uzdářku a ukázala mi znamenité bití muže svého. A tak ubita byla, že na ni bylo těžko hleděti a což jí u boku viselo krvavého, jakž jí to něčím vyrazil a flastrové tam byli a ona na to těžko stonala...“¹¹ Dorota, pekařka, poznamenala např.: „...za ní s vytřeným [sic] mečem

⁷ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 19r.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž, fol. 19v. Co se týče majetku, následuje ještě toto ustavení Tyránka: „jakož jest sobě Jan Tyránek 100 kop grošů byl při smlouvách svatebních vymínil, že od této výminky touto smlouvou upouští a ke všemu statku, kterýž má neb míti bude, na třetinu ji přijme.“ Tamtéž.

¹¹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 20r.

běhával...ji ubíjel, až na to těžko bylo někdy hledeti. A jednou před ním vyskočila ven z okna na ulici, až i střevíců v blátě nechala, a on ji s mečem hledal...“¹² Johanka, uzdářka, vysvědčila, že „...paní Anežka ukazovala na sobě bití nekřesťanské a nemanželské, až hrozno bylo na to hleděti.“¹³ Jiný svědek vypověděl, že „když jsme spolu seděli na voze, stěžoval sobě Jílek uzdář, že jest seděl v šatlavě pro svou ženu, o sobě řekl, jestliže žena má svých obyčejů nezanechá, já s ní býti nemohu neb jsem člověk prchlivý a bojím se hněvu svého velikého, že bych ji někdy zabil.“¹⁴ Kupodivu se konzistoři podařilo manžele „urovnat“. V „smlouvě přátelské“ se dozvídáme mj. novou informaci, a sice že Anežka zřejmě podezřívala svého muže z nevěry. Ve smlouvě totiž uzdář slibuje, že „...co se tkne Anny Hanušky vdovy, že jí...prázen býti všemi obyčejí a s ní nic neřádneho činiti nechce (jak jest i prve nečinil)...pakliby...jí prázen nebyl a Anežka, jeho manželka, to na něho mohla ukázati, tehdy od pánů šepmistrů nebo od práva duchovního podvoluje se trestán býti.“¹⁵ Pohled konzistoře na násilí vysvítá z vyjádření, že „...Anežky...**bez příčiny a nenáležitě** bíti a trestati nemá“ (a Anežka se má „...uctivě, poslušně a pokojně chovati“).¹⁶ Podobně se vyjádřila konzistoř ve při řezníka Michala a jeho manželky Doroty, totiž tak, že Michal ji „...**má pokojně manželsky nakládati, svévolně a z lehké příčiny** ji bíti nemá.“¹⁷

Ve velké části případů ženy utíkaly z domu, např. na noc, uchýlovaly se k rodině nebo přátelům, u kterých hledaly pomoc. Ti měli zájem na tom, aby byl v domácnosti co nejdříve obnoven klid.¹⁸ Např. zmiňovaná paní Anežka odešla k paní Martě, porybné, jak sama Marta vysvětluje: „...přiběhla paní Anežka ke mně v úterý a byla převelmi ubita...a zůstala u mě přes noc.“¹⁹ V jiné rozepři, kterou si ještě ukážeme, pravila svědkyně Dorota Polívková, že

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž. Že byl již Jílek za násilí trestán vězením, vyplývá i z dalšího svědectví. Ovšem, jak vidno, příliš se nepoučil. Svědkyně Dorota Holoubková popisovala, že jednou paní Anežka vyběhla z domu, „ukrvavena a znamenitě ubita“ a žádala ji, aby s ní šla k „panu šepmistru...i šla jsem a pan šepmistr jí rozkázal, aby domů nechodila, až to...mezi nimi vyhledáno a najednáno bude.“ Tamtéž, fol. 19v.

¹⁵ Tamtéž, fol. 20r.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž, fol. 15r. Násilí jako takové (ze strany muže jako hospodáře a hlavy rodiny) tedy asi bylo ve společnosti 16. století do jisté míry „normální“. Ovšem, jak podotýká Dülmen, normalitu raněnovověkého manželského způsobu života není snadné postihnout. To platí jak pro vlastní „milostné“ vztahy, tak pro manželské konflikty, které byly na denním pořádku. Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 179.

¹⁸ Srov. Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 183.

*„...Káča, děvečka služebná, před třetí hodinou na noc přiběhla, abych tam k nim šla, že se cosi paní Anežce [Poklůpkové]...i šla jsem tam“.*²⁰

Salomena, dcera Václava Hory, jelikož její muž „domů přijda, se mnou, pokudž jsem s ním byla, přijdouc, nemanželsky a nekřesťansky nakládal, bil, pral...k tomu mně příčinu dal, že jsem od něho, nemoha jemu toho déle snášeti, k rodičům a přátelům svým odjíti...musila...“²¹

Že měla okolní společnost zájem na tom, aby se manželské spory (i když šlo o značně násilné chování) urovnaly, nám přináší např. svědectví kožišníka Jiříka: „...o tom dobře vím, že ji znamenitě ubil, a ona [Anežka, Jílkova manželka] odešla pryč ku paní Martě porybný, když jsem šel mimo dům, ona mne zavolala, že ji zbil beze vší příčiny, a já řekl, jáť jsem tomu nerad, že se s tebou tak často tepe, i řekl jsem, jáť tam půjdu a zvím, co toho jest...řekl, vadí se mi s čeledí a mne nechce poslouchati a obdržal jsem to na něm, aby ji zase do domu přijal, a tak učinil, a já jsem šel s ní domů a napomenul jsem obou, aby s sebou pokojně nakládali“.²²

Hojně jsou zastoupeny případy, kdy jedním z faktorů násilí a rozepří vůbec je alkohol.²³ Tak paní Anežka Poklůpková obvinila svého muže, Mikuláše Kozlova,²⁴ „obávajíc se skrze to budoucně, aby nějaké škodě o zdraví i při živnosti nepřišla.“ Zdá se, že Mikuláš chodíval v noci domů z hospod opilý a pak mezi nimi docházelo k hádkám a násilí. Častovali se tím, že on ji obviňoval „ty mě chceš otrávit“, a ona „nechci, než ty mě...o statek mě připravit a o hrdlo.“²⁵ Paní Anežka naříkala, „pán Bůh ví, že nikam nemohu a on mi nedá žádného pokoje...“ Mikuláš pak dle Doroty (svědkyně) „škaredě mluvíc a lajíc, že se po tvé [Anežčině] vůli nebude než ty po mé býti musíš...“²⁶ Konzistoř poté, co Mikuláš „také svým vášním porozumívaje v tom se uznal a ku napravení se podával“, „napravila...Anežku ku panu Mikulášovi...poctivě a poslušně aby se chovala...jemu ve všem jako manželovi dobrém a poctivém ho spravovala...Mikuláš...toto všechno Anežce...aby odpustil

¹⁹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 20r.

²⁰ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 25v. Káča vyprávěla: „...prosila mne [tatáž Anežka], abych šla pro Políkovou, ať sem hned přijde...“ Tamtéž, fol. 26r.

²¹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 132r.

²² SOA, Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 20r.

²³ Už ve zmiňovaném sporu Tyránkově, jak jsme ukázali, se manžel vymlouval právě na alkohol a opilství vůbec.

²⁴ Jde o otce známého Zikmunda Kozla z Riesenthalu.

²⁵ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 25v.

²⁶ Tamtéž. Podruhně se odvážila zastat své paní, řekla Mikulášovi „daj jí pokoj, všakž se dnes již podruhé opil“. Tamtéž.

*a ničím zlým jí toho na časy budoucí nepřipomínal...v živnost její žádné žádným obyčejem aby překážky nečinil, nechce-li jí napomáhati, aby jí nepřekážel...v čas večerní a opilý aby ji netrestal. A bez hodné příčiny s ní se nebil, pakliby co provinila, jak na manžela se sluší, manželku aby trestal...“*²⁷ Tedy opět vidíme, že pokud si to manželka „zaslouží“, má ji (může) manžel ztrestat!

Někdy docházelo k žalobám z důvodů, že manželé spolu prostě nedokázali vycházet, a to z nejrůznějších příčin.

Celkem kuriózní je spor manželů Čechetkových.²⁸ Markéta na Jana Čechetku žalovala z těchto příčin: „1. Kterak pan Jan Čechetka Markétu manželku svou dal kantorovi barborskýmu za manželku 2. Že s ní dobře býti nemůže a že s ní nebude...odpověděl se 3. Že ji sám rozličné lání a i jiným povoluje a jí zastati nechce...4. Že své mnohé věci jinde má, a šaty a košile jinde chová a před ní se se svými věcmi kryje a schovává.“²⁹ K „prodeji“ manželky se ve svědectvích dočteme toto: „Maruše podruhně...Kantor vysokokostelecký mluvil při přítomnosti pana Jana Čechetky paní Markýtě, prý povedou tě jednou branou a kantora barborského druhou, potom pan Jan to slyše, nic tomu neřekl. A v tom řekl Čechetka kantoru barborskému - chceš-li, já tobě svou ženu, dobré zbožíčko, dám, a kantor řekl - co mi dáš po ní, řekl, všecko dám, bych měl sám v košili zůstat, i řekl kantor...dáváš-li mi ji tak i s tím věnem, a on řekl dávám. Nu já беру od vás za svou manželku. A potom kantor...řekl přišed k Čechetkovi, pane Jene, dajž mi ten kožich, poněvadž jsi mi dal manželku svou se vším, co máš, krom košile. A pan Jan se svlékl z kožicha a kantor se v něj oblékl a chodil v něm.“³⁰ Dodává ještě o manželích: „Svárové jsou velicí a nevole veliký mezi nimi, to v pravdě tak jest.“³¹ Kantor od svaté Barbory svědčil: „Tak jest, že jest mi pan Jan Markétu, manželku svou, dal za manželku, i ptal jsem se ho, což mi po ní věno dáš, řekl, dávám všecko, což mám, bych měl v jedné košili zůstat. A já řekl mu, já ji přijímám od vás...a vám děkuju.“³² Co se týče nadávek, vysvědčilo několik svědků, že sám Čechetka, když slyšel hádky své ženy s kantorem od Vysokého kostela, řekl, že

²⁷ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 25r.

²⁸ Zmínka a rozsudek pře viz kapitola Konzistoř jako manželský soud, s. 45.

²⁹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 18r.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž, fol. 18v.

„to tedy lotr se dobře zná na kurvu a kurva na lotra“. ³³ Názor okolí na nadávky cizí manželky zřejmě dobře vyjadřuje názor řezníka Vávry: „...to jsem slyšel, že váš kantor s ženou Čečetkovou se hádal a vadil s ní...dávaje jí i kurvy a já to slyše, řekl jsem panu Janovi Čečetkovi, já taky mám manželku starou a kdyby jí tak kdo mluvil, věděl bych, co tomu říci.“ ³⁴ Z nálezů konzistoře vyplývá, že Jan asi prováděl podezřelé návštěvy v domě kloboučníka Pavla, protože ve smlouvě se píše, „aby pan Jan domu pana Pavla kloboučníka prázen byl...do [jeho] domu...nemá choditi ani tam jidati ani líhati.“ ³⁵

Rozličné důvody pro domácí neshody ukazuje spor Václava, syna nebožtíka Vopršala, a Doroty, jeho ženy. Manželé byli duchovním soudem smířeni a museli se zavázat k následujícím věcem (ze kterých rovněž vyplývá, jaké neshody k žalobě vedly!). Dorota se má zachovat tímto způsobem: „1. Z domu bez potřeby slušné a náležitě, zvláště v místa podezřelá a nenáležitá aby nechodila 2. Václavem...ve všem povolně a poslušně řídila i spravovala a jemu poddaná a poslušná byla 3. Matku jeho v poctivosti měla a jí se ve všem...spravovala...“ ³⁶ Václav měl přislíbit mj. toto: že se bude ke své manželce chovat tak, jak náleží na pořádného manžela, dále např. že „klíč od sklepu i od jiných míst, což náleží manželce, jí aby dal; kuchařku tu, která by se náležitě k hospodářství hoditi mohla...aby zjednati dopustil...Kateřiny, dcery Aleniny, aby všelijak prázden byl, takže jak sám pověděl, že jest a bude.“ ³⁷ Tedy opět podezření z nevěry! Nemá jí taky činit pohrůzek mordem „nebo to ženám jest nesnesitelné“ a také „kdož by ji darmo a bez příčiny nenáležitě hanil a kurvoval, aby ji zastal a opatřil.“ ³⁸ Zde tedy vidíme pro

³³ Tamtéž.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž, fol. 17v.

³⁶ SOA Kutná Hora, Akta. inv. č. 13, fol. 12v.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Tamtéž. Do poznámky zařazuji spor, kde se můžeme spíše dohadovat, kdo je čím vinen a co je příčina a co následek sporů. Jde o žalobu Jakuba Kubky na svou manželku Lídu. Rozsudek nebo náznak, že by pře byla ukončena, k dispozici nemáme, jediné, co ano, jsou různá svědectví, ze kterých je občas dost těžké rozlišit, o co přesně šlo. Nicméně, dozvíme se zde např. od Alžběty, manželky Pavlíka šenkýře, že „...Lída, manželka Jakubova, přišla do domu mého, i lála jemu i mně, hanebnice, řka: lotře lotrovský, že na to pohledím, že psi tvou krev budou střežiti [sic] a stůj to krátko nebo dlouho, já se nad tebou pomstím a v tom hodila na něho džbánem až se i rozbil.“ Tamtéž, fol. 16r. Jiná svědkyně seznala, že „...o skutku neřádném nevím žádném...že jest Kubka lezl z domu mého z okna [!] s Strakou a jinými...kteří zůstali u mě v domě mém, chtějí tu ležeti, a když pak se jim líbilo ven a pryč jíti, s povolením mým i manžela mého, oknem pryč“. Tamtéž. Perníkář Voříšek pro změnu svědčil: „Najala Lída...komoru a pět neděl před svatým Jiří stěhovala se ode mě, zaplativše

změnu konzistorní pohled na hanění cizí manželky, rozhodně ne nepodobný výše popsanému svědectví.

Ze svědectví můžeme vyčíst, jaký asi pohled mělo většinou okolí na některé manželské spory a manželské hádky pronikající na veřejnost, že mělo zájem, aby se manželé opět smířili a zbytečně se spolu nesvářili. Tak např. jedna z žen pravila: „...i řekla jsem jí, proč se raději nesmluvíte, poněvadž jste manželé.“³⁹ Jindy zase jeden ze svědků řekl: „...napomínal jsem ho, aby s manželkou svou dobře byl nebo jsem to seznal, že spolu dobře nejsou, a řekl jsem, buďte spolu dobře, poněvadž jste manželé.“⁴⁰

Viceméně raritou je žaloba truhláře Jaroše na jeho ženu Annu.⁴¹ Jaroš píše, proč s ní nemůže být: „Jeden čas zavřela mne v sklepě a běžela pryč, křičíc, a já dobýváje se, upadly na mne dveře a kámen a velmi mne urazil. Že jsem našel na posteli na tom místě nůž, kdež líhala. Když jsem s ní o tom mluvil, nic tomu neodpírala, ale mlčela. Tovaryše mého, kterýž ji z toho trestal, rvala za vlasy, i mne potom také. Když jsem ji trestal pro její nepovolenost z strany...nehospodyňství, zvlášt' z strany vaření...učinila pohružku, že chce do šachty skočiti a nebo se v domě oběsí. Že mne několikrát zavrch rvala a za údy přirozené mne uchytíc, tak mne trápila, a to mnohokrát. Když se jí koli [sic] zlíbilo, poberouc, což se jí vidělo, šla pryč k otci a on ji k sobě hned přijal...a měl ji tam pokud se mu líbilo...Mluvil jí častokrát otec...otce jiného míti nebudeš, ale muže jiného míti můžeš.“⁴² Řekla bych, že

mi činí.“ Tamtéž. Svědek Duchek seznal, že „to jsem viděl, že s ní [Lídou] Jakub Absolonků...jídál ale žeť s ní co zlého dělal, to jsem já nikdá neviděl.“ Tamtéž. Svědkyně též vypověděly, že se Lída manželka zeptala, zda jí „dává vůli, aby činila co chce“, na což jí měl odpovědět, že si má dělat, co chce, jen když mu dá pokoj. Tamtéž. Tesař Petr se „hezky“ vyjádřil, když kolem něj šla Lída, se kterou „jakživ nic nikdá nemluvil“, pravil, „hle, má ženu pěknou a proč s ní nechce býti“. Tamtéž. Zedníci Kašpar a Vít svědčili, že „když jsme dělali sklep u Pavla šenkýře, tehdy Kubka na Lídu házel kamením a Pavel, lojovník, jsouc při tom, řekl Kubkovi, proč se s ní tak tepeš, prodej mi ji radši, a Kubka řekl, co mi za ni dáš, Pavel řekl 5 kop grošů a Kubka řekl, nedám ji tak lacino, v tom se rozešli a v žert to obrátili.“ Tamtéž. Narážíme už na druhý „žertovný prodej“ manželky.

³⁹ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 13, fol. 16r.

⁴⁰ Tamtéž, fol. 18r. Udělíme zde menší odbočku. Co se týče žalob, žalující strana byla vždy ve věci osobně zainteresována, spory a problémy, které chtěla řešit, se týkaly pouze jí osobně. Najdeme ale jeden případ, kdy u práva vinily osoby, jichž se věc přímo netýkala, které ale asi braly dané chování za nesprávné až nemorální. Byli to Jan Kaška s manželkou Johanou, vinící šenkýře Jana z toho, že se oženil s ženou za života první manželky (tento případ viz podkapitola Druhy projednávaných rozepří, s. 47), což je „mimo řád a právo...a protože se toho na právo duchovní podává, má-li jemu takový nepořád trpěn býti čili nemá.“ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 13, fol. 24r.

⁴¹ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 13, fol. 23-24r.

⁴² Tamtéž, fol. 23r.

případ je zajímavý i tím, že muž svou žalobou vlastně prokázal, že není schopen udržet svou autoritu, prosadit se. Jak uvádí Dülmen, pro muže bylo jak v domě, tak na veřejnosti velkou potupou, když ho žena bila.⁴³ V nutných případech bylo násilí pána doma (z jeho strany tolerováno), zatímco ženě se takové právo nepřiznávalo - k obrazu počestné ženy patřila poslušnost.⁴⁴ Zde tedy vidíme, dá-li se to tak říci, výjimku potvrzující pravidlo.

Zároveň jsme tu narazili na jeden z faktorů, který měl rovněž vliv v manželských konfliktech, a to jsou rodiče či rodič jednoho z partnerů. Na výše uváděném případě je znát, že manželovi vadilo, že jeho žena utíká ke svému otci a on ji bez okolků přijímá a podporuje. V při mezi manželi Strnadovými si muž stěžuje, že manželka „*jeho opouští a při matce se zdržuje*“.⁴⁵ Názor manžela na vztahy rodiče/děti/manželství najdeme např. ve slovech zámečníka Floriána: „*...nemajíc [manželka] na paměti práva Božího, kteréž jest poznamenáno v knihách Mojžíšových v druhé kapitole, že opustí člověk otce i matku a bude se přidržeti manželky své a manželka manžela svého, též v třetí kapitole v týchž knihách napsáno stojí...pod mocí muže budeš a on bude panovati nad tebou...*“⁴⁶ a také se tu dočteme, že „*byl bych toho vděčnější...kdyby otec a matka její proti mně jí nepozdvihovali.*“⁴⁷ V jednom ze sporů si zase manželka stěžovala, že „*s ním pro jeho rodiče býti nemohla, a že proto odešla...*“⁴⁸ Dorota Šebková ve svém „odporu“ uvedla: „*...a co kde měl, to s máteří svou utratil a propil. A že on ji od sebe v nemoci odbyl, toho příčina jest matka jeho. Nebo jak ji k sobě z města Přelouče vzal, od toho času mezi nimi neláska povstala.*“⁴⁹

Další z příčin rozporů v manželství mohly být „majetkové“ důvody, tedy např. situace, kdy jeden z partnerů (většinou manžel) nevedl dobře živnost či dům, když propíjel majetek nebo dělal dluhy. Anna Strnadová jako jednu z příčin, proč nemůže zůstat se svým manželem, uvedla, že „*na vojnu a jinam od ní odcházel, čímž dluhy hnáhal, [sic!] kteréž ona potom za něho*

⁴³ Richard van DÜLMEN, *Kultura*, s. 56.

⁴⁴ Tamtéž, s. 57. V případě manželů Hradeckých, než manželka odešla, se v jednom ze svědectví dočteme, že „*...on musel mlčet a ji tak nechat, že dělala jak sama chtěla, a více vládla než on, a co ona chtěla, musel všemu vůli dáti.*“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 168v. Nebo že „*...ona nechtěla ho poslouchati a on ji z toho začastý slovy káral...*“ Tamtéž.

⁴⁵ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 176r.

⁴⁶ Tamtéž, fol. 133r.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 46v.

⁴⁹ Tamtéž, fol. 177.

platiti musela.“⁵⁰ Salomena, manželka Floriána, zámečnicka, také zmiňuje jako jeden z důvodů, že „[Florián] *v domech šenkovních a v hospodách chodě, pije, statek mrhá*“.⁵¹ Rovněž manželé, jimž žena odešla a kteří žádali a možnost uzavření nového manželství, uváděli např. že „[manželka] *čtyřikráte od něho ušla, ano i jemu statečku pobrala...*“⁵² Pavel Hradecký ve své žádosti vyprávěl, že „...*v nebytí jeho doma, když on přes svět po živnosti své pracoval, ušla a jeho opustila a v těch šesti letech, co on v vězení pro dluhy, do kterých ona ho cizí i jeho vlastní statek rozmrhavši uvedla, jeho nikdá nenavštívila...*“⁵³ Anna Prámová, jejíž muž, jak víme, zahynul na vojně, prosila, aby mohla „*k stavu svatého manželství vstoupiti a se zase vdáti, poněvadž...dítky jma, jich sama živiti nemůže a...poněvadž pak manžela potřebuje pro živnost svou...*“⁵⁴

Opravdu „na růžích ustláno“ neměla se svým manželem, jak vidno ze svědeckých výpovědí, Magdaléna Prachařka. Dozvíme se např. od paní zlatnice Magdaleny, že „...*táž jistá Magdalena...u ní sloužila...podruhý, když od ní Martin Moravec [manžel Magdaleny Prachařky] ušel...poněvadž on lotras pobrav jí...to všechno v Chrudimi...jest zastavil, ona peněz jí na výplatbu toho půjčila...*“⁵⁵ Anna Čejková vypověděla: „...*vím o tom, že muž její [Magdaleny Prachařky] Martin vyloupiv jí truhlici, sebral jí šaty...a pryč ušel. Však po některý neděli navrátivše se k ní, byl s ní tak za některý čas a...opět znovu ušel s cizí ženou: Annou Zubelkou, předtím jí hroziv...a poté k ní se nevrátil.*“⁵⁶ Bratr Magdaleny Jiřík mj. pronesl, že „*Martin s ní pobývši, pobral jí šaty a ušedši, zastavil je v Chrudimi, na ni jí Magdaléně peněz k vejplatě půjčila p. Magdalena zlatnice...on pak po několika časích navrátiv se k sestře mé a pobyv s ní, vyloudil cizí ženu, nějakou Annu Zubelku, a vzav její košili, pryč vandroval. A tuším, že jí něco udělali, že ona Magdalena*

⁵⁰ Mimo to ale ještě dodejme, že také „*s ní nemanželsky nakládal, v prsy ji hryzl, skutek manželský s ní pozadu (s odpuštěním) vykonával.*“ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 176r.

⁵¹ Tamtéž, fol. 133r. Florián na tuto žalobu raguje tím, že tvrdí, že „*manželka má vidouce, že hospodářství při statečku mém, kterýmž mne Pán Bůh z milosti své naděliti ráčil, potřebuji v domě jednom i druhým, v zahradě, již to náleželo jako hospodyně opatrovati, zvláště při čeládce, kteréž já při řemesle svém potřebuji, toho všeho pomíjela, a když jsem jí pěkně napomenul, aby hospodářství jedno i druhé náležitě spravila, dala mi za odpověď, abych sobě strojí a dělal, že půjde k otci a k máteři, a tak tam byla za kolik dní a já nevěda co činiti, musil jsem do hospody s čeládkou jíti a tam utráceti...*“ Tamtéž. Ať už byla pravda na straně Salomeny či Floriána, je zřejmý důraz na opatření živnosti a domu.

⁵² SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 136v.

⁵³ Tamtéž, fol. 168r.

⁵⁴ Tamtéž, fol. 166r.

⁵⁵ Tamtéž, fol. 145r.

potom schla...suchá přišla ke mně do Čáslavi a tu se zase drobet poopravila.“ Dále vyřkl „velkorysý“ názor, a sice že „*proti tomu není, ale dovoluje, aby, bude-li jí tu nalezeno od práva, ona se za jinýho vdala*“. ⁵⁷ Ze svědectví jejího dalšího bratra dokonce vyplývá, že Martin měl na Moravě (jak zjistil u Martinova bratra, „*litošického mlynáře*“) jinou ženu jménem Maruše a dítě! ⁵⁸ Magdalenin švagr Mikuláš představuje již vícekrát ukázané, tj. snahu, aby se manželé přece jen udobřili. Martinovi, který od Magdaleny odešel a poté se vrátil, promlouval do duše: „*...nechováš se dobře k manželce*“. Poté mu řekl, že pokud by se polepšil, „*že se o to přičiním, aby tě zas manželka tvá přijala. A ona se na něj proto hněvala, mluvě, že on jí nic dobře neučiní. I přece ho přijala.*“ ⁵⁹

Cizoložství, jako příčina neshod mezi manželi, častěji spíše jako důvod k žádosti o rozvod, se v aktech objevuje také. ⁶⁰ Ne ale ve větší míře, navíc pokud v aktech zaznamenány jsou, bývají to spíše stručné poznámky typu „*vinil ženu z neřádného opuštění a cizoložstva*“. ⁶¹ Jak jsme viděli u některých již zaznamenaných případů, jednalo se zatím spíše o podezření z nevěry. Navíc se domnívám, že si většina partnerů přiznání raději „odpustila“, protože pokud by se dostala k „světskému“ právu, tresty nemusely být zrovna symbolické, jak jsme již dříve uvedli. Cizoložství a „neřádné chování“ lze často (vlastně téměř pokaždé) pozorovat u partnera/ky, který druhého opustil a odešel většinou „neznámo kam“, jak jsme již spatřili v těchto případech. Podívejme se nyní na jeden případ, kdy manžel žádal o rozvod, protože „*[manželka] zapomenuvši se nad pánem Bohem a jeho svatým přikázáním, dříve nežli v stav manželský vstoupila, v stavu panenským se porušiti dala.*“ ⁶² Manžel, Jakub Tvrzský, především tvrdí, že dítě, které jeho manželka Maryana čeká, není jeho - a to je jeden z důvodů jeho rozvodové žádosti. Ve

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž. O nápravě ale nemohla být ani řeč. Mikuláš pokračoval: „*A tu pobyv s ní...ušel opět. A přišel na pálení...pil s Annou Zobelkou, i se s ní ožral. Potom přiběhl ke mně ožralý a pral švagra mladšího, nemocného a na mne kamením házel, že mne i okrvavil. Až jsem ho z domu vystrčil. A tak život svůj tu vedši, potom s tou Annou Zobelkou ušel. Také potom dítě její chovati musela Kateřina běličky na Cechu. A on Martin jí Magdaleny nechal v dluzích třiceti kop...*“ Tamtéž. Myslím, že není divu, že dotčená Magdalena žádala o rozvod, poté, co s ní již „*skoro sedm let nebyl*“. Svou výpověď konzistoř „*nachází, že nevinná Magdalena má svobody k manželství užiti a může se vdáti za koho chce.*“ Tamtéž, fol. 149v.

⁶⁰ Viz podkapitola Druhy projednávaných rozepří, s. 44.

⁶¹ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 13, fol. 44r.

⁶² Tamtéž, fol. 172v.

spisu dále uvádí: „a k tomu skutku [výše] že jest se před...pány šepmistry, vrchností svou přiznala, že se toho s nějakým Nádvorníkem dopustila...Maryana oznámila toto: „...než to oznámila před pány, že Jakub Tvrzskej, přistojící manžel její, dříve než-li jest se za něho dostala, jednoho času zde v Hory ji truňkem opojil a potom odsad do příbytku otce jejího vyprovodil a tam ten skutek s ní vykonal. Dáleji pak když s ním v stav manželský vstoupila, řádně a poctivě živa byla a ten plod, kterej pod svým srdcem nosí, jeho Jakuba...vlastní jest, protože že pro Boha a jeho milosrdenství žádá, aby jí ten vejstupek a hřích, kterého se pak dopustila, vážen a prominut byl. Ona že z něho také zkroušené pokání činiti a pána Boha jeho za odpuštění žádati bude.“⁶³ Konzistoř se snažila, „poněvadž se tu rozvedení manželstva dotejkati chce, a v takové příčině, dříve než by k dalšímu pořadu práva přišlo, manžele na smíření a porovnání...se podávají...aby lásku manželskou, poněvadž láska, jakž Písmo svědčí, množství hříchů přikrejšvá, mezi sebou obnovili a zase v společnosti svazku manželského zůstávali...“⁶⁴ Na to Jakub pravil, že „aby to bez urážky vědomí a úhony na poctivosti učiniti mohl, najíti nemůže, protože že žádá, aby k tomu nucen nebyl, nýbrž při své žádosti zůstaven a s ní rozveden byl“ a že „žádného srdce k ní míti a s ní manželství obývati nemůže.“⁶⁵

⁶³ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 172v, 173r.

⁶⁴ Tamtéž, fol. 173r, 174r.

⁶⁵ Tamtéž.

4.1. Spory o slib manželský v témže světle

Spory o slib manželský zabírají značnou část konzistorních akt. Zatím nedostatečné zakotvení církevního obřadu v době přelomu 16. a 17. století mělo za následek množství sporů kvůli porušení slibu manželského. Vznikaly rozporuplné situace jako slib více partnerům, odstoupení od slibu, smilstvo, otěhotnění ženy. Dvojakost světského a církevního obřadu způsobovala spory, protože pro mnohé, hlavně těhotné ženy, byl manželský slib považovaný za vstup do manželství a řádný sňatek. Naopak muži v takovém případě odkazovali na to, že neproběhl církevní sňatek, a tudíž manželství nepokládají za platné. Ovšem u mužů v těchto případech to byla většinou jen snaha vyhnout se manželství, jelikož soudobá společnost považovala světský sňatek za dostačující.

Prohlédneme-li si v konzistorních aktech jednotlivé spory o tento slib, zjistíme, že ve většině případů, kdy žalobu vedla žena, byla tato buď těhotná („obtěžkaná“, řečí akt) nebo bylo dítě již na světě. Z několika málo případů vysvítá, že někdy ani nešlo o pravý slib manželský. Žena, aby unikla (či oddálila) trestání u městského práva, prohlásila, že vše proběhlo pod příslibem manželství. Pak měla alespoň naději, že se přiblíží sňatku nebo alespoň nějakému finančnímu narovnání. V mužských žalobách se nabízí vidina věna a majetkového zisku, což opět pohledem po projednávaných slibech můžeme téměř s jistotou potvrdit. Velmi často se setkáváme s žalujícími tovaryši různých řemesel a velmi často jsou žalované vdovy (u nichž můžeme předpokládat, že ne nemajetné) či panny (u nichž můžeme z „povolání“ otce předpokládat totéž). Zhusta docházelo k tomu, že se spokojili s finanční úhradou. Abychom jim ale úplně nekřivdili, i je mohl vést fakt chránit si čest a dojít spravedlnosti.

Podívejme se nyní na dva spory, kdy žalující stranu tvořily ženy spadající do kategorie „obtěžkaných“ a jež nejprve stály před světským právem. První z nich je žaloba Anny, schovanice Kateřiny Řezníčkové, majitelky hospody „u Kurvy máteře“, na rytíře Jana Dobešovského

z Malenovic, roku 1572/3.¹ Ta ho tedy vinila, že „...líhajíc u nich často v hospodě, jí jest slovy pěknými i řečí lahodnou namlouval, pravě jí, chtěla-li by jeho manželkou bejti a vůli jeho činiti, že ji do smrti neopustí a že sobě s ní dvůr koupí, slíbivše jí přitom sobě za manželku vzíti. Tak ji sobě pěknými slovy namluvil a k svý vůli připravil, a potom jest ji obtěžkal, kterýžto nemluvnátko před rukama jest...“² Jak vyplynulo z výpovědi svědků, je jisté, že oba jmenovaní spolu měli intimní vztah, ovšem žádní ze svědků nebyli přítomni přímo manželskému slibu, o který se Anna pokusila žalovat. Než došlo k výpovědi, obě strany se dohodly na „smlouvě přátelské celé a dokonalé“, kterou Dobešovský „dal jest hned za to všechno 17 kop 30 grošů, kterýž ona Anna od něho přijavše, z toho jeho to hned kvitovala a od té žaloby i ode všeho jiného upustila...“³ Chvíli se ještě budeme věnovat svědeckým výpovědím k této žalobě. Z nich vyčteme, že svůj vztah nijak zvlášť neskrývali a rovněž pohlédneme na osobní názory svědkyň na tuto záležitost. Anna, podruhyně, popisovala, že „...jsou spolu sedávali a objímali se spolu...a když jsme právali, tehdy vždycky stál tu u necek u ní, a když on Kryštof...aneb Kateřina, manželka jeho, [Řezníčková] jídali...tehdy on Jan Dobešovský s nimi také jídal a často tam bejval a s ní Annou vždycky se objímal.“⁴ Za projev přízně mezi dvěma lidmi bylo tehdy považováno i společné stolování, z výpovědí ještě budeme moci vyrozumět, že strany spolu trávily hodně času a zůstávaly spolu i přes noc. Fyzický kontakt, i na veřejnosti, nebyl vnímán nějak pohoršlivě. Až když následkem tohoto kontaktu dívka otěhotněla, bylo to chápáno jako nečestné či smilné chování. Od smilstva se právě dívka mohla očistit, když tvrdila, že jí byl slíben sňatek. Těhotenství ženy bez uzavření manželství/manželského slibu bylo vnímáno jako ženina hanba, ale zároveň bylo většinou na muže tlačeno, aby ji z hanby vyvedl. Pro muže ale byla žena často jen objektem uspokojení sexuálních

¹ Učinme menší vsuvku k této při: Malenovský několikrát nereagoval na výzvu konzistoriánů, aby se dostavil k projednávání pře. Konečně pak do konzistoře napsal toto: „...a vám na též psaní vaše tuto odpověď dávám, abych já s takovou zlehčenou osobou před vámi v jaké takové soudy dávati měl a nebo dále co toho před sebe brátí, jsouc já osoba stavu rytířského, toho se mi učiniti nevidí a před vámi s ní stávati nemíním...nebo ona to pravdy nepraví, abych já jí takové lehkomyšlné osobě měl slibovati a do vás bych se toho nenadál, abyste měli sebe na poctivost mou, což by se jí chtělo ubližovati, nutkání...“ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 29r. Konzistoř se pak po delším vyčkávání obrátila k „pánům Rad a místodržících J.M.Císařské“, aby Dobešovského napomenuli, aby k právu stál, což posléze provedl a mohlo dojít k projednávání rozepře. Tamtéž, fol. 31v.

² Tamtéž, fol. 95r.

³ Tamtéž, fol. 100r.

potřeb (tak jako i v tomto případě) a ženě pak nabízeli finanční odškodné, což často přijala (taktéž). Podívejme se tedy na další výpovědi, tak Elena Ladkovská vypověděla, že „...chodívala jsem ke Kateřině, ke Kurvě máteři, pro chléb a někdy pro pivo, vídávala jsem, že spolu sedávali, Jan Dobešovský s Annou schovanicí...a spolu se objímávali, ale nevím, co jsou spolu mluvili, a kde jest se koliv ona Anna obrátila, tu pan Jan všudy za ní šel a já se domnívala, že ji on vezme sobě, že...tak spolu stávali a jídali, ale jeden čas, když jsem šla od nich, z světnice, a oni se objímali, jako nepoctivě šahal pod podolek...“⁵ Elena se rozhodla „varovat“ paní Kateřinu, jak se jí „to nic nelíbí“, ale Kateřina ji odbyla, že Jan je „mládenec dobrej nebo jsem od něho nikdy nic nepoctivýho neslyšela a já jsem řekla, jak jste navařili, tak jísti budete, ale jeden čas, když jdu pro pivo, a ona [Anna] velmi smutná byla a plakala...já jí řekla, zda-li s tím zemanem líháš a ona pověděla ano, ale prosila mne, abych toho na ni paní jeho nepověděla...“⁶ Elena to ale nedodržela, ve svém svědectví pak pokračuje slovy: „...jeden čas...já jsem vzdechla pohleděvši na ni, hned mi jí líto bylo, jsouc taková čistá osoba, že jest tak v lehkost upadla...“⁷ Paní Kateřině prozradila, že je Anna těhotná, ta tomu nechtěla věřit nebo spíše to „předčasně“ řešit. Elena pak informovala jejího manžela, ale ani on se neměl k nějakému činu. mj. „...že toho neučiní pro jeho dobrý přátele a pro pana Třebešického“. ⁸ Jiná svědkyně, Anna, manželka koželuha Matěje, ve své výpovědi uvedla: „...když jsem o postním jarmarce...šenkovala u Kurvy máteře, tu jest Jan Dobešovský seděl s Annou do mnoha hodin na noc...i řekl nám [oběma Annám] taky Kryštof, abychom spolu šly ležet do paní komory...a on Jan...šel napřed..i šly jsme s Annou ležet, i když jsme byly tu již na schodech, i čekal tu Jan u těch schodů a tu jest se s ní objímal a pravil jí, aby ho vyprovodila do sklepu a tu jest ona šla...řekla mi, jdi napřed, jdi...a ona za mnou dlouho potom nepřišla, potmě pak za mnou přišla, já se jí ptala, kde jest tak dlouho byla neb jsem již i spala, i tu mi řekla, abych mlčela, aby paní toto neslyšela, i ústa mi zahražovala...taky jsem od ní Anny slejchávala, když již měla hrubý břicho...že jest jí on Jan nedal pokoje, i na komoru, kde spáti líhala jest tloukával...a u dveří toliko v košili stával...v

⁴ Tamtéž, fol. 124r.

⁵ Tamtéž.

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž.

⁸ Tamtéž, fol. 125r.

síni jsem je často vídávala, že spolu sedávali, sebe objímali a kde jest ona Anna šla...tu všudy za ní Jan...šel a spolu šeptávali...“⁹

Druhý, ne nepodobný případ se udál mezi Rafaelem, konvářem z rodu Klábalů a jeho kuchařkou Dorotou. Dorota ho obvinila, že „u něho sloužíc rok za kuchařku, že v tom roce u něho obtěžkala jest, čas, kdy se to dalo, o svatém Vavřinci, když jsme z Kaňku přišli domů nebo se to dalo v jeho domě...že ji k tomu skutku přivedl, opojivše ji...lahodnými slovy jí slibujíc...že ji neopustí, čehož jest i skutkem dokázal, neb když seděla v šatlavě, rukojmí jednal, kmotry, v šesti nedělích s dítětem ji opatroval...a k ní mluvil ted' skrze pana Jindru, aby mu pokoj dala, že jí chce dáti 15 kop grošů, a tak dítě jeho jest neb když by nebylo, proč by je tak opatroval.“¹⁰ Rafael popíral, že by ji měl přivést do jiného stavu a slibovat jí manželství, to, že ji opatroval, i v šesti nedělích, prý učinil proto, že byla jeho služebnice a z milosrdenství,¹¹ a že „*kterak jest sobě chytře vymyslela, aby...planýře ujíti mohla.*“¹² Byli voláni svědkové a čteny jejich výpovědi (v aktech je ale nenalézáme). Konzistoriánové rozhodli, že vzhledem k tomu, že nikdo nedosvědčil manželský slib ani „skutek“, nemohou „*Rafaela právem přidržeti, aby se s ní oddal*“, nebrání mu ale rozhodně, pokud by to chtěl dobrovolně udělat!¹³ Z další výpovědi vyplývá, že Rafaelovo chování bylo shledáno minimálně podezřelým¹⁴, ale vše nakonec končí zmínkou: „*A potom z té výpovědi sešlo a z příčin přešlo na jinou.*“¹⁵

V jiné kauze Lidmila Svatá žalovala o slib manželský šafáře Václava. Nejprve věc přišla před pány šepmistry, kteří ale „*před Milosti jejich jakožto právo duchovní toho podali, poněvadž pak o stav manželský a sliby všelijaké*

⁹ Tamtéž, fol. 125v.

¹⁰ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 28r.

¹¹ Škrtnuto „z lásky“. Tamtéž., fol. 28v.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž, fol. 30r.

¹⁴ „...že pak právo duchovní vyměřuje, jaké má býti a v kterých věcech opatrování takových osob podezřelých a zvláště těch hospodářů, v jejichž se to domě zběhne, při čeledínu, nejsou pak bohové, jakž úmyslem Rafael takové osoby podezřelé v opatrování se dal, učinil-li to jest z milosrdenství, že byla služebnice jeho čili pod tím jiného opatroval, strany toho podezření, toto se nalézá z práva Rafaelovi-poněvadž svědky to nám prokázala Dorota a dovedla, ne aby tím skutkem vinen byl, ale že ji tak opatroval, v tom skutku zlým napomáhal, fedroval, a to že se stalo v domě při služebnících jeho, což právo duchovní mnoho váží, jedno, aby Rafael Doroty vším způsobem prázen byl, pod jednou střechou aby spolu nebejvali, ani v jakých místech aby spolu nebejvali pod trestáním pánů šepmistrů...druhé, aby se toho závazkem očistil, že jí vinen není, a to což jí činil...to činil, že byla služebnice jeho, a to ve dvou nedělích pořád zběhlých.“ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 13, fol. 30.

¹⁵ Tamtéž, fol. 30v. Nic dalšího ale k této při v aktech nenajdeme.

*stavu manželskému...právo duchovní rozezná, přísluší a náleží.“*¹⁶ Také v tomto případě měla žena již dítě (dokonce děti) a předkládá zde svůj pohled mj. na to, jak se choval Václav - jako otec dítěte: *„věříc jemu na jeho řeč při přítomnosti dobrých lidí, věříc jemu, že slibu svému podle přípovědi zadosti učiní, s ním jest račte odpustiti...dítěk měla. Naposledy...pak...při porodu ji jest na klíně držel svém. Ano, i toho taky na Pánu Bohu žádal, aby její porod v dobrém křesťanském běhu se vykonati mohl, totiž tak když jí Pán Bůh pomoci ráčí, a to se děťátko okřtí, že se s ní oddati chce, po vyjití šesti neděl, ano i nadto vejš, že chce poctivé křtiny na lidské schválení, kterémuž se přiznával jakožto otec vlastní učiniti...“*¹⁷ Václav, který věděl, že se bude jednat u práva kvůli tomuto slibu ale nelenil, *„šedši do Kolína...nad Labem...jest se tam s jinou oddal...proti takovému soudu a slibu svému“*, na což si Lidmila velmi stěžovala, komentujíc to mj. tak, že *„a tou děrou jako nějaká liška vyjítí chce“*.¹⁸ Spor dopadl tak, že se strany *„dobrovolně smluvily a jeden druhého, ač neví se, bylo-li jest co mezi nimi...že jsou ze všeho propustily.“* Měli se ale oba ještě postavit před pány šepmistry, což přislíbili.“¹⁹

Lépe dopadla Alžběta, která otěhotněla s Václavem, řeznickým tovaryšem. Dělo se tak prý pod příslibem manželství a Alžběta nyní žádala, aby *„s ním podle církve svaté oddána byla“*.²⁰ Václav ale tvrdil, že se Alžběta *„nepořádně s jinými chovala“*, na což odvětila, že *„jestli jest věděl, že neřády...jinde provozovala, neměl jí slibovati“* a že jeho otec dal povolení, pokud ukáže, že je k stavu manželskému *„hodna“* a *„ona jest vždycky tak hodna stavu manželskému jako on, věří, že...Václavovi naleznouti ráčí, aby se raději dobrovolně s ní oddal, nežli potom něco z musení by učiniti musel“* a *„mělo by to opět zase z tohoto práva k ostrému právu přijíti, že by jemu toho*

¹⁶ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 101r.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 101r. Václav se bránil tím, že Lidmila se neřádně chovala a že kvůli tomu byla vypovězena z města Kolína. Lidmila reagovala: *„neb jestli jí chtěl prázen bejti, jakž nyní chce, věděl-li jest, že jest cizoložná...jí se v takovém skutku nedotejkati neb jest přísloví, kdo se smoly dotejká, že se od ní umaže.“* Opět ukazuje na jeho přítomnost u porodu, *„že nenáleží jinému než otci přítomnu býti, zvláště pak z mužského pohlaví“* a že *„sobě na víru věřili od několika let a plod vydávali.“* Tamtéž, fol. 102.

¹⁹ Tamtéž, fol. 103v. Přikláním se k tomu, že Václavem asi bylo Lidmile nabídnuto finanční odškodné, které přijala.

²⁰ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 36v. Vysvítá, že oba již stáli nejdříve u městského práva, které, vzhledem k tomu, že údajně mělo jít o manželský slib, věc předalo k jednání konzistoři. Vypadá to, že Václav se u městského práva k tomu, že Alžbětu „obtěžkal“, přiznal.

neprála, což by i řemeslu jeho škoditi mohlo.“ ²¹ Václav chtěl ukázat „neřády průvoda“, ale konzistoř pronesla, že „*tomuto právu nenáleží neřády souditi a trestati, než to náleží světské vrchnosti a...jest Václav z slibu manželského obviněn, což vlastně tomuto soudu náleží.*“ Poté je, jako vždy, upozornila, aby se zkusili domluvit, protože pak přijde na řadu těžký závazek, tj. iuramentum calumniae. Vše dohomady „zabralo“ a Václav „*hnut přátelským předložením a pamatujíc na svou duši a svůj svědomí...povolení dal, aby se s Alžbětou vedle řádu církve křesťanské oddal, žádaje, aby to po velikonočních hodech odloženo bylo...aby jemu od řemesla nějaký útržek potomně v tom...neb se s ní musel mimo čas křesťanský oddati...on...a Alžběta že na onen čas k oddávání se zde najíti dají a slavnost tu vykonati chtě.*“ ²²

V jedné z předcházejících kapitol již byla řeč o případu Doroty Kuklové a lojovníka Václava. ²³ Dorota vypověděla, že jí sliboval těmito slovy: „...*Doroto, chceš-li mne sobě za manžela míti, a tu že ona řekla: milý Václave, já jsem chudá dívka, ty bys mne snad potom v posměchu nechal, přiveda mne k něčemu, neb takový mladý, když sobě kterou k vůli připraví a skutku se s ní dopustí, ji tak nechají...a on Václav...pověděl: Milá Doroto, nenechám tebe tak, než milá Doroto, já sobě tebe беру za pravou a věrnou manželku svou, jak jest sám pán Bůh naříditi ráčil.*“ ²⁴ Poté popsala, kdy se slib odehrál, že dar nedostala, protože je Václav chudý „*pacholík a dělník*“. Měla ho upozorňovat, že jestli by ji měl nechat v hanbě, ať se raději rozmyslí a nechá ji být „*s pokojem*“. Po několika dnech „*k skutku přijíti mělo a on toho na ní žádal...a ona jemu toho nejprve odepřela...slovy: Milý Václave, jestli by mne podvésti měl, že tebe prosím, abys toho zanechal...jí on řekl, jak jsem tobě prve připověděl, tak i nyní tobě připovídám. Ten skutek pak že jest s ní vykonal některého času v sedmou hodinu na noc, že jest on k ní do světnice, kdež jest ona ...tu noc ležela...potom mnohokráte s ní činiti míval, až od něho obtěžkala. A když mu pověděla a on jí žaloval, že paní o tom takto a takto mluví...ona*

²¹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 37r.

²² Tamtéž, fol. 37v. Další z případů, který se dostal od šepmistrů k právu duchovnímu viz SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 85. Jde o podobný model: žena s dítětem/příznání muže „že s ní činiti měl“/tvrzení o slibu manželském.

²³ Viz kapitola Druhy projednávaných rozepří, s. 51-52. Případ sice nakonec skončil zásahem pražské konzistoře ve prospěch Václava, nelze se ale ubránit dojmu, že pravda byla na straně Doroty. Ať už stanoviskem kutnohorské konzistoře, původnímu orteli u městského práva a porovnáním odpovědí a stanovisek na dotazy konzistoriánů během projednávání pře. Viz SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 24r, 25r, 41v.

²⁴ Tamtéž, fol. 41v.

řekla, milý Václave, pán Bůh nechce, aby skryto bylo a my abychme [sic] tak živí býti měli...a on že tehdaž jí řekl, nu což jsem prve připověděl, ještě připovídám...“²⁵ Jak ale víme, Václav vše u duchovního práva popíral.²⁶ Konzistoř (kutnohorská) ve své výpovědi pronesla mj. toto: „*však ze všech průvodů od strany vedených...se našlo, že se Václav...neřádného skutku s ní Dorotou, jsouc s ní v jednom domě a na jednom chlebě, dopustil a zvěděvši o jejím obtěžkání z domu a z díla od hospodáře pryč jest ušel, Dorota pak...tohoto syna porodila...A aby ona s kým jiným předtím neb pak...neřádně živa býti neb se čeho toho dopustiti měla, toho jest...na ni Dorotu nepokázal.*“

²⁷ Dorota již předtím během projednávání pře pronesla, že „*poněvadž jí sliboval manželství, že tu již nic jiného potřebí není, než aby knězem takový slib stvrzen byl a oni oddáni byli.*“²⁸ Můžeme usuzovat, že především pro ženy (dívky) byl důležitý hlavně vzájemný slib, od této chvíle považovaly manželství za víceméně uzavřené. Církevní požehnání nemělo tak velkou důležitost, vyžadováno bývalo až poté, co partner od slibu ustoupil nebo ho popíral. Potom teprve strana chtěla oficiální stvrzení slibu a potvrzení řádného manžela/ky.

Jinak se také stávalo, že žalující strana druhou „upustila od slibu“. Většinou jde jen o lakonické poznámky typu „*upustil od toho*“, „*pustil se z slibu*“, „*propustil ji z té manželské přípovědi dobrovolně*“,²⁹ takže bohužel nezjistíme důvody, proč tak strana učinila (zda si sama spočítala, že nemá např. dostatečné důkazy apod.). Provedla to např. v roce 1567 Anna Peroščina, která původně vinila malíře Šebestyána. Oznámila, že žádá, aby byla od práva upuštěna.³⁰ Obě strany se pak „*přátelsky smluvily, propustily se a propouští z žaloby před tímto právem vložené*“ a bylo jim stvrzeno, že „*Šebestyán...sobě k stavu svatého manželstva...svobodný a Anna též...svobodna jest.*“³¹ Konzistoř ale také prohlásila: „*...poněvadž Anna předkem tomuto právu*

²⁵ Tamtéž, fol. 24r.

²⁶ Zajímavě zní názor konzistoře při dotazech na Václava: „*...poněvadž v jednom domě jsouc oba mladý byli, pak aby oznámil, šprýmoval-li jest a žertoval-li jest kdy s ní, neb se tomu nemůže věřiti, aby druhdy s ní neměl pohrávati*“. SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 24r. Z dotazů se také dozvídáme, že „*v těchto místech mluvíti dal, že jemu pán jeho pan Mezeříčský se smluviti a nebo ji Dorotu sobě za manželku pojíti zapovídá.*“ Václav ale tvrdil, že „*toho aby mluvíti měl, nepamatuje*“ Tamtéž.

²⁷ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 28v.

²⁸ Tamtéž, fol. 36r.

²⁹ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 13, fol. 21r, 45v, 46r.

³⁰ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 77v. Šebestyán souhlasil s výminkou, že mu za veškeré škody a útraty dá 10 kop grošů.

*zbytečné zaneprázdnění učinila, moha to s tímto Šebestyánem bez obsílky a tohoto práva duchovního spokojiti...z té příčiny Anna se do trestání dává a rychtář, aby ji vězení, a to šatlavou opatřiti rozkázal, se poroučí, a z toho aby ji nepropouštěl, bez...vědomí pana děkana...slíbila rukou dání, že sama půjde do šatlavy a přátelé se za ni přimluvili, i pověděno, že doma jim pan děkan odpověď dá.“*³²

Vít Vrba vinil ze slibu manželského Lidmilu, dceru Matouše z Lošan. Ten v psané žalobě uvedl, že „...na onen čas slibem k stavu manželskému se jest mně zavázala a toho, že mou manželkou býti chce, slibem rukou daným potvrdila...abych sobě toho při rodičích, přátelích i také vrchnosti hledal, což jsem...vykonal, a to jakž při vrchnosti, tak také rodičích a přátelích na jistý způsob, když smlouvy svatební předejdou, obdržel, ted' na ten svůj slib zapomíná, nýbrž jinému se zamlouvati by chtěla.“³³

Někdy nedodržení slibu mohlo být způsobeno třeba z lehkovážnosti nebo nerozhodnosti stran, někteří mladí lidé nemuseli brát slib tak vážně a klidně hledali jiného partnera, kterému posléze dali slib také,³⁴ nebo si slib prostě jen tak rozmysleli.³⁵

Ve Vítově při nakonec překvapivě Vít žalobu stáhl, pravil, že „...poněvadž slibu odpírá a k ničemuž dobrovolně se znáti nechce, Pánu Bohu to poroučí a do té pře upouští.“³⁶

Mezi další možné důvody žalob o slib manželský byly např. situace, kdy se dívka zadala k manželskému stavu se svolením rodičů, kteří se ale pak rozmysleli a bránili tomu,³⁷ anebo takové, kdy se dívka zaslíbila bez vůle rodičů či jejich povědomí.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž. Do trestání byl vzat i Matouš Šípecký, a to z téměř z totožných důvodů. „...od tohoto obeslání tak lehce jest pustil a tak nevážnost a nestálost svou přinesl a Kateřinu lidem v řeč dal, z těch příčin se do vězení bere...“ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 75v.

³³ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 111r. Ludmila oznámila, že „...jest námluva mezi námi byla, připovídajíc mne ctihodný kněz Jiřík, farář svaté panny Barbory. Tolikéž Vít Vrba že mne do dvora v Poličanech ležící, jakožto do dědictví svého...uvéstí a opatřiti chce, a takž tatík můj na jejich slova a přípovědi, při kteréžto dobří lidé byli, mne jest, když se to všechno vykoná, za manžela Vítovi...že za manželku dátí chce. I poněvadž pak...kněz Jiřík, tolikéž Vít Vrba až posavad ničeho jsou sobě k místu již více nežli od roku konci nepřivedli, z těch příčin já Vítovi...v ničemž zavázána nejsem.“ Tamtéž, fol. 112r.

³⁴ František TISCHER, *Dopisy*, s. 20, č. 56; s. 67, č. 223; s. 110, č. 400; s. 144, č. 524.

³⁵ Tamtéž, s. 152, č. 561; s. 179, č. 686.

³⁶ Lidmila „jest nad tím potěšena“ a konzistoř reagovala, že „jest toho obojí straně přáno a že Pána Boha na paměti mají, to jim schváleno.“ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 108r.

³⁷ František TISCHER, *Dopisy*, s. 136, č. 498; s. 149, č. 546; s. 202, č. 770.

Řekla bych, že tato poslední varianta důvodu pro nedodržení manželského slibu vysvítá i z žaloby Pavla Vocáska. Žaloval Kristýnu, dceru mlynáře Adama, roku 1569 a obvinil ji, že „*mu slíbila a připověděla manželkou býti, a to v tato slova: když jsem se jí ptal, chce-li mou manželkou bejti a ona Kristýna pověděla, že chce, a já jí pověděl, že ji sobě za věrnou a pravou manželku беру. A ona mně zase řekla, že mne sobě za věrného a pravého manžela bere. A na to jsme sobě rukou dáním slíbili a dali.*“³⁸ Potom měla chtít, aby o ni šel žádat k jejímu otci, což udělal, a ten „*připověděl, že mi Kristýnu...za manželku dá*“, když přinese zachovací list. Kristýna to všechno popřela a tvrdila, že pokud mu její otec něco „*připověděl*“, že o tom nevěděla. Svědkové ale tvrdili něco docela jiného. Sládek Martin vypověděl: „*...požádal mne Pavel...abych s přáteli, s Kubínem a Vitem Jiskrou k Adamovi mlynáři došel...i šli jsme tam a tu jsme jednali s týmž Adamem, jakž jest nás žádal tento Pavel...aby jemu byla dána za manželku a on jest Adam mlynář oznámil, že jest se takový věci nenadál. I nepřestávajíce my jeho žádati, oznámil nám Adam, že jest krátkej čas masopustu, že to bejti nemůže, kdyby...on...věděl, jakýho jest zachování a jakých rodičů, že by potom na onen čas chtěl jemu laskavou odpověď dáti, v tom jest Pavel hned toho masopustu šel pro list a přinesl list zachovací a...Adam jej sobě četl, tak se mezi nimi něco pohodlo, nechtěl [sic] mu ji dáti za manželku, a ona jest v tom připověděla Kristýna u mne v příbytku Pavlovi rukou dání, že chce jeho manželkou bejti, jestli na otci a matce to sobě obdrží a že bez vůle otce a matky nic nechce učiniti, a to nejednou než několikrát se to stalo, tý přípovědi, a potom mu Pavlovi mluvila tak, proč o mne stojíš, poněvadž od otce ani od máteře nemám lásky žádný a on jí pověděl tak, má milá Kristýno, poněvadž já lásku mám od tebe...a tak vždy mezi nimi jest, že ji otec a máti jemu nechtí dáti.*“³⁹ Mlynář Jakub Kubín vysvědčil o návštěvě u Adama totéž, dále dodával: „*...dal jest týž Adam za odpověď v ten čas, že jemu neví, jakž jiný odpovědi dáti, než se chce s manželkou svou poraditi a tolikéž že by rád věděl, co jest aneb odkud jest, aby toho nějaký pojištění okázal...že jemu chce na to přátelskou odpověď dáti, i toho doložil, by pak mělo bejti, že jest k tomu čas krátkej a taky se k tomu nepřipravil.*“⁴⁰ Totéž vypověděl i Vít Jiskra.⁴¹ Manda Kohoutková svědčila

³⁸ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 83v.

³⁹ Tamtéž, fol. 83v.

⁴⁰ Tamtéž, fol. 117r.

⁴¹ Tamtéž.

toto: „...když jsem v domě Adama mlynáře byla, i přišla Kristýna do domu a prosila mne, abych šla k sládkovu, jestli tam mlynář ten z Malešova, i nebylo ho. A potom jsem chodila pro něho podruhé i potřetí i pak přišel...já jemu řekla, že jsem ho hledala...u sládků, že jest mne Kristýna poslala, i šel pak hned do jejich domu...a když jest přišel...ona se hněvala, že dlouho nepřišel, že jí posměch dělá, a on jí řekl, má milá Kristýnko, nemohl jsem neb nejsem sám svůj...však jsem o hodinku toliko nepřišel dýl, potom jsem jim nosila víno...a tu se jí ptal, jestli jeho manželkou bejti, a ona chytivši se ho hrdla, řekla, a já chci, můj nejmilejší Pavlíčku, a tu oba plakali...“⁴² Nerada bych vyvozovala ukvapené závěry, ale domnívám se, že v tomto případě tedy Kristýna nejprve učinila slib manželský, přes vůli (nebo bez vědomí) rodičů, avšak když došlo k žalobě, nejspíš na nátlak rodičů (otce) slib odpírala nebo se přece jen nakonec sama nechtěla protivit vůli svých rodičů.

V dalších konkrétních rozepřích muži jako žalující strany přistoupili na finanční vyrovnání. Bylo tomu tak v případě ševcovského tovaryše Martina Brázdy, jenž obvinil Annu, dceru po nebožtíku Pavlu Vejlupekovi, z „pravého a dokonalého manželského slibu.“ Strany se nakonec dohodly, že Anna se svou matkou Martou Martinovi vyplatí celkem „šest kop grošů českých na tři rozdílné termíny“, což se stalo, jak dokládají dochované zápisy.⁴³

Opět ševcovský tovaryš, Tomáš Morávek, vinící Annu Horovou ze slibu manželského, se s dotčenou Annou domluvili na „přátelské smlouvě“, ve které ji on upustil od pře a v níž se zavázala nyní již se svým manželem Janem Strakou dát Morávkovi 6 kop grošů (opět na tři termíny).⁴⁴ Smlouva končí slovy „...a všechny ty řeči, které jsou se mezi nimi zběhly, zdvihají...tak, že žádné straně nemá to k újmě jich dobré pověsti býti, na časy budoucí a věčné.“⁴⁵

Rovněž Faltin Vocelovský, který žaloval Barboru Etlovou, že se mu „před několika lety...zavázala a manželkou mou bejti slíbila, teď pak...ten slib

⁴² Tamtéž, fol. 117v.

⁴³ SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 160v-161r. V zápisech se můžeme také dočíst, že tyto peníze Martin hned „předával dál“, zaplatil s nimi své dluhy (např. Řehoři Vodičkovi aj.).

⁴⁴ Tamtéž, fol. 91r.

⁴⁵ Tamtéž. Morávek vinil Annu, která si vzala během projednávání pře (rozhodně ne první případ tohoto druhu!) Jana Straku. Mezi řeči, o kterých se na konci smlouvy hovoří, zřejmě patřilo např. Morávkovo vyjádření, že „Anna Horová ani za jebák nestojí“ (SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 121v, 122v) nebo že „kdybych [Anna] jeho býti měla, že bych na něm dobrý trh měla jako na čertu“ (SOA Kutná Hora, Akta, inv. č. 14, fol. 92v).

v nic obrátiti by chtěla a jinému se zamluviti...“⁴⁶ Také zde došlo k „porovnání“ a Barbora přislíbila Faltinovi „za škody“ uhradit 5 kop grošů.⁴⁷

Mezi ženy, jež souhlasily s peněžní náhradou, když druhou stranu propustí ze slibu, patřila služebnice Barbora, která vinila kožišníka Jana Špalka ze slibu manželského.⁴⁸ Jan se zavázal Barboře dát 12 kop grošů.⁴⁹

⁴⁶ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 106r.

⁴⁷ Tamtéž, fol. 167r. Barbora Etlová byl z manželského slibu viněna dokonce dvakrát, v tomto případě (rok 1583) a později (v roce 1591) Wolfem Krynasem.

⁴⁸ „...a zapomenuvši se nad tím, jinou jest sobě manželku pojal a s ní se oddati dal“, za což byl trestán vězením. SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 85v, 86r.

⁴⁹ SOA Kutná Hora, *Akta*, inv. č. 14, fol. 94r.

Tabulka č. 1

	Muži	Ženy	Celkový počet
Žaloby o slib manželský	20	14	34

Tabulka č. 2

	Počet žalob	Žaloba muže	Žaloba ženy*
Strana upouští od slibu	10	7	3 ¹
Peněžní smlouva	5	3	2 ²
Rozhodnutí konzistoře o neplatnosti slibu	3	1	2 ³
Sňatek (či jeho příslib)	3	1	2 ⁴
Chybí výpověď/nejasné	13	7	6 ⁵

* Index u sloupce Žaloba ženy nám v poznámkách ukáže, kolik z žalujících žen bylo těhotných či již majících dítě.

¹ Počet těchto žen: 1

² Počet těchto žen: 1

³ Počet těchto žen: 2

⁴ Počet těchto žen: 1

5. Závěr

Cílem mé práce bylo představit pohled na manželství společnosti 16. a počátku 17. století, hlavně ale zobrazit nejrůznější příčiny konfliktů mezi mužem a ženou v manželství a také se podívat na zajímavou otázku manželských slibů.

To vše za pomoci jedinečného pramene, jakým bezesporu jsou akta konzistoře podobojí v Kutné Hoře. Alespoň ve stručnosti jsme svou pozornost věnovali též jejím dějinám. Námětem pro studium zabývající se dějinami církve podobojí by mohl být pohled na vzájemný vztah mezi kutnohorskou a pražskou konzistoří, pečlivější probádání dějin kutnohorské konzistoře, což ovšem nebylo úkolem této práce.

Pokusili jsme se přiblížit tematiku vývoje manželského svazku, především snahu církve ovládnout plně tuto část lidského života, její „tažení“ za tímto cílem. Ten se jí podařilo úspěšně začít plnit především během 17. století, kdy již začaly být uskutečňovány zásady vytyčené tridentským koncilem. Teprve pak začaly být sňatek a manželství plně chápány jako významné církevní svátosti.

Ještě po celé 16. století a počátek století následujícího byl pro partnery důležitý vzájemný manželský slib, po němž manželství chápali za již uzavřené, církevní požehnání bylo až druhotné. Toto požehnání a církevní obřad vyžadovali většinou až poté, co jeden z partnerů slib popíral nebo od něj chtěl ustoupit. Intimně spolu muž a žena žili již po slibu manželském. K častým situacím patřily těhotné dívky, žalující muže o nedodržení manželského slibu.

Dá se říci, že většinový důvod pro žaloby žen v těchto případech bylo zachovat si čest, značnou část žalujících žen a dívek tvoří osoby těhotné či s již narozeným dítětem. Našly se samozřejmě i případy, kdy pro ženy bylo obvinění muže ze slibu manželského záchranou, alespoň dočasnou, před trestáním u městského práva. U žalob mužů to bývaly nejvíce majetkové a finanční důvody, i zde se ale objevily případy, kdy žalovali, aby „došli

⁵ Počet těchto žen: 3

spravedlnosti“. Mezi důvody žalob o slib manželský byly i situace, kdy jeden z partnerů chtěl od slibu ustoupit, protože se chtěl zamluvit jinému, nebo kvůli rodičům, kteří se slibem nesouhlasili.

Spory o manželský slib tvořily velkou část rozepří u kutnohorské konzistoře. V práci jsme rovněž zachytili další důvody při projednáváních u konzistorního soudu. Popsáno bylo též soudní řízení při zmiňovaném soudu, jehož vedení se víceméně shodovalo s vedením procesu podle kanonického práva. Vždy žalovaly jen osoby, kterých se spor osobně týkal, pouze jednou se objevil případ, kdy žalobu vznesli lidé, jimž připadal určitý druh chování nemorální.

Co se týče možnosti rozvodu, viděli jsme, že v horské konzistoři dosáhly rozvodu s možností nového sňatku pouze tyto případy: jeden z manželů druhého opustil, zdržoval se po více let neznámo kde - pokud se opuštěný manžel zachoval dle instrukcí konzistoře, mohl rozvodu dosáhnout. Taktéž pokud byla smrt partnera dokázána. Setkali jsme se také s rozvodem (a povolením následného sňatku) v případě fyzické neschopnosti jednoho z partnerů k manželství. Naopak manželský svazek nebyl tímto způsobem rozveden z důvodů cizoložství.

K nejčastějším manželským konfliktům patřilo násilí ze strany muže. S těmito případy se v aktech konzistoře setkáme poměrně hojně. Z mužských reakcí vidíme zřetelnou podřízenost ženy, muži se většinou domnívají, že si s vlastní ženou mohou dělat, co chtějí. Muži ještě náleželo „právo“ svou ženu „vychovávat“ fyzickými tresty, které ale neměly překročit určitou mez, což se ale, jak jsme vyčetli z konzistorních akt, zhusta stávalo. Na druhou stranu vidíme, že ženy se bránily, alespoň tak, že na své muže podaly žalobu ke konzistornímu soudu.

K dalším faktorům, které přispívaly ke vzniku sporů mezi manželi, patřilo špatné vedení živnosti, plýtvání majetkem, dluhy. Ke smíru mezi partnery docházelo i z ekonomických důvodů, společná živnost a majetek byly mocným pojítkem.

Dále mezi třecí plochy v manželských vztazích patřil alkohol (často právě spojený s fyzickými útoky na manželku), ale rovněž špatné vztahy s partnerovými rodiči či rodičem.

U mnohých párů docházelo ke konfliktům z důvodu rozdílnosti povah, manželé se mnohdy kvůli odlišným vlastnostem nemohli snést. To před

vstupem do manželství samozřejmě většinou nemohli tušit, výběr partnera v tehdejší době nebyl prováděn na základě charakterových vlastností.

Okolí znesvářených párů se snažilo oba manžele smířit, mělo zájem na tom, aby panoval klid a pořádek.

Akta kutnohorské konzistoře tvoří cenný a zajímavý zdroj informací o postavení muže a ženy v raněnovověké společnosti, o jejich vzájemném soužití a příčinách konfliktních situací. Díky nim lze nahlédnout na partnerství tehdejší doby i pro jinou vrstvu, než je společnost šlechtická, pro niž bývá k dispozici přece jen o něco bohatší pramenná základna. Akta by se dala využít pro studium každodennosti a mentalit. Rovněž by mohla posloužit ve filologické oblasti, např. pro onomastická studia, vzhledem k velkému výskytu osobních jmen. Směrem do budoucna by bylo možné rozšířit pohled i na první polovinu 16. století a využít k následnému studiu další prameny z kutnohorské provenience, jakými mohou být např. knihy svědomí, jež obsahují nejrozličnější svědecké výpovědi.

6. Summary

The main topic of this thesis are problems of married life of a man and a woman, their mutual conflicts and the question of attitude of the society of that period to the marriage. The most important source for this work were the files of the Utraquist Consistory of Kutná Hora. In this work we also find a brief description of the history of this consistory. Their beginnings date back to the early 16th century and it finished its activities more or less in the year 1622.

We focused our attention on the formation and the development of the marriage, both from the general point of view and its legal regulations in Bohemia. We described the efforts of the Church to bring under its domination decisions in the affairs of marriage. Only after the ecclesiastic council of Trentino (which proclaimed the sacred character of the marriage, acceptance of the sacrament of marriage in the presence of a priest) marriage and married life started to be understood as significant religious sacraments. Still in the 16th century only the marriage vow – between partners – was primary. After it, the marriage was considered as concluded. Religious blessing was only secondary. There were common cases when pregnant young women sued men for breaking the marriage vow. Only now they tried to maintain their honour and enter into the religious marriage. Actions for the marriage vow represented a big part of disputes at the Consistory of Kutná Hora.

In this work we also described the most various kinds of disagreements heard at the consistory and causes of these disputes. We paid attention to the course of legal proceedings at this type of court as well. Frequent were divorce petitions. The divorce (with the possibility of a new marriage) was allowed exceptionally, we showed in which cases. Among them were situations when either one of the partners left the other, or he/she had been missing for a long time and the other partner wanted to get married again. If they observed certain conditions of the consistory, they used to be

allowed to enter into a new marriage. This kind of divorce was also possible by reason of physical inability for marriage of one of the partners. In case of adultery the couple was divorced, or more precisely separated because he/she wasn't allowed to marry again.

One of the main topics of this thesis are conjugal conflicts. Among the most frequent were physical violence from the husband's part, wasting property, bad running a business, debts. The other factor was alcohol, but also bad relations with mother-in-law or father-in-law. Disputes also emerged from different features of character of both partners.

The files of the consistory belong to precious sources about the position of a man and a woman in the early modern times society, their married life and conflicts. They can be used in different ways, e.g. for the history of everydayness, the history of mentalities or for philological studies, as for exemple onomastics.

7. Seznam pramenů a literatury

7.1. Prameny nevydané

SOA Kutná Hora, fond Utrakvističtí biskupové a konzistoř, Akta kutnohorské konzistoře 1530-1613, inv. č. 13

SOA Kutná Hora, fond Utrakvističtí biskupové a konzistoř, Akta kutnohorské konzistoře 1564-1619, inv. č. 14

7.2. Prameny vydané

Klement BOROVIČ (ed.), Jednání a dopisy konzistoře katolické i utrakvistické. I. díl, Akta konzistoře utrakvistické, Praha, 1868.

Hermenegild JIREČEK – Josef JIREČEK (edd.), Zřízení zemská Království českého XVI. věku, Praha, 1882.

Josef JIREČEK (ed.), Práva městská Království českého a Markrabství moravského Mistra Pavla Kristiána z Koldína, Praha, 1876.

JULIUS PAŽOUT (ed.), Jednání a dopisy konzistoře pod obojí způsobou přijímajících a jiné listiny téže strany se týkající z let 1562-1570, Praha, 1906.

Eduard PETRŮ – EMIL PRAŽÁK (edd.), Mikuláš Dačický z Heslova, Prostopravda; Paměti, Praha, 1955.

František TISCHER (ed.), *Dopisy konzistoře podobojí z let 1610-1619*. I, II, III, Praha, 1917-1925.

7.3. Literatura

Gerhard J. BELLINGER, *Sexualita v náboženstvích světa*, Praha, 1998.

Jean Claude BOLOGNE, *Svatby: dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha, 1997.

Zlata BRÁTKOVÁ, *Pražské knihy svědomí z konce 16. století*, PSH 31, 2000, s. 5-36.

Georg DENZLER, *Zakázaná slast: dva tisíce let křesťanské sexuální morálky*, Brno, 1999.

Georges DUBY, *Rytíř, žena a kněz: manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha, 2003.

Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*, Praha, 2002.

TÝŽ, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*. I, *Dům a jeho lidé*, Praha, 1999.

Edith ENNENOVÁ, *Ženy ve středověku*, Praha, 2001.

Jindřich FRANCEK, *Zločin a sex v českých dějinách: manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*, Praha, 2000.

August FRANZEN, *Malé církevní dějiny*, Praha, 1992.

Josef GRULICH, „Slavnostní okamžiky“- svatební a křestní obřad v období raného novověku (*Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století*), *Historická demografie* 24, 2000, s. 49-82.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Zápisy z manželských sporů – nepovšimnutý pramen 15. století*, in: Zdeněk Beneš – Eduard Maur – Jaroslav Pánek (edd.), *Pocta Josefu Petráňovi: sborník z prací českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. J. Petráně*, Praha, 1991, s. 79-91.

Antonín HOBZA – Josef TUREČEK, *Úvod do církevního práva*, Praha, 1936.

Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha, 1997.

Jan HORSKÝ, *Tematika ženy v německé historicko-antropologické literatuře*, in: Jiří Pešek – Václav Ledvinka (edd.), *Žena v dějinách Prahy: sborník*

příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy a Nadace pro gender studies 1993 (Documenta pragensia XIII), Praha, 1996, s. 31-40.

Michaela HRUBÁ, Čest a nevinna pohlaví ženského aneb dobré důvody pro uzavření sňatku v Čechách 16. století, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie (IV. pardubické bienále, 27.-28. dubna 2006), Pardubice, 2006, s. 457-468.

Josef JANÁČEK, Ženy české renesance, Praha, 1976.

Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, Praha, 1989.

Jan KAPRAS, Manželské právo majetkové, Praha, 1908.

Jiří KLABOUCH, Manželství a rodina v minulosti, Praha, 1962.

TÝŽ, Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo), Praha, 1967.

Christine KLAPISCH – ZUBEROVÁ, Ženy a rodina, in: Jacques Le Goff (ed.), Středověký člověk a jeho svět, Praha, 1999, s. 241-262.

Božena KOPIČKOVÁ, Ideální modely života ovdovělých královen, kněžen a šlechticů v českém středověku ve světle reality, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie (IV. pardubické bienále, 27.-28. dubna 2006), Pardubice, 2006, s. 223-239.

TÁŽ, Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti: interdisciplinární pojetí studia, Praha, 1992.

TÁŽ, Manželské spory žen pozdního středověku v protokolech ústředních církevních úřadů v Praze, in: Jiří Pešek – Václav Ledvinka (edd.), Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy a Nadace pro gender studies 1993 (Documenta pragensia XIII), Praha, 1996, s. 57-65.

TÁŽ, Tajné zasnuby a sňatky ve středověkých Čechách, Dějiny a současnost 18, 1996, s. 7-11.

TÁŽ, Žena evropského středověku v zajetí své doby (několik úvah s důrazem na česko-moravské prostředí), in: Milena Lenderová (ed.), Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha, 2002, s. 13-44.

Anděla KOZÁKOVÁ, Právní postavení ženy v českém právu zemském, Praha, 1926.

Pavel KRÁL, Žena a smrt v 16. a 17. století, in: Milena Lenderová (ed.), Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha, 2002, s. 105-130.

Petr KREUZ, Ženy v trestněprávních případech před městským soudem Starého města pražského v letech 1548-1560, in: Jiří Pešek – Václav Ledvinka (edd.), Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy a Nadace pro gender studies 1993 (Documenta pragensia XIII), Praha, 1996, s. 101-134.

Milena LENDEROVÁ (ed.), Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha, 2002, s. 7-11.

TÁŽ, Gender history v českých zemích, in: Česko-slovenská historická ročenka 2001, Brno, 2001, s. 139-146.

Karel MALÝ, České právo v minulosti, Praha, 1995.

TÝŽ, Trestní právo v Čechách v 15.-16. století, Praha, 1979.

Pavla NÁCOVSKÁ, Svatební smlouvy jako pramen sociálně-dějinného a historicko-demografického poznání (Kutná Hora 1550-1600), Historická demografie 21, 1997, s. 39-71.

Josef POLÁŠEK, Církevní manželství podle kanonického práva, Praha, 1990.

Jiří RAK, Česká církev pod obojí v době předbělohorské a historické předpoklady jejího vzniku, rigorózní práce, FFUK, 1975.

TÝŽ, Vývoj utrakvistické správní organizace v době předbělohorské, SAP 31, 1981, s. 179-206.

Jana RATAJOVÁ, Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii, Kuděj 2005/1-2, s. 159-173.

TÁŽ, Gender history jako alternativní koncept dějin, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie (IV. pardubické bienále, 27.-28. dubna 2006), Pardubice, 2006, s. 33-39.

Jan J. ŘEHÁK, Z protokollů konzistoře kutnohorské, in: Sborník historický vydaný na oslavu desíletého trvání Klubu historického v Praze, Praha, 1883, s. 38-61.

Dita SAMLEROVÁ, Manželství v českém měšťanském prostředí v pozdním středověku, diplomová práce, FFUK, 2005.

Věra SMRČKOVÁ, Konzistoř podobojí na přelomu 16. a 17. století a její písemnosti, diplomová práce, FFUK, 1973.

Josef ŠIMEK, Poměry náboženské a arciděkanové v Kutné Hoře za Ferdinanda I., ČČM 79, 1905, s. 225-230, 358-365; ČČM 80, 1906, s. 1-20, 261-269.

TÝŽ, Poměry náboženské a arciděkanové v Kutné Hoře za Maxmiliána II. a Rudolfa II. do roku 1582, ČČM 81, 1907, s. 201-221.

Helena ŠTROBLOVÁ – Blanka ALTOVÁ (ed.), Kutná Hora, Praha, 2000.

Daniela TINKOVÁ, „Žena“- prázdná kategorie? Od (wo) men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie (IV. pardubické bienále, 27.-28. dubna 2006), Pardubice, 2006, s. 19-31.

Václav Vladivoj TOMEK, O církevní správě strany podobojí v Čechách od r. 1415- 1622, ČČM 22, 1848, s. 365-383, 441-468.

František TRNKA, Náboženské poměry při kutnohorské konzistoři v letech 1464-1547, VKČSN 1931, 1933.

Petr M. VESELOVSKÝ, O konzistoři kutnohorské v 16. století, Lumír I-II, 1862, s. 15-18, 39-42, 62-67, 87-91, 111-114, 136-137, 160, 185-186, 207-211, 233-237, 304-305.

Zikmund WINTER, Život církevní v Čechách II, Praha, 1896.

8. Seznam obrazových příloh

1. Způsob přísahy svědků v kutnohorské konzistoři.

SOA Kutná Hora, fond Utrakvistických biskupové a konzistoř, Akta konzistoře 1564-1619, fol. 5r.

2. Dopis konzistoře ledečskému děkanovi ve věci sporu mezi Annou Martincovou a Šebestýánem Srbkem.

SOA Kutná Hora, fond utrakvistických biskupové a konzistoř, Akta konzistoře 1564-1619, fol. 11r.

3. Výpověď konzistoře ve sporu mezi Jeremiášem Šentygarem a Martou Supovou.

SOA Kutná Hora, fond Utrakvistických biskupové a konzistoř, Akta konzistoře 1564-1619, fol. 69r.

4. Ukázka ze sporu netýkajícího se manželství, z žaloby kněze Jana Michlena na Jiříka Kule (Kuli), příklad svědeckých výpovědí.

SOA Kutná Hora, fond Utrakvistických a konzistoř, Akta konzistoře 1564-1619, fol. 113r.

5. Svědecké výpovědi v případě žaloby o slib manželský mezi Pavlem Vocáskem a Kristýnou, dcerou mlynáře Adama.

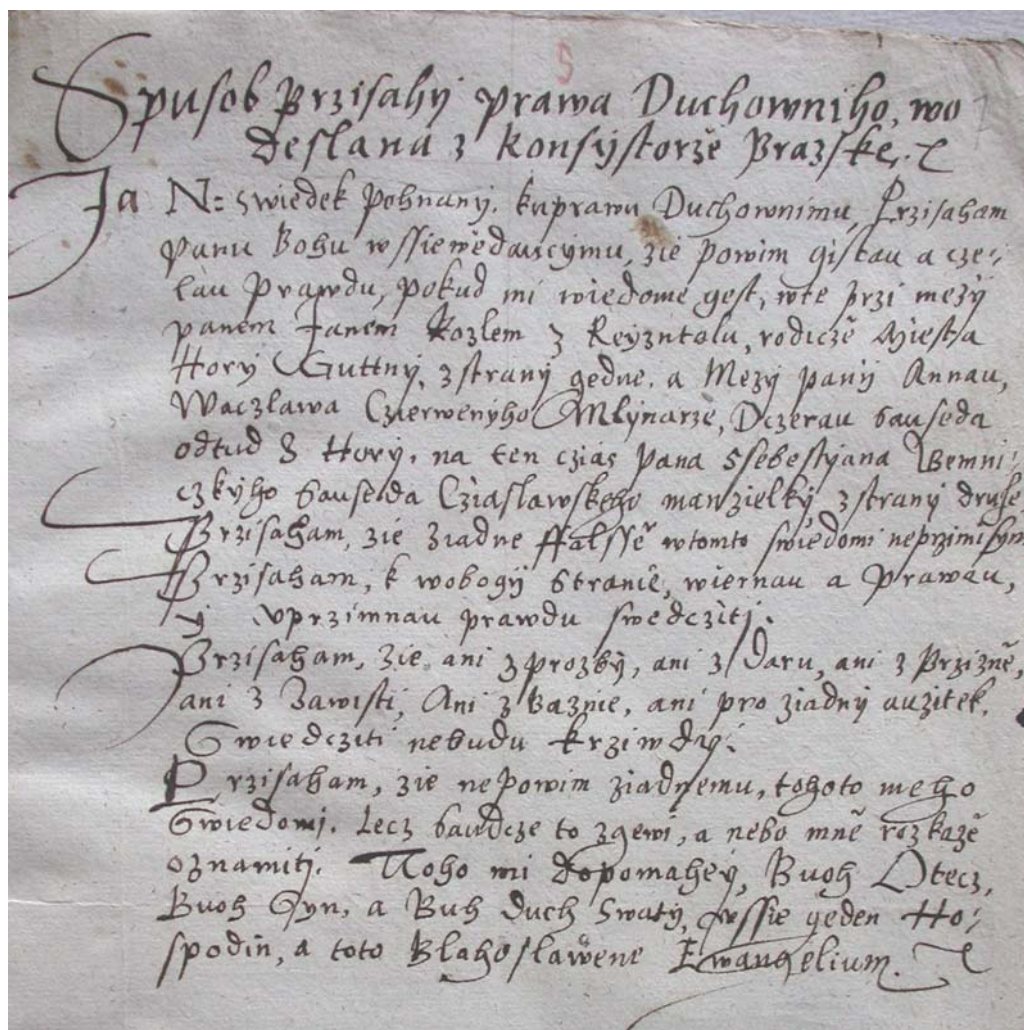
SOA Kutná Hora, fond Utrakvistických biskupové a konzistoř, Akta konzistoře 1564-1619, fol. 116r.

6. Výpověď konzistoře v žádosti havíře Jana Abakuka.

SOA Kutná Hora, fond Utrakvistických biskupové a konzistoř, Akta konzistoře 1564-1619, fol. 174v.

7. Text řádu, v němž je popsáno uzavření platného slibu manželského.

8.1. Obrazové přílohy

Spůsob prziřahy prama Duchowniho, wo
Deslana z konsystorze Brazské. C

Ja N: swiadek pobnany. Kapram Duchownimu Prziřaham
panu Bogu w swiadowanymu, ze powim gystau a cze-
kau prawdu, potud mi wiadome gest, wte przi mezy
panem Janem Kozlem z Rejzntalu, rodicze Miestra
Hory Guttny, zstrany gedne. a Mezy panij Annau,
Waczlawa Czermenyho Mlynarze, Dezerau bau suda
odtud z Hory, na ten cziar pana ssebestyana Bemni
czkyho bau suda Cziastawskiego manzielky zstrany druge.
Prziřaham, ze ziadne ffalsse w tomto swiadowi neprzimim.
Prziřaham, k wobogij stranie, wiernau a prawau,
z oprzimnau prawdu swiadciti.
Prziřaham, ze ani z prozby, ani z Daru, ani z Prziřne,
ani z Zamisti, ani z kaznie, ani pro ziadny auzitek,
swiadciti nebudu trzimdy.
Prziřaham, ze nepowim ziadnemu, togo me go
swiadowi. Lecz bawdeze to zgeri, a nebo mne rozkaz
oznamiti. Wogo mi dopomagey, Buz Dtecz,
Buz Syn, a Buz Duch Swaty, wssie yeden Ho-
spodin, a toto Blago slawene Ewangeliom. C

Obr. č. 1

Obr. č. 3

